AYLIK
SOSYALİST KÜLTÜR
DERGİSİ

Birikim

- diyalog
  tarık günersel
- gerratana'nın yazısından esinlenerek
  demokrasi ve sosyalizm
  üstüne varyasyonlar
  murat belge
- stalin-lenin
  ve leninizm
  valentino gerratana
- "sis" şairi tevfik fikret
  atilla özkırımlı
- biz bize benzeriz
- devlet üstüne tartışma
- kapitalizmin buhranı,
  toplumun buhranı
  devletin buhranı: tartışma
  paul boccara-christine buci
  glucksman
  manuel castells-françois hincker
  nicos poulantzas
- değinmeler/kültür olayları
  sanat olayları/kitaplar
  dergiler

34

BİRİKİM
YAYIMCILIK
KOLL.ŞTİ.

ARALIK 1977
20 LİRA

Birikim

AYLIK SOSYALİST
KÜLTÜR DERGİSİ
CİLT 6 / SAYI 34
ARALIK 1977

DİYALOG	10	TARIK GÜNERSEL
GERRATANA'NIN YAZISINDAN ESİNLENEREK DEMOKRASİ VE SOSYALİZM ÜSTÜNE VARYASYONLAR	11	MURAT BELGE
STALİN - LENİN VE LENİNİZM	24	VALENTINO GERRATANA
DESEN	34	SADIK KARAMUSTAFA
«SİS» ŞAİRİ TEVFİK FİKRET	35	ATİLLA ÖZKIRIMLI
BİZ BİZE BENZERİZ	43	
DEVLET ÜSTÜNE TARTIŞMA	46	
KAPİTALİZMİN BUHRANI, TOPLUMUN BUHRANI DEVLETİN BUHRANI: TARTIŞMA	47	P. BOCCARA C. B - GLUCKSMANN M. CASTELLS — F. HINCKER N. POULANTZAS
ŞEHİR VE DEVRİM / BİR «DEV OLAY» ÜSTÜNE	58	

Birikim

Sahibi
Birikim Yayımcılık Kollektif Şirketi adına
M. Kâmil Yüksel

Yazı İşleri Sorumlusu
Ömer Laçiner

Yönetmen
Murat Belge

Yazı Kurulu
Onat Kutlar, Murat Belge,
Ömer Laçiner, Can Yücel

Teknik Sorumlu
Ferit Erkman

Yönetim Yeri
Ankara Caddesi, Güncer Han 45/18 Sirkeci
İstanbul. Tel.: 27 99 58

Yazışma Adresi
P.K. 538 Sirkeci

Abonesi
Yıllık 200 TL., Altı aylık 100 TL.
Dış ülkelere Yıllık 400 TL., Altı aylık 200 TL.

Posta Havalesi
P. Çeki Hesap No: 92991

İlân
Tam sayfa 800 ● ½ sayfa 400 TL. ● ¼ sayfa 200 TL.

Dizgi ve Tertip
Kent Basımevi

Baskı
Ören Basımevi

Kapak Baskısı
Reyo Basımevi

Cilt
Ergün Ciltevi

Genel Dağıtım
Birikim Yayımcılık Koll. Şti.
ANKARA / AYDIN SAMİ
İSTANBUL / ÖZGÜR DAĞITIM
İZMİR / EGE-SER DAĞITIM

Basıldığı Tarih
10/ARALIK/1977

Gönderilen bütün yazılar yazı kurulunun kararıyla basılır. Basılmayan yazılar geri alınabilir, gönderilmez. Yayımlanan yazı ve resimler kaynak gösterilerek aktarılabilir.

Son aylarda gözlemlenen gelişmeler, 11 Aralık seçimlerinden sonra 2. MC hükümetinin bozulup yerine içinde mutlaka CHP'nin bulunacağı bir hükümetin kurulacağını gösterir niteliktedir. Güçlü bir ihtimalle bu bir CHP - AP hükümeti olacaktır.

Böyle bir koalisyonun kurulması, Türkiye toplumunun tarihinde ilgiye değer bir dönem olan 1973 - 1977 döneminin sona erişi, yeni bir döneme girilmesi anlamına gelecektir. Çünkü bir CHP - AP koalisyonu hemen dört yıldır Türkiye toplumunun hayatını etkileyen, biçimlendiren «cepheleşme olayı»nın sona ermesi demektir. Milliyetçi Cephe'nin büyük partisi AP ile ona karşı cephenin büyük partisi CHP'yi biraraya getiren bir siyasal ittifaktan sonra artık siyasal gelişmeler bir başka platform üzerinde olacak demektir.

CHP, 1977 Haziran seçimlerinden sonra bu yeni döneme ilişkin hazırlıklara başladı. DİSK'teki son gelişmeler yanında mahalli idare seçimleri dolayımıyla yapılan parti içi operasyonlar; CHP'nin 1977 Haziranına kadar sürdürdüğü sol ile ittifaka açık izlenimini vermeye çalışan politikanın değiştirilmeye başlandığının açık kanıtları idi. Benzer bir gelişme son aylarda AP içinde ortaya çıktı. AP'nin şimdiye dek sürdürdüğü kendi sağındakilerle ittifak politikası MHP'ye açıkça faşist diyen bir muhalefet tarafından eleştirilmeye başlandı ve MHP'nin uygulamalarını gerekçe gösteren istifalar oldu.

Görünen odur ki, Türkiye'nin resmi siyasal düzeninin manzarası 11 Aralık seçimlerinden bir süre sonra yerli yerine oturacaktır. Merkezde iki büyük partinin sol ucunda kurulu sosyalist partiler, sağ ucunda ise MHP'nin yer aldığı yeni bir görünüm olacaktır bu. Ve bir süre, bir önceki dönemde şu veya bu biçimde bir ittifak ilişkisi içinde olanlar arasında ideolojik bir hesaplaşma, mücadele süreci izlenebilecektir. Sosyalist partiler ile CHP arasında bu hesaplaşma ve eleştiri 1977 seçimleri öncesinden belli oranda başlamıştı. Şimdi seçimler nedeniyle daha da şiddetlenmiş olan hesaplaşma sanırız sosyalistler açısından sırf CHP'ye saldırmakla sınırlı kalmalı, bundan çok daha önemli olarak sosyalistler CHP ile ittifak sorununu ele alış tarzımızın temeline kadar inen bir özeleştiriyi kesinlikle başlatmalıdırlar. Bu konuya az sonra yeniden değineceğiz.

AP - MHP ittifakının değişmesi özellikle MHP içinde ne gibi sonuçlar yaratır? Hele bir AP - CHP koalisyonunun, ilk işlerden biri olarak, MHP'nin devlet kadroları içindeki yeri sorununu ele alması halinde, MHP merkez eğiliminin işinin hayli güçleşeceği açıktır. Son dört yıldır devlet ve AP desteği ile faaliyetini sürdürme alışkanlığını edinen ve en yetişkin kadrolarına memuriyetin nimetlerini tattırmış MHP, bu önemli koşulların epeyce değişeceği bir dönemde nasıl bir yol izleyecektir?

Bu sorular hiç şüphesiz 11 Aralık seçimleri sonrası somut durumu içinde cevaplarını bulacaktır. Daha henüz AP'nin MHP ile ittifakını bozması, bu parti içinde egemen eğilim halinde gözükmüyor.

Belki de bu eğilimin AP'ye egemen olması, bir kadro değişimi sayesinde, onunla birlikte olabilecektir.

Ama şurası artık açıktır ki, 11 Aralık sonrası yeni bir dönemdir. Ve tüm politik, yarı-politik güçler ve kurumlar, bu yeni döneme hazırlanmaktadırlar.

O halde şimdi cevap vermemiz gereken soru şudur: 11 Aralık sonrasını yeni bir dönem olarak nitelememizin somut gerekçeleri nelerdir? Hangi olgular yeni bir döneme girilmiş olduğunu göstermektedir?

Bu sorulara vereceğimiz cevap aynı zamanda 1973 - 1977 döneminde iki ayrı «cephe» içinde yer alan, bu cephelerin odak partileri olan CHP ve AP'nin, niçin şimdi bir araya gelebildiklerini de açıklamalıdır.

1973 - 1977 Haziran dönemini karakterize eden temel olgu, Türkiye toplumunun politikleşmesi ve özel olarak bir toplumsal muhalefet hareketinin ortaya çıkışıdır. Bu hareket «politik» idi, ama belirli bir eğilimi var denilemezdi. «Düzen değişikliği» gibi her tür yoruma açık bir sloganın kabul gördüğü, ekonomik-toplumsal, kültürel, politik huzursuzluk gerekçelerinin karmaşık bir birliğini temsil ediyor ve huzursuzluğuna bir çözüm, bir perspektif arıyordu. Kendi özel örgütlenme biçimleri yoktu. Böyle örgütler kurup onların içinde bu genel huzursuzluğa bir çıkış yolu bulmaya yönelmemişti tersine huzursuzluğu anlamayı ve buna bir çıkış yolu bulmayı varolan ekonomik-mesleki örgütlerden ve siyasal partilerden bekliyordu. Şu da var ki, hemen tüm partilerin 1973 esnasında oluşturdukları ve şüphesiz kendilerine göre geçmiş dönemin analizine dayandırdıkları programları da bu harekete çekici gelmiyordu. Nitekim, ezilen sınıflar CHP etrafında toplandılar ise, bu hiç de bu partinin programının sözkonusu huzursuzluğa bir çözüm getirdiği inancından değildi. CHP'de 1973 - 1977 esnasında telâşlı bir program arayışına, ardarda program değişikliklerine yöneldiyse nedeni buydu. CHP kendişini «umut partisi» olarak sunmadı, ona bu sıfatı toplumsal muhalefet hareketi verdi. CHP de bu yüklü umut partisi olmanın, üzerine yükleyeceği sorumlulukların endişesini duymakla birlikte bu imajı daha gerçekçi bir biçime getirmeye kalkışmadı. Kendisinin ne olup ne olamayacağını açıklamaya kalksa, programı ile sınırlı olduğunu ilan etse «büyü»nün bozulacağını görmekteydi. Ecevit olgusu da böyle doğdu. Toplumsal muhalefet hareketinin ifade edilememiş tüm özlemlerinin, taleplerinin kendisinde düğümlendiği bir Ecevit imajı, CHP propagandasının ürünü kesinlikle değildi. Toplumsal muhalefetin kurtuluşunu bir kurtarıcıdan bekleyen ortak ideolojisi, Ecevit'de yalnızca bir malzeme bulmuş ve onu kendince biçimlendirerek, istediği özellikleri de ekleyerek Ecevit simgesini yaratmıştı.

Bu oluşturulmuş Ecevit simgesi ile CHP genel başkanı B. Ecevit arasında bir özdeşlik olmadığı 1977 Haziran seçimleri ertesinde görüldü. 1977 Haziranına büyük bir gerilim içinde gelen toplumsal muhalefet hareketi, bu noktadan itibaren gözle görülür bir çekiliş sürecine girdi. Umut kırıklığı, hattâ umursamazlık içinde, «kendi sularına» çekilmeye başladı. Zamlarla çok daha güçleşen hayat, temel ihtiyaç maddelerinin yokluğu, ülke ekonomisinin iflas durumunda olduğu sözleri v.b. ile yeniden güçlü bir hareket yaratmaya yetebileceği düşünülen etkenler bile şimdi ancak içe dönük bir öfke yaratabiliyor. Şu anda «umut» değil karamsarlık egemendir. Gerçi yine CHP 1977 seçimlerinde kendisine verilen oyları alacaktır; ama bu oylar «umut partisi»ne değil bir siyasal partiye verilen oylardır.

11 Aralık sonrasının yeni bir dönem olacağı yargısına buradan kalkarak varıyoruz. Politik ilgisizlik görünümü altında geniş yığınlar, hem geçmiş deneylerin bir özümlenmesini yapmaya hem de yeniden bir arayış sürecine girmeye başlamışlardır.

Yığınların, Türkiye tarihinde ilk kez geniş bir politik ilgi gösterdikleri ve

hareketlendikleri bir evrenin varolan siyasal düzende yarattığı sarsıntıları onarmak, yeni önlemlerle takviye etmek; 11 Aralık sonrasının iktidarının asli görevi budur. Türkiye'nin genel ekonomik durumunun özellikle dış borçlar nedeniyle bir iflas hali içinde oluşu, sanmıyoruz ki büyük bir «milli sorun»dur. Demirel'in doğru sözüyle; hiç bir devlet iflas etmemiştir. Dünya emperyalist sistemi içinde «çare» boldur. Önemli olan bu «çare»lerin faturasını ödemeye toplumu ikna etmektir. Bütün iç ve dış politik sorunlar, genel ekonomik durum birer «milli sorun» halinde topluma benimsettirilmeye çalışılacaktır ve nitekim şimdiden kamuoyu oluşturucu mekanizmalar AP - CHP koalisyonunun gerekçelerini böyle sunmaktadır.

11 Aralık sonrasının AP - CHP koalisyonu asli görevi; 1973 - 1977 döneminde iyice sarsılan siyasal düzeni onarmaya çalışmaktır.

Yukarda da belirtildiği üzere toplumsal muhalefet hareketi kendi çözüm imkânlarını varolan siyasal düzen içinde aradı. Bu siyasal düzenin ögelerini kendi isterlerine çözüm bulma yolunda zorladı. Ve bunun sonucu varolan yapı önemli değişikliklere uğradı. Gerçi bu hareketi kendi sınırları içinde tutabildi; ama bu arada kendi zaaflarını, yetmezliklerini ve asıl önemlisi toplumu denetim altında tutmakta, onun beklenmedik yönelimler göstermesini önceden önlemekte başarısız kaldığını gördü.

Ne devlet mekanizması, ne siyasal partiler ne de ekonomik-meslekî örgütler 1973 sonrasını önceden görebilmiş, buna göre kendilerini hazırlamışlardır. 1973 seçimleri ortamına girilir girilmez bütün bu yapılan beklenmedik bir durumla karşı karşıya kaldılar. Oysa 1971 - 1973 12 Mart rejiminin etkileri tazeydi ve dönem içinde ortakça gerçekleştirilen Anayasa değişiklikleri ile siyasal düzen muhtemel durumlara karşı yeniden takviye edilmişti.

Hemen hemen tüm siyasal partiler 1973'teki programlarını ya değiştirmek, ya da yeni bir kimlikle sunmak zorunda kaldılar. Parlamento işlevini yitirdi. Polis örgütlerine varıncaya kadar devlet kadroları siyasal eğilimlerine göre ayrıştı, ayrı örgütlere bölündü. Bunun yanısıra bizzat devlet mekanizması bütünsel işleyişini tümüyle yitirip, her biri birer başbakan yardımcısına bağlı özerk parçalara bölündü. Garip bir federatif işleyiş, dört yıl süresince egemendi. Merkezi devlet ile yerel yönetimler (belediye) arasındaki ilişkiler neredeyse çatışma noktasına geldi.

Toplumun genel yönetimini sağlayan devlet mekanizmasında bunlar olurken, bireylerin ekonomik-meslekî, kültürel ve toplumsal ilişkilerinde yöneticilik, sözcülük görevini üstlenen örgüt ve kurumların işlev alanları da genişledi. Politik öncelik, ayrışma ve tavır alma zorunluluğu, meslek odalarını, işçi, işveren konfederasyonlarını, sendikaları, halkevleri, v.b. kültürel örgütleri politik hareketlilik içine soktu. Ve bütün bunlar olurken o döneme kadar başlıca öğrenci ve aydın kesiminin alanında süren politik hareketlilik ve çatışma tüm ülke çapında yaygınlaştı.

Toplumu yönetmek, yönlendirmek için kurulu bütün mekanizmaların, örgütsel yapıların, yani en geniş anlamıyla siyasal düzenin, toplumu yönetmediği bir dönemdi bu. Bu durumda ya örgütler yapılarına elastikiyet vererek ya da yapıları gereği üstlenemeyecekleri işlevlerini üzerlerine alarak faaliyette bulunmak zorunda kaldılar.

Toplumsal muhalefet hareketinin yükselişinin Türkiye'nin genel siyasal yönetim mekanizmasında ve toplumun örgütlendiği diğer kurumlarda yol açtığı değişiklikler bunlar.

Şimdi hareketin çekiliş sürecine girmesi ile birlikte bütün bu yapılan yeniden eski durumuna getirilmek ve aynı olgunun bir kez daha kendisini sarsmaması için önlemler almak durumundadır.

Ekonomik-meslekî örgütlerde bu süreç başlamıştır bile. Türk - İş'in yeniden AFL - CİO ile ilişkilerini geliştir-

meye başlaması ve örgüt yapısını yeniden düzenleyip daha merkezî bir hale getirme çalışmalarına girdiği görülüyor. Türk - İş'li sendikalistler özellikle 1973 - 1974 dönemi başlarındaki hızlı DİSK'e kayışın itici motiflerini yitirdiğini bilmekte ve şimdi DİSK'e karşı atakta bulunabilme gücünü kendilerinde görmektedirler.

Genel grev, siyasal partiler üzerinde etkide bulunma girişimleri ve en son MESS lokavtları nedeniyle DİSK'li işçilere sahip çıkma tutumu ile Türk - İş, DİSK'teki son olaylardan da yararlanarak 1973 - 1977 döneminde yitirdiklerini yeniden kazanmak istemekte ve artık Amerikan tipi sendikacılığı tüm yapısı ile kurmaya yeterli koşullara sahip olunduğunu hesaplamaktadır.

DİSK'teki gelişmeler ise, 1973 - 1977 döneminde DİSK'e açık bir siyasal işlev yüklenmesine, böyle lânse edilmesine ses çıkarmamış olan soy sendikalist eğilimin, DİSK'i yeniden ekonomik-mesleki platformuna çekme girişimidir. Bundan böyle DİSK, bir «baskı grubu» olarak sendikal yönetici kadro ile parti yönetici kadroları arasındaki temaslar kanalıyla «politik mücadele»de bulunacaktır. «Plüralist demokrasi» modeli bunu gerektiriyor.

TÖB - DER, TÜTED, TÜM - DER gibi örgütler ile uzunca bir süredir sosyalist eğilimli kadroların yönetimde bulundukları mimar mühendis odalarında, üyelerinin ekonomik-mesleki sorunlarına dönük çalışmalar ön plana gelmeye başlamıştır.

Eğer 1973 - 1977 döneminin bir toplumsal bunalım dönemi olduğunu öne sürüyor ve toplumsal muhalefet olgusunun varolan siyasal düzeni sarstığını söylüyorsak; şu soruya da cevap vermeliyiz: Nasıl oldu da böyle bir bunalım döneminde mutad olduğu üzere «uç» radikal partiler güç kazanamadılar, ama AP ve CHP gibi merkez, büyük partiler döneminin başından beri güçlerini arttırabildiler? Gerçekten de 1973 seçimlerinde AP ve CHP toplam oyların yüzde 60'ını alabilmişken, 1975 ara seçimlerinde oran yüzde 80'in üzerine çıktı ve 1977 Haziranında da bu oran değişmedi. Buna karşılık özellikle sosyalist partiler bir varlık gösteremediler.

Oy oranları şüphesiz yeterli bir gösterge değil. Ama toplumun yoğun bir siyasal hareketlilik, bir arayış sürecine girdiği bu dönemde, bir sosyalist alternatifin güçlendiğini gösterir başkaca bir göstergeye de sahip değiliz. Gerçi dönemin politik çatışmalarında sosyalist eğilimler ön planda gözüktüler, ama bu ne CHP ile sosyalistler arasındaki sınırı açık seçik göstermeye yetti, ne de toplumsal muhalefet hareketinin CHP'den yüzgeri edişinden sonra sosyalistlere yönelmesi sonucunu doğurabildi.

Bir toplumsal-siyasal bunalım evresinde «uç»lar, yani radikal, yeni siyasal-toplumsal alternatifler sunan hareketler güç kazanırken Türkiye'de bunun tersi oldu ve geleneksel iki büyük parti güçlerini arttırabildiler ve kendi sağ ve sollarına kayışı önleyip bir anlamda «uç»ları körelttiler.

Bu mümkün olabildiyse, nedeni, ilkin iki büyük partinin de radikal çözüm veya taleplere açık olma görünümünü benimsettirebilmeleridir. AP, MHP'nin «milliyetçi»liğine sahip çıkarak, CHP «neredeyse sosyalist» parti gibi gözükerek, yaptı bunu. Böylece kendi sol ve sağlarının kendilerine yönelik eleştiri motiflerinin en önemlilerini etkisiz kılabildiler. Öte yandan daha da önemlisi bu «uç» partiler «ana parti»lerle sınırlarını belirginleştirmekten çok onlarla birlikte görünmeye eğilimli idiler. Dolayısıyla şu söylenebilir ki, 1973 - 77 döneminde gerçek politik «uç»lar yoktu, oluşmalarına da, bu iki parti uyguladıkları politikalarla geniş ölçüde engel olabildiler. Bütün bir dönem boyunca geçerli kalan veya MC'den ya da ona karşı cepheden —«antifaşist-demokratik cephe»— olma zorunluluğunu vurgulayan ideolojik-politik örgütsel koşullandırma, bu genel platform, aslında AP veya CHP etrafında toparlanılması gereğinin dolaylı ifadesi idi.

Toplumsal bunalım dönemlerinde radikal hareketler öncelikle ideolojik düzeyde geleneksel partilerden farkını açık seçik vurgulayan bir kimlikle ortaya çıkarlar. Böylece geleneksel partilerin o güne kadar topluma sunduğu ideolojik çerçevenin dışına çıkma imkânının varolduğunu göstererek ideolojik ortamı belirlerler. Tercihler artık buna göre yapılır. Bunun yanısıra asıl önemli olan toplumsal hareketliliğin aynı zamanda örgütsel bir bunalım olduğunu bilerek, bu bunalıma cevap veren yeni örgütlenme ve eylem biçimleri getirirler. Toplumun o güne kadar içinde yönetildiği genel siyasal ve ekonomik-mesleki ve kültürel örgütler bu gibi dönemlerde işlevlerini yerine getirememe tehlikesiyle karşı karşıyadır. Radikal hareketler ya bu örgütsel yapıya alternatif bir örgütsel yapı oluşturarak veya bununla da uyumlu olarak içinde eylemde bulunabilme imkânı edindikleri örgütlerin işlev alanı ve eylem biçimini değiştirerek toplumsal hareketi biçimlendirirler.

Oysa 1973 - 1977 döneminde ideolojik-örgütsel platformu belirleyen radikal hareketler görülmedi. Geleneksel iki büyük parti kendi sağ ve sollarının ideolojik motiflerine sahip çıkarak —CHP «ne ezilen ne ezen» sloganlarıyla «neredeyse sosyalist» görünümünü yaratarak, AP milliyetçiliğe sahip çıkıp MC'nin öncülüğünü yaparak— ideolojik-politik platformu belirledikleri gibi, mücadelenin hangi örgütsel yapılan içinde verileceğini de tayin etmiş olurlar.

AP, MC ile iktidarı ele geçirince, bu blok içinde yer alan partilerin eylem platformu, biçimi belli oldu, «koşullandı.» Kadrolarını devlet mekanizmasına yerleştiren partiler, içinde yer aldıkları kurumların işlev alanları ve eylem imkânlarına bağlıdırlar artık. Devletin herhangi bir kurumuna yerleşen parti kadroları burada artık ideolojik tezlerini somut iç bağlamında göstermek, doğruluğunu kanıtlamak durumundadırlar. MSP veya MHP buralarda yaptıkları işle gözükürler. AP ile ideolojik ayrılıklarının gerçekten anlamlı olduğunu isbat edebilmeleri, artık ideolojik tartışmalara değil bu işlere bağlıdır. Her iki parti de gerek hazırlıksız ve yetersiz kadroları elde tuttukları kurumların memur kadrolarının direnci nedeniyle ve gerekse sözkonusu kurumların işlevlerini gerçekten yerine getirebilmeleri için AP'nin elinde tuttuğu bakanlıkların yardımına, desteğine ihtiyaç duyuyor olmalarından dolayı, «sağ»da AP'ye alternatif olma şanslarını ve ideolojik ayrıcalıklarını geniş ölçüde yitirdiler. Şüphesiz taraftarlarına geniş imkânlar sağladılar, ama bu AP'nin atlattığı tehlikeyi —çözülüp yerinin MSP veya MHP tarafından doldurulması— önlemenin devlet sırtından verilmiş bir sadakası sayılmalıydı. Şu anda AP, 1973'deki büyük düşüşünü önlemiş ve MSP ile MHP, ideolojik yeni mihraklar olma durumundan büyük ölçüde uzaklaştırmıştır.

AP sağ radikalizmi, özellikle devlet örgütlenmesinin katı ve yasalarca belirlenmiş alanında dizginlerken, CHP sol radikalizmi, bir diğer örgütsel yapı içinde eritmeyi denedi.

Sendikalarda, yasayla kurulu meslek odalarında, TÖB - DER, TÜM - DER, TÜTED gibi üyelerine sendikal hakları sağlamak için kurulmuş örgütlerde ve CHP'nin elde tuttuğu mahalli yönetimlerde (belediyeler) çeşitli sosyalist eğilimler ile CHP arasındaki ilişkiler de yukarıda anlatılanlara hayli benziyor.

Bütün bu dönem boyunca sözkonusu örgütler hemen tümünde yönetimi ele geçirme mücadeleleri oldu. İlginç olan nokta CHP'nin bu mücadeleler esnasında ön plana çıkmayıp, örneğin CHP - Sosyalistler ayrımı yaratmayıp, hemen daima herhangi bir sosyalist eğilimle ittifak kurup, diğer sosyalist eğilimlerin oluşturduğu blok ya da bloklarla yönetim için mücadele etme tavrını sürdürmesidir. Bu mücadelelerde de, o, hep geri plandadır, kavga sosyalist eğilimler arasındadır.

Çoğu örgütlerde bu bir parti politikası değildi elbette ve birçok yerde de —örneğin Mimar ve Mühendis Odalarında— «sağ»a karşı birlikte olmak zorulu olduğu, aksi halde bunların yönetimi ele geçirme tehlikesi varolduğu içindi.

Bir parti politikasından mutlaka sözedeceğimiz sendikalarda CHP'nin tavrı daha belirgindi. DİSK'deki son olaylara kadarki gelişimi geçen sayımızda anlatmaya çalıştığımız için ayrıca üzerinde durmuyoruz.

CHP bizzat kendi parti örgütleri içinde de sosyalist eğilimlere «yer açtı». Kendi gençlik örgütlerinin, bazı yerlerde, belirli sosyalist eğilimlerin yönetimine girmesine de ses çıkarmadı. Ama şüphesiz dikkatle izledi durumu. «İleri giden» yönetimleri görevden aldı.

Bütün bu saydığımız ve içinde CHP ve sosyalist eğilimlerin birlikte toplumsal muhalefet hareketini biçimlendirdikleri örgütler, varolan toplumsal düzenin, çoğu yasayla belirli, sınırlar içinde görev yapan örgütlerdir.

Burada vurgulamaya çalıştığımız şey, Sosyalist Hareketin bu örgütsel platformla yetindiği, bunlar içinde çalışmakla kalmayıp, yeni özgün örgütlenme biçimlerine yönelmediği olgusudur. 1973 - 77 döneminde kurulan TÖB-DER, TÜM - DER gibi örgütler, aslında diğer ülkelerde varolup da Türkiye'de olmayan mesleki-sendikal örgütleri kurma girişimleridir. Bunların zorunluluğu elbette tartışılmaz, ama belirtmeye çalıştığımız şey şudur: Bir yandan bu gibi ekonomik-mesleki örgütleri kurarak veya kurulu olanlara üye olmayı teşvik ederek, ücretleriyle geçinen geniş yığınların ekonomik güvencelerini sağlamak; ama öte yandan da çeşitli meslek gruplarını birbirleriyle kaynaştıracak ve böylece kapitalist işbölümünün birbirinden uzaklaştırdığı insanlara, bu uzaklaşmaların yarattığı bir dizi soruna birlikte çözüm arayacakları, ortak eylemde bulunacakları örgütlenmelere gitmek.

Bunlar kelimenin asıl, gerçek anlamıyla demokratik kitle örgütleri olurdu. Ekonomik-mesleki örgütlerin yönetici kadroları arasında yapılan işbirliği, bu örgütler kanalıyla tabandan kurulur ve bu, aynı zamanda çeşitli sınıf ve meslek mensuplarının birbirlerinin sorunlarıyla ilgilenmelerini ve böylece bütün bu sorunları birleştiren bir temelin, anlayışın oluşmasını sağlardı.

Birçok deneyler, girişimler olmadı değil. Kültür - Dayanışma dernekleri v. b. örgütler kuruldu. Ama başarılı olamadı, kısır kaldı. Bunun başlıca nedeni, bu derneklerin yukarda anlatılan anlamda demokratik kitle örgütleri olarak değil, şu 1973 - 77 döneminde sıkça kullanılan bir deyimle ifade edersek, «kitle toplamak» amacıyla kurulmuş olmalarıdır.

Sonuç olarak şu söylenmelidir ki, sosyalist hareket, Türkiye toplumunun yoğun bir politik hareketlilik, arayış içinde olduğu bir dönemde bu hareketliliği yönlendirecek ideolojik-örgütsel bir öncülük, bir alternatif oluşturamamıştır.

Sosyalist hareketin ideolojik-örgütsel bağımsızlığının ne anlama gelebileceği sorununun kafamızda yeterince aydınlık olmayışı, sosyalist hareket alanı içindeki ayrılıkların önemli etkisi v.b. nedenler bu sonucun ilk plandaki yaratıcılarıdır.

Burada kendimize mazeretler üretmekle veya yeni bir döneme girildiği şu sırada, geçmişin suçlularını tayin ve tesbit etmekle uğraşmak anlamsızdır. Sosyalistler, ortak bir sorumluluk bilinciyle, yalnızca Türkiye'deki hareketi değil, tüm dünyadaki genel hareketin de aynı temel sorunlar nedeniyle benzer başarısızlıklara uğradığını bilerek, bu temel sorunları cesaretle ele almak zorundadır.

Gerratana'nın Stalinizm üstüne incelemesi bu sayıda tamamlanıyor. Yazının bu ikinci ve son bölümünde Gerratana, Stalin ile Lenin'i karşılaştırıyor,

SBKP içinde «Leninizm»in oluşması tarihini inceliyor. Murat Belge'nin de, Gerrata'nın kurduğu çerçeveden yola çıkan, Marksizmde doğmatizm temasını işleyen bir yazısı da bu sayımızda yer almakta.

Sayının ikinci çeviri yazısı da **Nouvelle Critique** dergisinde yayımlanmış olan devlet üstüne bir tartışma. Tanıtmasında da söylediğimiz gibi, bu konuşmayı yabancı bir ülkedeki marksistlerin belirli bir konuda vardıkları teorik tutumları örneklemek üzere yayımlıyoruz —yani, bilgi sunma amacıyla.— **Birikim**'de yayımlanan çeviri yazıların büyük çoğunluğunu soyutlama düzeyi yüksek teorik incelemeler oluşturmuştu. Bundan sonra ya bu tipte ya da olgusal-bilgisel yanı daha da ağır basan incelemelerin çevirilerine de yer vermek amacındayız.

Atilla Özkırımlı'nın yazısı Tevfik Fikret üstüne hazırladığı ve yakında yayımlanacak olan kitabının bir bölümü. Oldukça çarpık biçimlerde değerlendirilen geçmiş edebiyatın daha bilimsel değerlendirme ölçütleriyle yeniden gözden geçirilmesi her zaman üstünde önemle durduğumuz bir konu.

Elde olmayan nedenlerden ötürü geçen sayımızda Ahmet Güntan'ın şiirlerinde bazı tashih hataları olmuştur. Bu gibi yanlışlar şiirin anlamını ve bütünlüğünü büyük ölçüde aksattığından doğrularını özür dileyerek veriyoruz:

«Yeniden» şiirinin 7. dizesinde «anıdan» kelimesi «aniden»,

«Ya Adam» şiirinin 4. dizesinde «sûrat» kelimesi «suret»,

«Sabah» şiirinin son kıtası ise;

üretken bir tanıklık edeceksiniz
siz
toparlayarak bütün duygularını
geçmiş sabahların

olacaktır.

Birikim

TARIK GÜNERSEL

DİYALOG

biz a'yız.
sizle diyaloga geldik.
biz doğruyuz elbet ama
sizle diyaloga geldik.

biz b'yiz.
sizle diyaloga geldik.
biz doğruyuz elbet ama
sizle diyaloga geldik.

biz c'yiz.
sizle diyaloga geldik.
biz doğruyuz elbet ama
sizle diyaloga geldik.

biz d'yiz.
sizle diyaloga geldik.
biz doğruyuz elbet ama
sizle diyaloga geldik.

biz e'yiz.
biz de öyle.
doğruyuz elbet ama
sizle diyaloga geldik.

biz f'yiz.
diyalog iyi şeydir.
biz doğruyuz elbet ama
diyalog iyi şeydir.

diyalog güzel şeydir.
buna karar verilerek
bu toplantı bitmiştir.

21 Ekim 1977

MURAT BELGE

Gerratana'nın Yazısından Esinlenerek, Demokrasi ve Sosyalizm Üstüne Varyasyonlar

Geçen sayıda, Gerratana'nın yazısının, Althusser'in Stalinizm'le ilişkisi üstüne bölümü yayımlanmıştı. Bu sayıdaki bölümde ise Stalin'in Lenin'le, «Leninizm» ile ilişkileri inceleniyor. İki bölüm bir arada önemli araştırma ve değerlendirme sonuçlarını içermekte. Bu yazı, Ağustos-Eylül sayısında başlattığımız «Stalinizm» tartışmasına da yeni boyutlar kazandırıyor. Yazının ilk, Althusser'le ilgili bölümündeki, Althusser üstüne eleştiriler veya suçlamalar kısmen abartılmış da olsa, önemli bir doğruluk payı taşıyordu. Gene de, yazının bütünü içinde Althusser'le ilgili olan bu gibi pasajlar bizce çok hayatî değil. Stalinizm'in analizi ve eleştirisi, bundan çok daha ciddî.

30/31. sayıyı hazırlarken ve orada Stalin üstüne yazımı yazarken, Gerratana'yı dikkatle okumamıştım. Bu yazının uzunluğu nedeniyle o sayının kapsamına giremeyeceği, erteleneceği anlaşılınca, şöyle yüzeyden bakmış, yalnız «sapma» kavramının Lenin'de ve Stalin'de nasıl anlaşıldığını gösteren parçaya dikkat edebildiğim için, yazımda o bölümden yararlanmıştım. Bundan sonra Gerratana'nın söylediklerini daha dikkatle okudum ve pek çok stratejik konuda onun görüşlerini paylaştığımı gördüm. Sosyalizmin demokrasiyle ilişkisi gibi sorunların yanısıra, Lenin'le Stalin arasındaki mesafe konusunda, hepsinin ötesinde ise, Marksizmi bir din gibi görme eğilimi karşısında, tamamen katılıyorum Gerratana'ya.

Gerratana'nın yazısı yeterince açık. Uzun boylu yorumlanmayı gerektiren herhangi bir yanı yok. Bu yazıda benim yapacağım, Gerratana'nın yazısını açıklamaktan çok, açmaya çalışmak olacak; yani, o yazıda konmuş genel temalar üzerinde, yazının kapsamı dışına çıkan bazı varyasyonlar yapmak. Stalinizmin evrensel olarak gerçekleştirdiği eğilimleri, kendi toplumumuzun ve kendi devrimci hareketimizin çıkardığı örneklerle paralel biçimde ele almak.

⁂

Gerratana, yazının birinci bölümünde, bilinen teorik/ideolojik malzemeyi sıralayarak, giriş bölümünü hazırlıyor. Bu bölümde Althusser'in ilk döneminin bazı önemli tezlerine katıldığını görüyoruz. Örneğin, Stalin'in Yirminci Kongre'deki suçlanma biçiminin, Marksist gelenekte bir sağa savrulma süreci başlatması, Stalinizmin dehşetini aşmak için, kolaycı bir yola, genç Marx'ın eserlerindeki hümanizme sarılma sürecini başlatması gibi. Ama, Gerratana'nın Althusser'e hak verdiği daha önemli nokta, Stalin dogmatizminden kurtuluşun, o zamana kadar baskı altında olduğu için etkisini gösteremeyen bir «Marksist felsefe»nin kurtuluşu demek olmadığını kabullenmesi. Çünkü, diyor Gerratana da, ortada kurtulan bir şey varsa, bu ancak **olan** bir şeydir. Stalin dogmatizminden kurtuluş anında Marksist felsefe adına ne vardı ki, Stalin'den kurtulmuş olsun? Bir bakıma, çok bir şey yoktu. «Felsefe» sözünü duyar duymaz felsefenin bilinen kalıplarını hatırlayan, ayrıca, Marx ile Hegel arasındaki belirgin bağlantı dolayısıyla, Marx'ın felsefede boş bıraktığı sayfaları, Hegel'i yeniden yazarak doldurmaya çalışan birkaç şüphesiz iyi niyetli Marksistin çabaları. Bunların başında Lukacs'ı sayabiliriz. Plekhanov en kuvvetli olduğu alanda, felsefede bile, Marksizmin «pre-historyası» niteliğini pek fazla aşmış değildir. Önemi, bu felsefeyi üretken bir biçimde geliştirmekten çok, Rus halkına **aktarma-**

sında yatar. Ama bu bile, bazı önemli yanlışları içeren bir aktarmadır. İtalya'da Labriola'nın yaptığı da bundan pek farklı değildir. Dönemin Alman Marksist filozofları, Hegel'e belki herkesten fazla «mahkûmdular».

Ama sorunu burada bırakmak olaya biraz aşırı bir karamsarlıkla bakmak oluyor. Marksist felsefe olarak ortada çok bir şey yoktu belki; ya da, Marksist felsefe adı altında varolanlar, yeterli değildi. Öte yandan, Marksıst felsefeyi yapmanın imkânları ortadaydı. Şüphesiz öncelikle Marx'dan kalan metinlerde atılmıştı temel; ama Lenin'in söyledikleri de vardı. Lenin bir filozof olarak felsefe yapmadıysa da, bir teorisyen olarak felsefeye baktı ve bu konuda çok önemli şeyler söyledi. Ne var ki, bütün Stalin dönemi, bu söylenenlerin tam tersini içeren teorik/pratik tavırların mutlaklaştırılması dönemi oldu. Olan bir felsefeyi yok etmedi belki Stalin; ama olabileceğin önüne geçti. Bu bakımdan, Stalinist dogmatizmden kurtuluş, şüphesiz olandan fazlasını kurtaramazdı; ama olabileceklerin engellenmesi dönemi de, en belirleyici engellerin ortadan kalkması bakımından, sona ermişti.

Bu bölümde, Gerratana'nın Althusser'e yönelttiği suçlamalar haklıdır. Althusser ilk döneminde Stalin konusunu sessizlikle geçiştirmeye çalışır; bir iki söz söylediği zaman da, Stalin'e değer tanır gibidir. Özellikle de Stalin'in iyi bir Lenin yorumcusu olduğunu söylemek, vahim bir teorik yanılgı. Aslında, herhangi bir Stalin eleştirisinin temeline mayın döşemek gibi bir şey. Burada, Althusser'i savunmaktan çok, kendimi ve daha birçoklarımızı savunmak için bir parantez açmak ihtiyacını duyuyorum. Stalin'e karşı çıkarak, Stalinizmi eleştirerek bilinen birtakım burjuva kampanyalarının paraleline düşme korkusu üzerimizde öylesine ağır basıyordu ki, göz çıkaran gerçekler karşısında bile, sessizliği tercih ediyorduk. Bildiklerimizin dehşeti yüzünden, yenilerini araştırıp öğrenmekten kaçınıyorduk. Öyle ki, neredeyse Marksizme inandığımızı kendimize ispatlayabilmek için çekmemiz gereken bir «cereme» idi, Stalin'e katlanmak. Kökeni gene Stalin'den gelen bir sosyalist namus anlayışıyla, kolun yen içinde kırılması gereğine inanmıştık; kırılan kol yenden dökülse bile, bir şey olmamış gibi görünmeye çalışıyorduk. Bağlanmanın bu teorik olarak yanlış olsa da kaçınılmaz biçiminin tortularından bir militanın kendini büsbütün sıyırması kolay bir iş değildir. Özellikle de, Stalin'e eninde sonunda yöneltmesi gerektiğini bildiği eleştirinin sağdan kaynaklanması tehlikesine karşı uyanık bulunmak istiyorsa.

FİLOZOF OLARAK STALİN

Bu bölümde (ve daha sonra) Gerratana'nın vurguladığı konu, Stalin'in felsefî **amatörlüğü.** Bu kelime belki de Gerratana'nın nezaketini yansıtıyor, çünkü söylemek istediği, felsefî **cehalet.** Althusser'e içerliyor, Stalin'in «cehaletten» ötürü yaptığı şeyleri, sanki sahiden felsefî bir tavrı varmışçasına ele aldığı için. Bu alandaki cehaletin veya daha ılımlı bir deyimle, yanlışların, politikaya da ister istemez yansıyacağını söylüyor. Althusser de, «teorici» sapmasının bilincine varıp, felsefe ile politika arasındaki bağlantıyı görünce, Stalin'e karşı yeni bir yaklaşımın gereğini kavradı, diyor.

Bence bunlar çok doğru yargılar değil. Felsefe ile politika arasındaki bağlantı herkesin bildiği bir şey. Ama aradaki gidiş-gelişi Gerratana gibi kurduğumuzda, Stalin'in politik suçlarının felsefî cehaletinden kaynaklandığını da ileri sürebiliriz kI, bu da, Gerratana'nın Althusser'e karşı çeşitli benzer uyarıları kadar ciddî bir yanlış olur. Stalin'in bir felsefe amatörü olduğunu söylemek ne derece doğru ve bu pratikte neyi açıklar?* Asıl sorun, Stalin'in felsefede söylediği ile politikada yaptığı arasındaki özsel bağı göstermek (ki bunu Gerratana yapıyor). Ve orantıyı öbür türlü kurmak, yani, Stalin'in politik pratiğinin, felsefî müdahalelerinin biçimini belirlediğini göstermek. Stalin, felsefe alanında, Lenin ne kadar amatörse, Mao ne kadar amatörse, meslekten yetişme filozof olmayanlarımız ne kadar amatörse, o kadar amatördü. Stalin de felsefeyi, hiç değilse biçimsel olarak, başka Marksistlerin kullandığı gibi kullandı. Yani, politikadan teoriye ve teoriden politikaya bir müdahale kertesi olarak. **Parti Tarihi**'ne eklediği ve o zamandan beri, genç kafaları dondurmak bakımından eşsiz bir işlev görmüş olan ünlü felsefî metninde mekanizm, evrimcilik v.b. varsa, bütün bunlar pratiğinde de

vardlı. Yani, demin dediğimiz gibi, «teori/pratik» birliği Stalin'de tamdır, —kusursuzdur bu, tamamen ters bir teoriyle tamamen ters bir pratiğin birliği olsa da. Tarihi bir adamın bilgisizliğiyle açıklamaya niyetimiz yoksa, Stalin'in felsefe alanındaki amatörlüğü, bizim için çok değerli bir bilgi değil.

Kendisi azımsanmayacak bir filozof olan Althusser'in, hiç değilse ilk döneminde, Stalin'i felsefe alanında da ciddîye alması nereden kaynaklanıyor? Gerratana bunun cevabını vermiş. Sözkonusu metinde, Hegelci «olumsuzlamanın olumsuzlaması» kategorisinin çıkarılmış olması, Hegel'e karşı mücadele veren Althusser'e, Stalin'in parlak bir görüşü gibi geliyor. Bu konuda ben de, Althusser'in atla arabayı ters koyduğu görüşünü paylaşmaya hazırım. Hegel'in Marksizme verebileceği zararı azımsayanlardan değilim ama, Stalin'in **fiilen vermiş olduğu** zarar bundan hiç aşağı kalmıyor.

Gerratana'nın bu «olumsuzlamanın olumsuzlaması» konusuna değinmiş olması, bana da, bir iç monoloğu seslendirme fırsatı veriyor. Bilinmesi gereken, ama bilinmiyormuş gibi davranılan bir sorun var. Engels, «olumsuzlamanın olumsuzlaması» kategorisini, diyalektiğin üç yasasından biri olarak öne sürer (**Doğanın Diyalektiği**'nde). Örneğin Mao, bu yasa için, «böyle bir şey hiçbir şekilde yoktur,» der. Stalin ise sözkonusu metninde dört yasa saymış, ama Engels'in üçüncü yasasını es geçmiştir. Lenin de böyle bir yasa sayımına girişmiştir, ama onun daha kendine özgü bir yaklaşımı vardır. Tanımlayıcı özelliği, Mao veya Stalin gibi basite indirgemekten yana formülleyicilerin tersine, yasa sayısını iki elin on parmağı, hattâ bir elin beş parmağı ile sayılacak küçük bir rakama indirmeye çalışmaktansa, bu sayıyı çoğaltarak hayatın karmaşıklığını göstermeye çalışmasıdır. Lenin on altı kural sayar. Bu sayılanlar arasında da, Engels'in üçüncü yasası yoktur.

Şimdi, bir noktaya dikkat edelim. Konumuz, diyalektiğin yasalarını tesbit etmek değil. Yapılanların doğruluğunu burada tartışmayacağız. Ancak, biliyoruz ki, diyalektiğin yasalarını tesbit etmek, Marksistler için hayatî bir teorik sorundur. Burada, biz benimseyelim veya benimsemeyelim, Marx-Engels döneminden sonra yaşamış üç büyük Marksist teorisyenin, Engels'e karşı belli bir tavrıyla karşılaşıyoruz Engels diyalektiğin yasası olarak bir kural koyuyor, öbürleri bunu yok sayıyor. Bu, ne demektir? Bu sonraki üç düşünürün Engels'e karşı **örtük** eleştirisi demek değil midir? Engels bir şey söylemiş, onlar bunu kabul etmemişlerse, bu, onların Engels'i yanlış buldukları anlamına gelmez mi? Bu anlama gelmezse, ne anlama geleceğini merak etmemek elde değil. Belki de hiçbir anlamı yok!

Demek ki, Lenin, Stalin ve Mao, şu sınırlı diyalektik örneğinde, Engels'i **sessizce** eleştirmişlerdir. (Ve zaten Engels'i bağıra çağıra eleştirmenin ne anlamı vardır, —ne de gereği— Engels kadar saygı duyabileceğimiz kaç kişi var tarihte?) Bu sesizlikten ötürü de eleştiri ya **bilinmemektedir,** ya da **görmezlikten gelinmektedir.**

Ama Marksizm bugün öyle bir noktaya geldi ki, bu gibi eleştirileri sessizce yapamayız, yapmamız doğru da olmaz. Klasiklerimiz veya klasik olarak kabul ettiklerimiz ortadadır. Gerratana'nın yazısında görüldüğü gibi, biri çıkıp Marksizmin Hegel'le ilgisi olmadığını söyler ve Stalin'i kanıt gösterir; bir başkası da çıkar ve Marksizm'in Hegel'i devam ettirdiğini söyler —kanıt olarak da gene Stalin'in bir başka metnini gösterir. Demek ki kendi kolumuzu sıvayıp bu işin köküne inmemizin zamanı gelmiştir.

Ama biz, örneğin Kıvılcımlı ile ilgili bir polemikte, Engels filan konuda yanılmıştı, dersek, bunun üzerine bin türlü tezvirat kurulabilir. Bunun açıklaması nedir? Bilmemek mi, kötü niyet mi?

Falan eleştirilemez, filan eleştirilemez tavrı da, herkesten çok Stalin'le sinmiştir Marksizme. Marksist ustalar böylece, skolastik bir anlamda, **otoriteleştirilmişlerdir.** Oysa biz diyoruz ki Marksizm bir bilimdir ve biliyoruz ki bilim kavramı ile otorite kavramı bir arada bulunamaz. Bir adam otorite haline getiriliyorsa (Marksist ustaların hiçbiri sağlığında kendini «otorite» olarak görmemişti), bu otoriteden yararlanacak bir başkası vardır. Örneğin, Lenin bir «otorite» haline getiriliyorsa, onun bu otorite oluşu, bir başkasının da onun adına otorite oluşunu sağlayacaktır. Bu,

kim olabilir? **Leninizm'in İlkeleri** kitabının yazarı dışında? Gerratana, yazısının bu sayıdaki bölümünde Stalin'den bir örnek veriyor ki, tam da bu bağlamda anılması gerek. Örnek, Kamanef ile Zinovyef'i, Troçki ile mücadelesinde nasıl, sonra onları tasfiye ederken nasıl değerlendirdiğiyle ilgili. Aynı **Toplu Eserler**'in iki ayrı cildinde söylenenler korkunç bir siyasal sinizmin kanıtı. Bugün yaşayan Marksistler, buna «diyaaektik» demek veya dememek arasında bir seçme yapmak durumunda. Kabullenmek, her zaman kolaydır. İsteyen, bu diyalektikle yaşar. Kabul etmeyen ise, diyalektik bu değilse, diyalektiğin ne olduğu sorusunu da bir kere daha cevaplandırmaya girişmek zorundadır. Bu girişim ne kadar çetin olursa olsun. Ayrıca bilmeliyiz ki bu, bir ohlâk sorunu da değil, canalıcı politik sorunun ta kendisidir. Hangi politika ile nereye varılacağı sorusu.

Anti-Stalinizmin anti-Komünizmin anlamına geleceği korkusu ile, bu soruyu sormaktan yıllarca kaçındık. Gerratana'nın bu metinde dediği gibi, bu korku bizi, burjuvazinin olmamızı istediği yere getirdi. «Marx-Engels-Lenin-Stalin» sıralamasına, gerçekten, burjuvazinin hiçbir itirazı yok. Marx ve Engels, zeki adamlardı, akıllı adamlardı. İyi niyetliydiler. Dünyayı kurtarmak için bir teori geliştirdiler. Lenin de aslında iyi adamdı(hiçbir aklı başında burjuva tarihçisi Lenin'in «kötü adam» olduğunu savunmaz). O da, insanlara iyilik ettiği inancıyla devrim öncüsü oldu. Çok yaşamadı; yaşasa, kendi ideallerini çiğnemek zorunda kalacaktı. Çünkü insanlar kötü, politika çirkindir ve dünya değişemez. Lenin gene görece temiz ayrıldı aramızdan. Gerçeğin teoriye uymadığı olgusunu keşfetmek, Stalin'e düştü. Bir yandan elindeki teori, bir yandan karşısındaki dünya gerçekliği-bunlarla ne yapılabilirse, Stalin de onu yaptı. Böylece, Marx - Engels - Lenin - Stalin sıralaması çok doğru bir sıralamadır. Bir teorinin gerçekleşme sürecini kusursuz bir biçimde dile getirir. Taktik bilen burjuva, bu dört ada duyduğu nefreti sonuncuda toplar, ilk üçüne çok ilişmez. Ama sonuncu için her söylediği, aslında ilk üçünü yıkmak içindir. Bu da, yukarıda söylediğim seçmenin bir başka türlü dile getirilişi. Bu mantığı kabul edecek miyiz, etmeyecek miyiz?

«DOĞRU/YANLIŞ» SORUNSALI

Bu başlık, Stalinizm sayısındaki yazımın da ara başlıklarından biriydi. Bu kelimelerle dile getirmek istediğim sorun, Marksizmin ve tarih biliminin en çetin sorunu belki de 30/31. sayıdaki yazıda olduğundan daha yakın değilim sorunun çözümüne. Ama Gerratana'nın yardımıyla belki soruyu daha açık seçik koyabilirim.

Gerratana, «Kavram ve Gerçeklik» ara başlığını taşıyan bölümde, Althusser'le, bana çok önemli görünmeyen bir deyimin yerinde olup olmadığını ve ne ölçüde yerinde olabileceğini tartışıyor. «Stalinizm»mi demeli, «Stalin sapması»mı demeli, «kişi putlaştırması»mı demeli v.b.? Althusser'in teorik içerikten yoksun bulduğu «kişi putlaştırması» deyimi Gerratana'ya göre «belirli bir tarihî dönemdeki Uluslararası İşçi Hareketinin gerçekliğini tanımlamakla kalmamakta, fakat o gerçekliğin çelişkili karakterini de göstermektedir.» Bu söz bence yetersiz. Hangi «belirli bir tarihî dönem»? Stalin geldi geçti. Çin'de Mao, uzun ömrü boyunca en azından resmî politik söylem düzeyinde karşı çıkılamayan bir önder olarak bütün topluma egemen oldu. Bugünkü ÇKP yönetimi onun politikasını en canalıcı noktalarında değiştirirken, Mao'ya verilen peygamber rolüne hiç ilişmiyor ve bütün yapılanlar hâlâ Mao adına yapılıyor. Küba'da devrimden bu yana Kastro var. Öteki Komünist önderlerden farklı özellikleri var belki Kastro'nun, gereğinde kendini eleştirmekten kaçınmıyor. Bir keresinde, «ben bu işi beceremedim, size de yerime başka birini koymanızı önereceğim; ama böyle birini bulabileceğinizi de sanmıyorum» demişti, bir milyon kadar insana. Hiç şüphem yok bu sözlerin içtenliğinden. Ne var ki, Kastro da Küba toplumunun tartışılmaz önderi. Arnavutluk'da Enver Hoca'nın yeri bundan farklı değil. Kuzey Kore'de ise, «kişi putlaştırması» bir yana, tarihin ilk «sosyalist hanedan»ı var. Bu noktada, artık bazı soruları sormaktan korkmayalım: biz ki sosyalizmin bütün kitleleri etkinleştirdiğine ve tarihte görülmemiş bir biçimde politik karar mekanizmaları içine soktuğuna inanırız. Eşitliği yönetenle yönetilen arasındaki ilişkinin ortadan kalkışını sosyalizm ile özdeşleriz, bu uyumsuzluk karşısında bir şeyler düşünmek zorundayız. Gerratana'nın dediği gibi, «belirli bir tarihî dönem» sözko-

nusu değil, çünkü zamanda ve mekânda durmadan kendini yeniden üretiyor bu durum.

Sosyalizmin bugünkü bölünmüş yapısı, bu durumu biraz daha rahatlıkla **görme** imkânını bize veriyor. Ama hâlâ tek-yanlı görüyoruz. Örneğin, ÇKP yanlısı olmayanlar, Mao'nun peygamberleştirilme sürecini açıkça görebiliyor; Mao'nun sözüne uymayan bir pratiği kitleye kabul ettirmek için girişilen teorik cambazlıkları da aynı rahatlıkla izleyebiliyor. Ama sıra herkesin kendi «put»una gelince, bu görüş açıklığı kayboluveriyor.

Burada bir ilginç noktaya kısaca değinmek istiyorum. Yukarıda saydığım önderler, iktidara gelmiş kişilerdi. İktidardan sonra, «kişi putlaştırması» denilen mekanizmanın işleyiş sürecine girmişlerdi. Ama bir de, Troçki gibi, iktidara gelmemiş bir sosyalist öncünün, kendi taraftarları arasında nasıl benimsendiğine bakalım. Burada putlaştırma, öteki örneklerden daha az değil. Bütün doğruları Troçki söylemiştir, bütün kötülükleri de hasımları yapmıştır. Aynı derecede basit bir şema.

Buradan varmak istediğim nokta şu: kişi putlaştırması sadece iktidar sonrası «reelpolitiğin» bir zorunluğu da değil. Bunu yapan biziz, biz Marksistleriz. Marksizmin bir bilim olduğuna, bilimle otoritenin uzlaşamayacağına, bilimin zorunlu olarak yanlışlar ve doğrularla ilerleyip gelişeceğine inanan bizleriz. Bilimsel düşünce mutlak doğru değildir ve Marksizm bilimsel düşüncedir; gelgelelim, Marx mutlak doğrudur. Lenin mutlak doğrudur, Stalin mutlak doğrudur, Mao mutlak doğrudur, Troçki mutlak doğrudur.

Kişi putlaştırması deyimi bence de çok yetersiz. Çünkü, bir abartmayı anlatıyor sanki, bir fazlalığı. Kişi putlaştırması olmuşsa ve bu yanlışsa, demek ki kişileri putlaştırmamalıyız. Yani, bu fazlalığı atmalıyız, bu aşırılıktan vazgeçmeliyiz. Oysa bence kişi putlaştırması Marksizmde, neredeyse heyecan fazlalığı denebilecek bir abartmaya tekabül etmiyor, bedende çıkan fazladan —ameliyatla alınabilecek— bir ur değil. Bir fazlalığa değil, tersine bir eksikliğe tekabül ediyor: demokrasi eksikliğine.

Demokrasi, Marksizmin kendi içinde eksiktir demeyeceğim. Marx ve Engels elbette demokrattılar. Lenin elbette demokrattı. Ama özellikle iktidardaki Marksistler, **Devlet ve Devrim**'de söylenenleri gerçekleştirmediler. Böylece, Marksist düşüncede, demokrasi sorununa karşı ciddî bir belirsizlik, bulanıklık ortaya çıktı. Devrimci mücadelenin ve devrimci militanın belirli bir anlayışı, devrimci örgüt içinde demokrasinin varolmasını büyük ölçüde güçleştirir; iktidar sonrasında, da örgüt içinde gerçekleşemeyen demokrasinin toplum içinde gerçekleşmesi büsbütün güçleşmiştir. Bunun somut tarihi üzerinde daha ayrıntıyla durmak gerekiyor. Ama daha önce, soyut düzeyde, «doğru/yanlış» sorunsalı ile demokrasi arasındaki bağıntıyı ele almak istiyorum.

Marksist bilgi teorisinde, «mutlak bilgi» anlayışı yoktur. Bu, daha ilk basamakta, bilgi sorununun **dogmatik olmayan bir biçimde** konulmuş olması demek. Ama Marksistler, bilginin mutlak olmadığını söylerken, göreli epistemoloji tutumlarına düşmek ve özellikle agnostik tutumlara kaymaktan sakınırlar. Bir dönemin genel bilgileri çevresinde, yaklaşık bilgi mümkündür. Öte yandan, bilginin mutlaklaştırılmaması, Marksizmi **«açık** bir teori» haline getirir.

Bu, sadece bilgi üretimi düzeyinde olan «açıklık». Bunun yanında, bir de bilimsel bilginin topluma mal edilmesi süreci var. Çünkü bir şeyin doğru olması, otomatikman kabul edilmesi demek değildir. En basit bir örnek, toprağın kolektifleştirilmesi. Toprağın kolektifleştirilmesinin gerekli olduğunu, doğru olduğunu, yararlı olduğunu teorik düzeyde kusursuz bir şekilde anlatabilir, en yetkin formüllerle ispatlayabiliriz. Ama bunu, toprağı kolektifleştirilecek insanlara kabul ettirmek, ayrı bir şeydir. «Doğrunun toplumsallaştırılması» diyebileceğimiz bu ikinci olay, birçok sosyalistin zihninde, olduğundan çok daha basit bir biçimde şekilleniyor. Böyle bir durumda, «biz bu kolektifleştirmeyi yaparız; kolektifleştirme bilincinin yaygınlaşmasını beklemeyiz. Yapılan iş halkın çıkarına olduğuna göre, halk bunu nasıl olsa anlar. Önce direnseler de, olay gerçekleştikten sonra, kendi yararlarının gözetildiğini görürler» denilebilir, çok zaman denmiştir. İşte bu, kitle bilincinin işleyişinin yanlış bir değerlendirilmesidir. Yapılan işin «doğru» olması, sözkonusu kitlelerce benimsenmesini zorunlu kılmaz. Bütün ideolojik ko-

şullanmalar ve benzerleri düşünülürse, bunun süreci çok farklıdır. Sonuç olarak, kitleyi ikna etmeden önce yapılan **doğru** iş, **yanlış** vargılar yaratır. Çünkü araya bir «zorlama» işlemi girmiş, bu işlem, yapılan genel işten bağımsız tavırlar oluşmasına yol açmıştır. Kâğıt üzerindeki teoriden tabana, bireyler arası ilişkilerin karmaşık ve girift ağına girdikçe, bütün uygulamanın görünümü değişir.

Burada alınacak karar, belki bir öncelik sorunudur. Kolektifleştirme, toplumun bütününü kapsayan belirli bir ekonomik programın parçası olarak, âcil bir uygulama olabilir. Programı yürürlüğe koyarak, ekonomiyi **dönüştürürüz.** Ama bu bağlamda ekonomiyi dönüştürmek, insanları dönüştürmekten çok daha kolaydır. Aslında, insanlar da dönüştürülmüş olur, ama bizim tasarladığımız yönde değil. Çünkü programın şöyle veya böyle uygulanması, değişik tipte örgütlenmeler, değişik tipte kurum ve yapılar getirir. En kaba deyimiyle, «yukarıdan aşağıya» ve «aşağıdan yukarıya» diye anlattığımız farklı süreçlerin kendilerine özgü kurum ve yapıları. İşte bu kurum ve yapılar, bizim istediğimiz tarzda bir dönüştürmenin yapıları olabilir ya da bu dönüştürmeyi engelleyen yapılar olabilir. Bütün bunlar, tasarladığımız programın **uzun-vadeli** «doğruluğundan» bağımsızdır. Ekonomiyi dönüştürerek insanı dönüştürmek gibi bir uygulama, üstyapının, ekonomik temelin bir «gölge-fenomeni» olduğu anlayışından kaynaklanır. Yani, temel, dönüştürülünce, bir süre sonra insanlar da temele uyarlı biçimde dönüşecektir. Oysa artık kesinlikle biliyoruz ki bu tarz **indirgemecilik** yanlıştır. Çünkü biz, anlattığım türden bir zorlayıcı müdahaleyi yaptığımız anda, yalnız ekonomik temele değil, üstyapıya da, aynı anda, müdahale etmiş oluruz. Yapıların dolaysızca birbirine indirgenemezliği gerçeği nedeniyle, altyapıda «doğru» yönde yaptığımız müdahale ile üstyapıda «yanlış» yönde yaptığımız müdahale, üstyapıda kendi özerk gelişmelerini —ve çelişmelerini— yaratır. Sonuçta, her iki yapı arasında uyarlık değil, kesin bir uyarsızlık oluşur. Bunlar, her türden Jakobenizmin, «halk için halka karşı» devrimciliğin kaçınılmaz sonuçlarıdır.

Şimdi bir de bu olayın başka bir görünümüne bakalım. Kolektifleştirmede böyle bir yol tutulmadığını, toprağın kolektifleştirilmesinden önce, kolektifleştirme anlayışının ilgili kitlenin bilincinde kolektifleştirilmesine öncelik verildiğini düşünelim. Bu durumda, toplumsal sürecin aşağıdan yukarıya örgütlenmesinin gerektirdiği kurumlar doğacaktır. Süreç belki daha ağır ilerleyecek ama altyapı/üstyapı bölünmesi önlenecektir. Programı tasarlayan «bilgi üretimi merkezinin,» bilginin toplumsallaşması yoluyla, yaygınlaşması, sorumluluğun, katılmanın paylaşılması ve yaygınlaşması sağlanacaktır. Bu, bildiğimiz deyimle, bir «konsensus» (fikir birliği) durumudur. Daha önceki yazılarımızın bazılarında değindiğimiz, **historisist** tarzda kavranmış «toplumsal doğru» böyle oluşur. Sözkonusu işlem ve tasarısı, kitlece benimsenerek, «dönemin doğrusu» haline gelir. Ama şimdi bir de, yapılan işin içinde bir bilgi yanlışı, bir değerlendirme yanlışı olduğunu düşünelim. Kolektifleştirme biçimi, topluma kazandırmayı kitle halinde tasarladığımız ekonomik ilişkiler bütünlüğüne uygun düşer de, tasarının belirli parçalarında uygunsuzluklar bulunabilir ya da programın bütünü, önceden sandığımız gibi, ekonomik ilişkiler bütünlüğüne uymayabilir. Böyle bir durumda, program konusunda verilen kararın **yaygınlığı,** olayın temelindeki bilginin **doğruluğunun garantisi** değildir. Bir uzmanlar grubu yanlış yapabileceği gibi, daha geniş bir kitle de yanılabilir. Bu, Marksizmin daha ilk basamağında, yukarıda değindiğim gibi, bilgi teorisi düzeyinde veri olarak kabul ettiğimiz bir şey. Gerçeklik her zaman için bizim tasarılarımızdan daha geniştir. Şu halde, bir belirli konuda kitle içinde «konsensus» sağlanmış ve bizim tüm örgütlenme biçimlerimiz bu türden «konsensus»ların sağlanmasına yöneltilmiş olsa da, kararlarımızın her zaman için eleştiriye açık olması gerekir. Şüphesiz, gene aynı «konsensus» mekanizmalarına sunulmak üzere, yeni önerilere de açık tutmalıyız kurduğumuz yapıları.

Bütün bunlar, «muhalefete açık bir yapı» gerektirir. İşte bu, özellikle Stalin'den sonra —ama yalnız Stalin'den ötürü değil— çoğu sosyalistin kabullenmeye razı olamadığı bir şey. En azından, kâğıt üzerinde veya teoride kabullenmeye yanaşsa da, pratikte derin bir tepki duyduğu olay. Muhalefet kâğıt üzerinde kabul edildiği içindir ki, hemen her örgütsel birlikte, gerçek anlamda muhalefet olma-

ya başlayan eğilim derhal **tasfiye edilir.** Sosyalist hareket bu mekanizmaların rahatlatıcı, haklı gösterici terminolojisini de bulmuştur. Tasfiyeden sonra örgütün **«arındığını»** iddia etmesi gibi.

Kitleyle gerçek anlamda ilişki kuramayan devrimci hareketlerde bu tür sekterliklere daha çok rastlanır. Sürecin mantığını şöyle izleyebiliriz: Ben Marksistim ve Marksizm bir bilimdir. Ben bilimi çeşitli olaylara uygulayarak bu olayları yorumluyorum. İçtenlikli bir Marksist olduğuma göre, ve ikincisi, Marksist yöntem doğru bir bilimsel yöntem olduğuna göre, vardığım sonuç doğru olmalı. Ama X, benim vardığım bu doğru sonucu kabul etmiyor, tartışıyor benimle. Bu, ne anlama gelebilir? X niçin böyle diretiyor yanlış bir fikir üstünde? Benim önerdiğim doğru yolun uygulanmasını istemiyor olmalı. Niçin istemez? Ya kendi yapısında bazı ögeler var, doğru düşünmekten onu alıkoyan; ya da, bir art niyeti, kötü bir kastı var. Birinci alternatifi düşünüyorsan, X'in kimliğine bakarak çeşitli açıklama mekanizmaları kurabilirim. Örneğin X'in «küçük burjuva kökeni», doğruyu görmesini engelliyor olabilir. Tutalım ki X, işçi kökenlidir. O zaman da, ters bilinçlenme sonucu, «uvriyerist eğilimli» olduğunu düşünebilirim (yani aslında «küçük burjuva kökeni», «uvriyerist», «kariyerist» ve benzeri deyimler, çoğu zaman karşımızdaki adamın **bize göre yanlışlığını** kanıtlamak için kullandığımız, gerçek bir teorik içerikten yoksun, ideolojik kalıplardır). Köken falan, altta yatan neden ne olursa olsun, X benim doğru önerime karşı çıkmakla, işçi sınıfı hareketine karşı çıkmaktadır, çünkü ben, içten bir Marksistim ve dolayısıyla işçi sınıfını temsil ediyorum, onunla özdeşim. X benden ayrıysa, işçi sınıfına da karşı. Bana karşı çıktıkça, işçi sınıfına karşı çıkıyor ve dolayısıyla burjuva politikası yapmış oluyor. Öyleyse, potansiyel olarak, bir burjuva ajanının yapması gereken şeyi yapıyor. Bunun da adını koymuşuz: «objektif ajan». X beni çok kızdırırsa, o zaman onun «sübjektif ajan» olduğuna da karar verebilirim. Çünkü ben içten bir Marksistim ve **diyalektik benim elimde.** Ben doğruysam benim gibi düşünmeyen yanlıştır ve yanlış olan sadece ve sadece emperyalizmin ajanı olabilir. Şimdi değilse de varacağı yer eninde sonunda orasıdır.

Devrimci hareket Türkiye'de bir gençliği nedeniyle, bir de sınıf mücadelesinin geleneksel sertliği nedeniyle, çalkantılı bir biçimde gelişti. Başka ülkelerde sosyalistler zaman zaman böyle düşünmüş olsalar da, bu zihniyetin sonuçları bizde olduğu kadar trajik biçimlerde somutlaşmadı. Bizde ise kendi kafamıza sığdırdığımıza inandığımız doğruya inanmadıkları gerekçesiyle —bu inançsızlık ufak bir nüanstan ibaret olsa bile— hattâ arkadaşımızı bile öldürdük. **Bu korkunç bir şeydir.**

Buraya varmayan, ama gene de korkunç olan başka şeyler de var. Sözünü ettiğim çalkantıdan ötürü, saf değiştirme olayı, çok sık rastlanan bir olay devrimci hareketimizin bütününde. Bir adama rastlıyorsunuz, filan devrimci gruptan. Kendi benimsediği çizgiyle ve kendisine karşı saydığı çizgilerle ilgili olarak, son derece kesin şeyler söylüyor: «Bu böyledir, arkadaş» diyor, masaları falan yumrukluyor. O doğru, siz yanlışsınız, kesinlikle. Aradan altı ay geçiyor. Aynı adama rastlıyorsunuz. Ama ne olmuşsa, arkadaş safını değiştirmiş. Bakıyorsunuz gene aynı kesinlik, gene aynı küçümser, suçlayıcı tavır. Gene o doğru, siz yanlışsınız. Böyle adamlar karşısında, yanlış olmak bir mukadderat halinde. Soruyorsunuz, «altı ay önce böyle demiyordun» diye hatırlatacak oluyorsunuz. «O zaman yanılmışım,» diyor. «Ama şimdi doğru çizgiyi buldum.» Düşününüz ki bu işin bir garantisi yok; altı ay sonra daha da doğru bir başka çizgiyi bulabilir bu devrimci arkadaş. Ama bir şeyi kesinlikle biliyorsunuz. Bu altı ay da geçince, arkadaş gene doğru olacak, siz gene yanlış. Bütün bu değişkenlik içinde, değişmeyen öge bu.

Doğru ile özdeş, kafatası boşluğu içinde bütün bir doğruyu taşıyarak yaşadığına inanmak, belki de güzel ve rahat bir şeydir. Bireysel düzeyde insana huzur verdiğini, kendine güven sağladığını, Amerikan okullarından yetişmiş psikanalistler de söyleyebilir bize. Ama bu Marksizm değildir. Kafama sığdırabildiğim bir dünyayı kurmak için, uğraşmaya değmez. Ve aslında, kafama sığdıramadığım «yanlış» diye kovup atmak zorunda saydığım için kendimi, yaptığım ya da yapacağım iş dünyayı, hayatı yoksullaştırmaktır. Müzik adı altında benim kafamdaki sığ tasarımlara uymuyor di-

ye, dünyayı bir Şostakoviç'den yoksun kılmakta tereddüt etmem. Hücre üstüne çalışmasıyla dünyanın birkaç biyologu arasına giren ve Nobel alan bilim adamını, genetik üstüne önerdiğim ideolojik teze uymadığı için partimden kovarım. (Stalin değil, FKP kovdu Monod'yu; Lissenko'yu kabul etmediği için) Önemli önemsiz, büyük küçük, bir sorunda anlaşmazlığa düştüğüm militan omuzdaşıma, kuracağım o çok «doğru» dünyada yer bulamadığım için, onu da temizler yürürüm. Benim «bilimsel doğru»mun dünyasını kurmak üzere, kafama sığdıramadığım her uzantısını budaya budaya kuşa çevirdiğim o dünya adına. Ve sonunda bu dünyayı insanlar için, somut insanlar için yaşanamaz bir yere çevirdiğimde, onlara söyleyeceğim, «benim gibi olursanız siz de bu dünyanın güzelliğini anlarsınız; beğenmeyecek kadar nankör ve kafasızsanız, siz de doğruya ihanet ediyorsunuz, hainlere ne yapmak gerekiyorsa onu yaparım,» demek olacaktır. Bu anlattıklarım, ne yazık ki «bilim-kurgu» değil.

Şimdiye kadar pek çok insan, dünyayı kafasına sığdırmış «Marksistlerin» yaptığı uygulamaların ne demek olduğunu gördü. Ama kendimizi kendi içimizden zayıflatmayalım diye sustu, bekledi, filan. Oysa süstukça, asıl o zaman zayıflıyorduk içten içe. Anlatmak istediğim olayı benden çok daha iyi anlattığı için, Nazım Hikmet'e bırakıyorum sözü:

Otuzdokuzuncu Yıldönümüne Armağanımdır
Hacı Oğlu Salih memleketimdendi,
    Karadenizden.
    Kocaman gözlü, kocaman burunluydu.
    Dazlaktı.
Komünistti on dokuzdan.
Dövüştü.
Hapislere düştü.
Yattı Ankara'da, Kırşehir'de.
Sonra, geçti bu yana,
    yani ikinci vatana.
Baytardı, Kirofabat köylerinde hasta keçilere
                                baktı.
Yıllar, eğrilen bir yün ipliği gibi aktı
    namuslu, çalışkan parmaklarından.
Sonra, 49'da, Moskova'da, Martın onuncu
                                gecesi
    oturmuş Engels'i okuyordu
    geldiler
    götürdüler
sürdüler Altay bucağına.
Ne bir dağ devrildi içinde,
    hattâ ne bir toprak parçası kaydı,
yalnız inme indi sağına,
altmış yedi yaşındaydı.
Altı yıl Hacı Oğlu Salih
    kutladı devrimin yıldönümünü
    telörgüler ve kurt köpekleriyle çevrili
ve öldü bir bahar günü
    elli kişilik barakasında.
Bu akşam Moskova'da bayram eyledik,
kutladık devrimimizin yıldönümünü.
Dolaştı türkü söyliyerek alanları Marks
                                Engels
                                Lenin
ve temize çıkma kâğıdı Salihin...

Şiir, elli altının. Ölümünden bir yıl sonra, temize çıkmış Salih. Mustafa Suphi ile Baku kongresinde bulunan Salih Hacıoğlu. Onu böylece sürgüne gönderenler, Stalin'e ve polisine ihbar edenler, şimdi «kişi putlaştırması»na son verileli, Stalin'i anmıyorlardır resmî konuşmalarında. Ya da Stalinizmi eleştiriyorlardır. Kendileri, o günlerdekinden daha da sorumlu yerlere varmışlardır belki bugün. Kendi ülkelerinin, partilerinin kaderinde doğrudan doğruya söz sahibidirler. Ve kafalarına sığdığından hiç şüphe etmedikleri «sosyalist toplum»un yüce menfaatleri için, daha nicelerini temizlemeye hazırdırlar elan.

BURJUVA-İDEOLOJİK SORUNSALIN BİR ÖGESİ OLARAK DEMOKRASİ

Çoğumuzun, büyük çoğunluğumuzun, pek fazla inceleyip düşünmeden, bir olgu gibi kabul ettiğimiz bir şeydir, her ideolojinin ve her ideoloji ögesinin bir sınıf temeli olduğu. Bu perspektif içinde bakıldığında, «demokrasi», tarihî olarak, burjuva ideolojisinin bir ögesi, bir parçasıdır. Bir sınıfın ideolojisinin bir ögesini, başka bir sınıfın ideolojisine yabancı sayma eğilimindeysek, böyle bir mantık sonunda, demokrasinin işçi sınıfı ideolojisine yabancı olduğu kanısına varabiliriz. Demokrasi sorununa yaklaşımımızda, yaklaşımın temelinde, çoğu kez böyle bir anlayış yatar.

Bunu söylemek, Marksistlerin demokrasiyi ciddiye almadıklarını veya demokrasi sorunuyla ilgilenmediklerini söylemek değil elbette. Çünkü herkesin bildiği gibi, dünyanın her yerinde Marksistler, politik programların-

da demokrasi kavramına geniş yer verirler. Ne var ki, çok zaman, bir başkasının yerine gètirmesi gereken bir görevken, o başkası bunu yerine getirmediği için Marksistlerin başına kalmış bir iş igibıdır demokrasi. «Tamamlanmamış burjuva devrimi»nin bir parçasıdır.

Öte yandan, tamamlandığı kadarıyla da, bu burjuva devriminin getirdiği demokrasiye yönelttiğimiz eleştirilerimiz vardır. Bu eleştirilerde, tamamen haklıyızdır: sözgelişi bir burjuva parlamenter demokrasinin kurumları, örgütlenme biçimleri, gerçek bir demokrasiyi yerleştirmekte son derece yetersizdir. Öte yandan, demokrasi ögesinin sahibi olması gereken burjuva sınıfı da demokrasi konusunda öyle fazla ilkeli davranmaz. Sıkıya geldi mi çiğner, ezer demokrasiyi. Burjuvazinin demokrasi karşısında bu sinik tavrı kimi zaman bize de bulaşır. Verdiğimiz somut mücadele hemen her zaman demokratik sloganlar platformunda yürüdüğü halde, bizler burjuvazinin bu konudaki sinikliğinden yararlanarak, demokratik sloganları kullanarak, bir başka şeye erişmeyi amaçlarız. Ya da, çok geniş ve çok da somut bir sorun olan demokrasiyi, görece dar ve soyut bir anlamda kullanırız: «feodal kalıntıların tasfiyesi». Bu şüphesiz doğru, ama demokrasi azlığı ile feodal kalıntı çokluğu arasında kurulacak bağlantı, demokrasinin tümünü kapsamaya yetmez. Türkiye'de yıllar yılı «tam bağımsız ve gerçekten demokratik» sloganı kullanıldı. Burada anlatılmak istenen, özünde, anti-feodal bir toprak reformuydu. Ama bütün bu yıllar içinde, bu sloganı harekete kabul ettirenler, «gerçekten demokratik»likten kastedileni —toprak reformu dışında— analiz etmediler. Demokrasi sözünü ajitatif bir öge olarak kullanmakla yetindiler. Analiz yokluğunun bir yan-sonucu olarak, demokrasiye en uzak kesimlerle, demokrasi için ittifak önerildi v.b. Bir yandan da, devrimci çalışma yöntemleri adına, sosyalizmi 1960'dan sonra benimsemiş genç kadrolara belletilen usuller, bugünkü hareketin kendi içinde anti-demokratik karakter taşımasına yol açan başlıca nedenlerden biri oldu.

Demokrasiyi burjuva devriminin tamamlanmamışlığına ilişkin bir sorun gibi gören bir perspektifte, «sosyalizm ve demokrasi» sorununun yeterli bir şekilde çözülmesi pek beklenemez. Nitekim bu sorular da Türkiye'de tartışıldığında, tartışmaya çok taraftar görünmeyen kesim, «demokrasi sosyalizmde mündemiçtir» demişti. Bu «mündemiç»cilik, olsa olsa Hegelci mantıkla savunulabilir. Yani, burjuva düzeni sosyalizmden bir önceki aşamadır ve demokrasiyi içerir. Sosyalist sentezde, kendinden önceki tez ve antitez uğrakları da içerileceğine göre, demokrasi sosyalizmde «mündemiç» olacaktır. Oysa gerçek tarihî süreçlerin, Hegel diyalektiğine pek fazla saygısı yok. Demokrasi şu veya bu düzende, biz onu kurmayı başardığımız zaman ve o ölçüde vardır. Bunun için, tasarladığımız demokratik toplumun sahiden demokratik olmasını sağlama alacak kurumları bulunmalıdır. Bu kurumları, şimdiden, somuta yönelik bir teori içinde düşünmemiz gerekir (burjuva-demokratik kurumları sosyalizmde de muhafaza edelim gibi bir anlayış da, olayı tamamen sağdan ele alan, gerçek-dışı bir eğilim). Bütün bunların ön-koşulu, sosyalizmde bir demokrasi sorunu olabileceğini kabul etmektir. «Her demokrasi bir diktatörlük, her diktatörlük bir demokrasidir; öyleyse proletarya diktatörlüğü proletaryanın demokrasisidir» demekle, bu sorunu çözmüş olmayız. Tıpkı, demokratik olduğumuzu kanıtlamak için proletarya diktatörlüğünden vazgeçmenin de bir çözüm olmadığı gibi.

Sosyalizmde demokrasi sorununun ciddiyetini kabul etmemizin **teorik** gerekçesi, demokrasinin, burjuva ideolojisinin bir ögesi **olmadığını** görmekten kaynaklanır. Bunu da daha genel bir teorik önermeye bağlamamız gerekiyor: hiçbir ideolojik öge, dolaysızca bir sınıf temeline indirgenemez. Ancak, bir sınıf, kendi dünya görüşünü, kendi hedef ve özlemlerini dile getirirken, bu ögeleri böyle bir çerçeve içinde kendine göre dönüştürür. Demokrasi ögesinin böyle bir dönüştürmeyle burjuva ideolojisi içinde eklemlenmesi, bize **liberalizmi** verir. Ama liberalizmle demokrasi özdeş değildir. Nitekim demokrasi, liberalizm ve burjuvaziden önce de vardır (örneğin eski Yunan'da, Venedik gibi ortaçağ kentlerinde v.b.), burjuvaziden sonra da, yani sosyalizmde de, olacaktır. Ama bütün bu değişik toplum biçimlerinde dile gelişi de, yapıya eklemlenişi de farklı olagelmiştir. Bir başka söyleyişle, bütün bu örneklerde, farklı sınıf ide-

olojik-söylemleri (discourse) içerisinde dönüştürülmüştür.

Bir ideoloji ögesi olarak «demokrasi»nin burjuva veya başka sınıfın ideoloji temeline dayanıp dayanmadığını bugün tartışmamız, bu olay kendisi, üstyapı dediğimiz geniş alanı hâlâ yeterince analiz etmediğimizin bir kanıtı. **Birikim**'de dergiyle ve kitaplarla, bu konuda yapılacak çalışmalara ağırlık vereceğiz. Şimdilik, Laclau'nun «Faşizm ve İdeoloji» başlığını taşıyan, henüz Türkçe'ye çevrilmemiş yazısını salık verebilirim.

«AÇIK» TEORİK-«AÇIK» ÖRGÜTLENME

Stalinizme karşı çıkıyoruz. Ben kendi hesabıma, bütün gücümle karşı çıkıyorum. Ama bunu biz başlatmadık, hattâ çok da geciktik. Bizden önce başlatan, başka yerlerdeki Komünistler de aslında bu tartışmayı **başlatmadılar** (Trockistler dışında). Komünistler dışındaki dünyada yerleşmiş kanı karşısında daha fazla direnmek mümkün olmadığı için, bu sorunun varlığını kabullenmek zorunda kaldılar. Ancak bundan sonra —ve hâlâ resmî parti organlarına pek fazla bulaştırılmadan— Stalinizm'in Marksistçe eleştirisi başladı. Bu gecikme, hepimiz adına üzüntü duyulacak bir şeydir.

Türkiye ise, sözkonusu tartışmaların daha da uzağında kaldı bugüne kadar. Bu uzaklığın başlıca nedeni, bilgi eksikliğidir. Batı'daki Marksistlerin çoktan beri bildiği şeyleri biz daha yeni öğreniyoruz. Burada yeni yetişen kadrolar, Stalin'in parti tarihinden —ya da, Stalin'in de adının silindiği daha yeni tarihlerden— Sovyet tarihini öğrenmeye çalışırken, Batı'dakiler yalnızca bu tarihin gerçekten nasıl oluştuğunu değil, kitapların nasıl yazıldığını da biliyorlardı. Hangi baskıya hangi metin konmadı, sebebi nedir? Bütün bu ayrıntılardan haberliydiler.

Türkiye'de bilgi eksikliği giderek bir engelleyici sorun olmaktan çıkıyor. Tarihimizin ve bugünümüzün hoşumuza gitmeyecek yanlarını da öğreneceğiz; çünkü doğrular bir dereceye kadar bastırılabilir, ama ebediyen bastırılamaz ve bir yarık bulup fışkırdılar mı, bu akışı kimse önleyemez. Böyle bir durum, politik silâh olarak yanlışı seçip ona sarılanları kızdırır ve hırçınlaştırır, ama o yanlış silâhla mümkün olamayacak sağlıklı filizlenmelere de alabildiğine hayat verir.

Şimdi, şöyle bir soru sorulabilir: Stalinizm nihaî ve kesin biçimde aşılması için yeterli midir? Yeterli olmayabilir. Çünkü sorun, yalnız Marksizm içinde açıklanabilir bir sorun da değildir. Gerratana'nın dediği gibi, önemli ölçüde Marksizm-öncesi ve Lenin-öncesidir. Bir başka söyleyişle, insanlık tarihi boyunca bilinegelmiş bütün bir politika ideolojisinin Marksizm içinde ve Marksizm adı altında devam etmesidir. Olaya böyle baktığımızda, Stalinizmin ürünü olan örnek-olayları tek tek tartışıldığında savunamayanların, bunların yanlışlığını kabul etmek zorunda kalanların, gene de bir bütün olarak Stalinizme sarılmaktan vazgeçmediklerini görürüz. Vazgeçmek istemezler, çünkü kendileri için çizdikleri perspektifte, hâlâ silâhtır Stalinizm. O zaman, şuna benzer gerekçeler sıralayacaklardır:

Koca bir tarih değiştirilecek. Değiştirmek için kaba güç zorunludur. Bunun tersini söylemek için hayalperest, ütopik v.b. olmak gerek. Biz dünyanın tümünü değiştirmek istiyorsak, orada burada olmuş tek tük yanlışlarla uğraşamayız. Sosyalizm güçlendikçe, bunlar da —umulur ki— düzelecektir. Burjuvazi, namussuzdur, her şeyi kullanır. Biz bir kere böyle iç eleştirilerle burjuvaziye fırsat vermeyelim (sanki biz bu konularda sustukça, burjuvalar da ağızlarını kapıyorlar ve kitleleri etkileyemiyorlarmışçasına) öte yandan da, burjuvaziy'e gereği gibi savaşmak için katı olalım. İşte Stalinizm, bu katılığın adıdır. Bu bizim sınıf katılığımızdır. Sınıf mücadelesinde, yufka yürekli liberalizme, hoşgörüye yer yoktur.

Bu gerekçeler, yüzeyde, çok kimseye haklı görünebilir. Nitekim, şimdiye kadar görünmüştür. Göründüğü için de Stalinizm bunca zaman egemen olabilmiştir. Ancak, şu anlatılan, Makyavelli'nin ünlü ilkesinden başka bir şey de değildir: «Amaca varmak için kullanılacak bütün araçlar meşrudur».

Bu anlayışı eleştirmek için, Makyavelizmin kötülüğünü, ahlâka aykırı olduğunu söyleyecek değiliz. Yukarıdaki gerekçeleri sıralayanlar, zamanı gelince de Makyavelizmi yadsıyıp, Marksizmin bir Makyavelizm olmadığını türlü parlak sözle kanıtlasalar da. Biz sadece şunu söyleyeceğiz. **Amaçla araç bir-**

birinden ayrılmaz. Hangi araçları kullanmışsak, o araçların bizi ulaştırabileceği amaca varırız. Demokratik bir topluma varmak istiyorsak, bunu anti-demokratik mekanizmalarla sağlayamayız. Sosyalizmin güçlü olmasını sağlayacak şey, sosyalist toplumda yaşayan insanların sosyalist bilinci, kararlılığıdır. Fabrikada üretilen tank ya da tankı üreten fabrika değildir. Nitekim, bütün bu dehşetli araçlara sahip nice topluluk, içsel-toplumsal uyumsuzluğu nedeniyle yenilip gitmiştir. Vietnam karşısında Amerika gibi. İnsanları ezerek demokrasi kurulmaz.

Yukarıda varsayılmış gerekçelerde, püf noktası, burjuvaziye karşı mücadelede çok katı olmamız gereğinin mutlaklaştırılmasıdır. Ne var ki, Stalinizmin bugünkü dünya pratiğinde kazandığı asıl geçerli anlam, burjuvaziye karşı amansızlık değil, **muhalefete karşı** amansızlıktır. Şanlı sınıf savaşı tekerlemelerinin ardında yatan budur, muhalefeti yok etme yöntemlerinin. Stalinist biçimlerini cephaneliğimizde muhafaza etme ihtiyacıdır.

Bunları söylerken, Türkiye'de Stalinizmi benimseyen ve savunan kadroların hepsinin böyle bir sinik ikiyüzlülükle hareket ettiklerini ima etmek niyetinde olmadığımı, üstüne basa basa belirtmek isterim. Stalinizmin, sınıf düşmanına karşı mücadelede yılmaz bir kararlılık olarak yorumunu içtenlikle benimsemiş kadrolar bulunduğunu biliyorum. Bu gibi kadrolarla sorunu enine boyuna tartışmaya hazırım. Çürütmek, açmaza düşürmek için değil, tartışarak ortak noktaya varabilmek için.

Sınıf düşmanı karşısında kararlılık, Stalin'e özgü değildir ve Stalinizm dediğimiz olayın somut örnekleri, zaten mücadelenin bu aşamasından alınma değildir. Gerratana, en temel noktalarda, Lenin ile Stalin'in tavırları arasındaki derin ayrılığı ortaya koyuyor. Ama hiç kimse çıkıp da, Lenin'in sınıf düşmanı karşısında yeterince sert olmadığını iddia edemez.

Her sorunda olduğu gibi, demokrasinin de sosyalizm içinde çözülen bir soru haline gelmesi, öncelikle teorik düzeyde gerçekleştirilecek bir şeydir. Pratik insanları her zaman anti-demokratik yollara başvurmaya kışkırtacak kestirme —ve aldatıcı— çözümlerle doludur. Demokrasi sorununun teorik düzeyde kesinlikle çözülmesi, buradan örgütsel çalışma düzeyine inildiğinde, kişileri bu gibi kestirme ve aldatıcı çözümlere başvurma eğilimlerine karşı koruyacak temel ilkeleri verir. Teorik olarak inşa edilen şey, ilke niteliğini, ancak örgütsel çalışma mekanizması içinde kazanır. Bu ilkeler örgütsel düzeyde somutlaşmadıkça, teoride bulunması bir işe yaramaz. Nitekim, Marksizm adına sonradan yapılmış şeylerin hiçbiri teoride **yoktu,** ama **yapıldı.**

Teorik düzeyde, Marksizmin ne olması ve ne olmaması gerektiği yeterince açık. En azından, bir din olmadığı, dolayısıyla her zaman tartışılmaya açık olduğu belli. Böyle olduğu halde, somut bir sorun karşısında, normal Marksist militana bunu anlatmak çok güçtür. «Bilim şöyledir» dersiniz, kabul eder. «Marx, Engels, bilim adamıydılar» dersiniz, onu da kabul eder. «İşte, şu şu nedenlerle, Engels'in şurada söylediği doğru değil» dersiniz, bunu kabul edemez. «Olamaz,» der, «Madem bu bilimi Marx'la birlikte Engels kurdu, Engels yanılmış olamaz.» Bu gibi konuşmaları kafadan atmıyorum, kendi başımdan geçti. İşin ilginç yanı, böyle direnen kişinin, sözkonusu sorunda Engels'in söylediği şeyi tartışmaya da yanaşmamasıdır. Kendinde, bunu tartışma hakkını bulmaz. Onun için önemli olan Engels'in yanılamayacağını savunmaktır. Bu aslında anlaşılır bir şey, ama kökenleri Marksizmin içinde değil, başka ideolojilerde. Söylenmiş sözün doğru olup olmadığını elbette tartışmayacaktır, çünkü Engels'in, bir papa gibi yanılmazlığını savunmasının nedeni, bu gibi sorunları tartışmak istememesidir. Bu sorunları, kendi karar vermek üzere ele almaktan kaçmaktadır zaten. Onun için yanılmaz bir teorisyene ihtiyacı vardır.

Ama bu, bir dizi başka ideolojik kavramın kademelenmesine bağlıdır. Böyle bir arkadaş Türkiye'de ve bir somut hareketin, partinin içindedir. Kimin neyi tartışacağı ve ne konuda karar vereceği, bu yapı içinde de belirlenmiş, kararlaşmıştır. En üst düzeyde Engels'in yanılması nasıl mümkün değilse, bundan biraz daha mütevazi bir ölçüde, örgüt yöneticilerinin de yanılmamaları gerekir. Onlar da, Marx, Engels, Lenin düzeyiyle, bizim militan düzeyi arasındaki yeri doldurmakta, Marx'ın, Lenin'in ne demek istediğini yorum-

layarak militana aktarmaktadır. Bu yöneticiler mutlaka doğruyu söylemelidir ki, varolan öbür grupların, örgütlerin üyeleri karşısında, • bizim militanımız yaptığı işin doğruluğuna inansın. Belki daha da alt düzeyde, bizim militanın «çok güvendiği bir arkadaş» vardır, örneğin onun **bu** örgüte katılmasını etkileyen. Bir belirli olayda bu arkadaşa çok güvenmiş, bağlanmış olabilir. Onun sağlamlığına duyduğu arkadaşça güven, yani bu duygusal temel, bir belli teorik öneriye duyduğu ve aslında **akılcı** olması gereken güvenin dayanağıdır. Böylece bütün çatı, duygusal bir temel üstünde kurulur. Dolayısıyla, bu ara aşamalardan geçip en üst noktaya vardığında, örneğin bir Marx'ı, bir Lenin'i değerlendirdiğinde, yaklaşımı dinî inanç niteliğine uygun düşer. Parti yapısı da aynı mekanizmayı, belki de bilinçaltı bir sezgiyle, kullanmaktan geri durmaz. Marksizmin tanrılarına eleştiri yöneltmeyi yasaklar ki, otoritenin daha alt basamakları da eleştiriden sıyrılsın.

Bu örnek bizi Stalinizmle ilgili önemli bir yeni saptamaya getiriyor. Stalinizm tipi bir uygulama, her zaman, karar vermekte etkili olmak isteyen militanları ezerek, onları baskıyla susturarak kurulmaz. Çoğu zaman, zaten suskun olmayı seçmiş militan tabanıdır yönetimi böyle yönlere kaynakta serbest bırakan. Şu halde bir örgütün yönlendiriciliğini yapanlar için ilk amaçlardan, ilk dönüştürme hedeflerinden biri, bu tür edilgin militanı değiştirmektir. Böyle bir militan genellikle sınıf mücadelesinde çok atak, çok etkindir. Ama dinî inançla hareket edenler, cihada veya haçlı seferine gidenler de böyle kahraman ve ataktılar. Marksist teori ve pratik, eylemci bireylerle eylem arasındaki ilişkiyi doğru koymak istiyorsa, etkinlik veya edilginliğin ölçütünü yalnız dışa, düşmana karşı davranışta değil, bizzat kendi entelektüel yeteneğine tasarruf biçiminde aramalıdır. Yani, proletarya nasıl kendi sınıf iktidarını kendini yok etmek için isteyecekse, demokratik devrimci örgütün yönlendiricisi de, yönetimdeki yerini, bizzat bu yerin giderek ortadan kalkması amacına yönelik olarak kullanmalıdır. Şüphesiz, kendi entelektüel yeteneğine tasarrufta edilgin davranan militan, çok daha kolay **kullanılır**, daha nazik deyimiyle, sevkedilir bir kişidir. Tam anlamıyla söyleyecek olursak, önce militanlardan, sonra ana sınıftan, sonra da müttefiki sınıflardan oluşan kitleler, önünü gören ve belirli bir hedefe varmak için hangi stratejinin kullanılması gerektiğini iyi hesaplayan bir kurmayın, politikasını gerçekleştirmek için eyleme sürdüğü **fizik güç** olur. (Pazusu kafasından daha kalın olan işçi sınıfı imgesi de bunun ürünü) Şu halde, gerçekten devrimci bir örgütlenmede, yönlendirici konumunda bulunan kimselerin başlıca amaçlarından biri, militanları arasında böyle kendini fizik gücün bir katresi gibi görme eğiliminde olanları da farklı bir formasyona çekerek, örgütün üyesi olan herkesi kararlarda birinci dereceden sorumlu birer kişi haline getirmektir. Bu, öncelikle, şimdiye kadar vermeye alışık olduğumuzdan değişik bir bilinç vermeyi gerektirir. Bir parti dergisinde bir zamanlar çıkmış bir yazıyı, bu bağlamda örnek olarak, yani bir karşı-örnek olarak sunmak istiyorum:

> Bir sosyalist için partili olmak büyük bir şereftir. Bir sosyalistin sosyalistliği onun partili olup olmamasıyla ölçülür. Partili kavramını ancak bu şekilde kavrarsak, partinin yücelmesi, güçlenmesi mümkün olur. Örneğin partili olduğu halde parti dışına düşmüş bir sosyalist bir hiçtir. Dünya tarihi şu yada bu nedenle parti dışına düştüğü için intihar edecek veya parti tarafından yanlış yere ihanetle suçlanarak mahkemede ölüme mahkûm edildiğinde «madem benim ölmem proletarya için yararlı olacak; madem partimin çıkarları bunu gerektiriyor şu halde ithamları kabul ediyorum» diyecek kadar yüksek parti ve partili bilincine sahip sosyalistler görmüştür. Partili olmak öylesine şerefli bir kavramdır ki kişinin ölümünden sonra bile önem taşır. Örneğin yukarıda sözünü ettiğimiz sosyalistlerin çoğunu ölümlerinden sonra bile meselenin kapanmadığı ve o hatayı yapmış partinin «iadei itibar» kararları alarak yanlışını düzelttiği görülmüştür.

Bu satırlar yayımlandığı zaman, herhalde hiç yadırganmadı. Nitekim, şimdiye kadar bu türden sözlerin eleştirildiğine, rasladığımı hiç hatırlamıyorum. Dolayısıyla alıntıyı, yazarı

eleştirmek için değil, genel arızanın bir somut belirtisi olarak veriyorum. Şüphesiz, bir sonraki paragrafta, partilerin de böyle haksızlıklar yapmaması, hele kişi putlaştırmasına hiç yer vermemesi gerektiği söyleniyor. Ama bunları söylemek önemli değil, çünkü vurgu bambaşka bir yerde.

Burada anlatılan «partili» tipi, aslında övülüyor. Atıldığı halde bu derece üzülen bir kişi, herhalde bir «emperyalizm ajanı» olamaz. Parti böyle bir adamı dışına atarak, onun bir hiç yapıyor. İyi ama, aslında bu kadar üstün bilinçle kendisine yapılanı sineye çekebilen iyi bir insanı, niçin atıyor parti? Bu bir zorunluk mu? Bir parti yayın organında, gözdağı verircesine, «partiden atılırsanız 'hiç' olursunuz» dercesine, bunları yazmaktansa, bu gibi işlemlere yer vermeyen bir parti yapısını nasıl kuracağımızı somut olarak tartışmak daha gerekli değil midir?

Belli ki iş atılmakla da kalmıyor. Gene o kadar iyi partili sosyalistler, üstelik mahkeme kararıyla idama da mahkûm ediliyor. Ve «Benim ölmem proletarya için yararlı olacak» diyerek, örneğin bir Bukharin gibi, razı oluyorlar karara. İyi ama, böyle bir sosyalistin öldürülmesi neden proletaryanın yararına olsun? Bu nasıl bir proletarya ki, bazı sosyalistlerin öldürülmesinden ötürü **yararlanıyor,** bu nasıl bir parti ki, proletarya yararına sosyalistleri öldürüyor? Bir insandan alacak, canından daha büyük bir şey yoktur. Bir adamın —hele burada örtük olarak tanımlandığı gibi, kararlı bir sosyalistin— canını aldıktan sonra, «iadei itibar» kararı çıkarıp da yanlış düzeltmenin hiç, ama hiç anlamı yoktur. İnsan canları karşısında, parti, böyle orantısız bir şekilde yüceltilemez. Bu, tamamen soyut bir parti kavramı; parti yücelecekse, adı parti olduğu için ve üyeleri —ve becerirse, bütün toplum— üzerinde, burada anlatılan sınırsız yetkiden ötürü değil, iyiliğinden ötürü yücelir— ve yüceleceği yerin bir sınırı vardır. Parti, eski, geleneksel ideolojilerin çeşitli simgelerle doldurduğu «kaadir-i mutlak» kavramının modern içeriği değil, bu kavramın yıkıcısıdır. Yıkarak insanlığı bu tür baskılardan kurtarmaya yardımcı olduğu ölçüde, övgüye, şerefe lâyıktır.

Teorimiz ne kadar açıksa, örgütlenmemiz de o kadar açık olmalıdır. Bir başka söyleyişle, örgütlenme, teorideki açıklığı hayata geçirecek yapıda olabilmelidir. Bunun nasıl sağlanacağı, bundan sonraki yazılarda işlemeye devam edeceğimiz bir sorun olacak. Şimdilik, katı hiyerarşilerden sıyrılmanın, partinin zorunluğunu ve «demokratik merkeziyetçilik» deyip, sonra koşulların güçlüğünü ileri sürerek —sosyalistlerin koşulları her zaman güçtür— «kusura bakmayın, bir süre merkeziyetçi moment ağır basacak» demenin yanlışlığını kısaca söyleyebilirim. Marksist örgüt, yüzyıllardır süregeldiği için güçlenmiş ve görünüşte kemikleşmiş, ideolojik tabilik ilişkileri üstüne kurulmaz. Kurmayı topluma vaad ettiği özgür toplumu, önce kendi iç işleyişinde gerçekleştirmeye çalışır. Herkes aynı fikirdeyken ve aynı işi yaparken, partinin böyle bir yapıya sahip olup olmadığı anlaşılmaz. Partinin demokratikliğinin sınanma yeri, her şeyden önce, muhalefettir, yönetimin muhalefete karşı aldığı tavırdır. ■

ŞİİRLER

HAZIR OL KALBİM
Metin Demirtaş

Cem Yayınevi

Stalin - Lenin ve Leninizm

Çeviren HALE DOĞRU

Lenin ve Stalin arasındaki ilişkinin Sovyet tarihinin incelenmesi ve Stalinizmin analizi yapılırken karşılaşılması kaçınılmaz olan en karmaşık sorunlardan biri olduğu pek haklı olarak belirtilmiştir.[1] Ama asıl güçlük, Lenin ve Stalin'in bir dizi temel siyasal soruna ilişkin anlayışlarının ne kadar büyük farklılıklar gösterdiğinin kavranması değildir. Bu nokta zaten açık seçik verilerle desteklenmiş mükemmel analizlerle açıklığa kavuşturulmuş olup, konunun özüne ilişkin olarak bu analizlere eklenecek başkaca bir şey kalmamıştır.[2] Çözümlenmesi en zor sorun, ilk bakışta tartışılmaz doğrulukta görünen ve şu gözlemde ifadesini bulan yargıdan kaynaklanmaktadır: «Şurası bir gerçektir ki, Stalin kendisine Leninizm, Bolşevik deney, devrim ve krizleri zemini üzerinde tarihî bir konum kazandırmıştır.»[3] Bu noktadan ortaya şu sorun çıkmaktadır: Gerek teoride, gerekse siyasal pratikte Stalinizmin köklerini ayırt edebilmek için Leninizmle de bağımızı koparmamız gerekmeyecek midir? Lenin'in kendi düşünce ve deneyi de tarihî bakımdan aşılmış mıdır?

Bu soruna, daha da geniş boyutlu bir başka deneyimin —Marksizmin teori ve pratiğinin— kaderini etkileyeceğini bilsek bile, kemikleşmiş önyargılardan uzak olarak yaklaşmak zorundayız. Teoriyi bir dinî inanç düzeyine indirgemek istemiyorlarsa, Marksistler, bu sınavı başarıyla atlatabileceklerini kanıtlamaya mecburdurlar. Ayrıca şu noktayı da gözönünde bulundurmak gerekmektedir: Lenin ve Marksizmin varlıklarını bir kenara bıraksak bile, bu «Stalin fenomaninin» bir başka biçimde karşımıza çıkmasını önleyebilecek midir? Yoksa yüzeydeki görüntüsünün tersine gerçekte, Stalinizm özünde Pre-Leninist ve Pre-Marksist bir nitelik göstermiyor mu? Eğer bu yargı doğruysa o zaman Stalinizmin köklerini başka yerlerde aramak gerekecektir.

Tabiî biz bu sorunun üstesinden, ancak terminolojik önyargıları bir kenara bırakabilirsek gelebileceğiz. Bununla, yalnızca «Marksist-Leninist» deyiminin Marx ve Lenin'in isimlerini çağrıştırma niteliğini değil, bu deyimi sınıf mücadelesi ile doğrudan doğruya ilişkisi olmayan herhangi bir durum için kullanılmaktan kaçınma eğilimini de kastediyorum. Bu analizin amaçları açısından, Rusya'da ve dünyada sınıf mücadelesinin belirli bir tarih dönemi içersinde Stalin-Lenin ilişkisi üzerinde nasıl bir etki yaptığı sorununu bir sonuca bağlamadan bir kenara bırakabiliriz.[4] Bu yazıda bizim çıkış noktamız farklı bir gözleme dayandırılacaktır.

«Stalin'in tarihî olarak kendisine Leninizm'in ve Bolşevik deneyin v.b. zemini üzerinde bir konum kazandırdığı «belirtildiği zaman şu noktaya bir açıklık getirmek gerekmektedir; Leninizm deyimi ancak Lenin öldükten sonra geçerlilik kazanan bir teorik düşünceyi belirtir. Bu yazının asıl amaçlarından birisi de işte bu düşüncenin nasıl ortaya çıktığı ve bu deyimin Stalin tarafından hangi bağlam içersinde kullanıldığı ve bu deyimi Stalinizmin sisteminden koparmanın mümkün olup olmadığı tartışmasıdır. Stalin, Leninizm'i tahrif etti, çarpıttı demek, eğer tahrif edilen, çarpıtılan şeyin kökenindeki nitelikleri saptayabilecek durumda değilsek havada bir laf olarak kalmaya mahkûmdur. Ancak bu doğrultuda yapılacak bir araştırma bizi umulmadık sonuçlara götürebilir. Bu konuda öncelikle «Leninizm»in (ilk zamanlar Lenin'in muhalifleri tarafından daha çok polemiksel anlamda kullanılan bir deyim) Klasik Marksizmi geliştiren ve tamamlayan bir teorik sistem olarak ortaya konmasını zorunlu kılan pratik nedenlere ışık tutmamız gerekecektir.

«LENİNİZM»İN DOĞUŞU

Olumlu anlamda «Leninizm» deyimi ilkin

belli bir siyasal taktikler sistemini belirtmek için kendiliğindenci bir biçimde yürürlüğe girdi. Bu olgu Lenin'in ölümünden birkaç hafta sonra, «Leninizm»i teorik bir sistemin adı olarak resmen açıklayan Bukharin tarafından vurgulandı. Komünist Akademi profesörlerinin «Bilimde Marksıs, taktikte Leninist formülünü, Lenin'e bir teorisyen olarak verilmesi gerekli değeri vermediği gerekçesiyle eleştiren Bukharın, bu küçümsemenin kaynağını Lenin'in çalışmalarının kendine özgü sistemsizliğinde ve plansızlığında aramıştır.[6] Bukharin, Lenin'ın yapmadığını yapmak, yani onun düşüncesine sistemli bir biçim vermek gereğini ortaya attığı zaman tartışma daha da belirsiz bir hal almaktadır. «Sanırım» diyor Bukharin «Lenin'in teorik görüşlerinin derli toplu biçimde formüle etme konusunda yetersiz kalışı hayatında eylemin ağır basmış olmasındandır. Bu durum da içinde yaşadığımız çağın bir eylemler çağı niteliği göstermesinden kaynaklanmaktadır.[7] Herhalde Bukharin, Lenin'in ölümüyle çağın bir eylemler çağı niteliğinden sıyrılıp, durağan teorik düşünceler çağı niteliğine büründüğünü düşünmüş olamaz. Eylemin önceliği zorlayıcı bir ihtiyaç biçiminde kendini her zaman duyurmuştur. Bukharın de bunun pekalâ farkında olduğundan «Lenin Marksizminin en olumlu niteliklerinden birinin, ne kadar yüce olsalar da, teorik yapıların ikincil rollerini **kavrayışındaki derinlik**»[8] olduğu kanısındadır. Bu ifadedeki belirsizlik dikkate değer.

Bu anlayış ancak Stalin'le gerçekten «derin» ve tamamlanmış bir nitelik kazandı; yani, Lenin'in kendine özgü yaklaşımının tutarlı biçimde karşıtı olacak bir ters-çevirme işlemi sonucunda. Bukharin'in bu konudaki görüşleri arkadan gelenlerin yalnızca küçük bir tohumunu sergilemektedir. Buna karşın biz burada ajite edici «Leninizm» mitini doğuran ve bu mitin gözardı ettiği çelişkiyi farkedebiliriz. Bukharin bir yandan Lenin'in çalışmalarındaki sistem ve plan eksikliğinin raslansal bir kusur ya da yetersizlik olmayıp onun teorik görüş örgüsünün temel bir özelliği olduğunu söylerken, öte yandan da Lenin düşüncesini sistematize etmek —ki böylelikle herkes onun teorik alandaki üstünlüğünü kavrayabilsin— gereğini vurgulayarak bu temel özelliği ortadan kaldırmaya kalkışmaktadır. Bu ihtiyaç aynı zamanda, pratikte partinin somut bir teorik çekirdek çevresinde birleşmesi zorunluğunu da dile getirmektedir. Fakat bu birleşmenin gerçekleşme biçimi Bukhari'in o zamanlar aklının ucunda bile geçmeyen tehlikeli sonuçlarla yüklüdür.

Lenin düşüncesinin böyle sistemli ve kalıplaşmış bir biçime indirgenmesi, son halini kazanmış teorik sistem durumuna getirilmesi, bu düşüncenin gelişme doğrultusu üzerinde raslansal kabul edilen her şeyin o sistemin dışında bırakılması sonucunu doğurmakla kalmayıp aynı zamanda amaç-sonuç ilişkisinin, bu düşünceyi belirleyen süreçten, süreç için gerekli kesinsizliklerden, tahminlerden, yanılgılardan, düzeltmelerden soyutlanmasına da neden olmuştur. Daha da kötüsü, bu sürecin tam Lenin'in binbir güçlükle ileriye doğru bir yol araştırdığı, entellektüel gerilimin doruğuna vardığı bir noktada koptuğu ve yarım kaldığı da gözden kaçırılmamalıdır. Böylelikle onu izleyenlerin tüm yorumları ta başından bir mistifikasyon üzerine dayandırılmıştır. Burada tıpkı Hegel'in şu pek ünlü «Yöntemi ile sisteminin» birbirinden ayrı ele alınması hikâyesindeki durumla karşılaşmaktayız. Yalnız bir farkla; burada ikili bir yer değiştirme sözkonusudur: Şöyle ki, burada bir kenara bırakılan Lenin'in yöntemidir. Henüz oluşumunu tamamlamamış olan sistemi ise «alakonmuştur». Peki kimdir bu oluşumu tamamlayacak olan? Partinin en üst örgütsel yapısını oluşturan, hayattan ayrılmış liderin en yakın çalışma arkadaşlarının kişiliğinde parti herhalde. Oysa eğer bu yakın çalışma arkadaşları tam bir görüş birliği içinde olsalardı bir «Leninist» sistem yaratma **ihtiyacı** ortaya çıkmayacaktı. Bu kişiler, yalnızca Lenin'ın çalışmasını kaldığı yerden sürdürecek, pratikte geçerli olduğu sürece onun önerilerini izleyecek ya da başka yeni çözümler araştıracaklardı. İşte asıl kendi aralarında bir görüş birliğine varamadıkları içindir ki, parti içi çekişmelerine yardımcı bir **araç** olarak «Leninizm» **ihtiyacını** duymuşlardır.

Böylece, «Leninizm»e olan ihtiyaç, başlangıçta farklı «Leninizm»ler arasında bir mücadele biçiminde göstermiştir kendini: ta ki bu mücadeleden muzaffer çıkan Stalinizmin ideolojik adından başka bir şey olmayan şu kusursuz «Leninist» sistem pekişip kurumlaşıncaya kadar.

Gerçi «Leninizm» bu dönemde bile en kesin biçimini almış değildi. İçeriği sürekli bir değişkenlik gösteriyordu. Kimi gerçekten Lenin'e ait olan, kimiyse ona maledilen düşünceler, bir Stalinist sistematizasyon dışında bırakılırken bir başkası içinde yer alabiliyordu. (Ayrıca, Stalin'in **Leninizmin Temelleri**'nin birinci baskısında yer almayan «tek ülkede Sosyalizm» teorisi örneğinin gösterdiği gibi, birinci dereceden sorunların Leninizm sistemine alınıp alınmamasında kararsızlık hüküm sürüyordu.) Bir aşamada merkezi yer tutan kimi düşünceler bir süre sonra sistemin en dış sınırına itiliyordu. Ya da tam tersi oluyordu. Hattâ bugünlerde yeniden sözkonusu edilmekte olan (yine de henüz bir eleştirel araştırma ya da tartışma konusu haline gelmemiş) proletarya diktatörlüğü kavramı bile Stalin tarafından hayatının daha sonraki bir döneminde, —Komünistleri burjuvazi tarafından yere düşürülen burjuva demokratik özgürlükleri bayrağını dalgalandırmaya çağırdığı dönemde— buzdolabına kaldırılmamış mıydı? Teorik görüşlerin yerinin ikincil olduğu yolundaki yöntemsel eksene dokunulmadıkça, bu gibi dalgalanmalar kaçınılmazdı.

YENİ İNANÇ SİSTEMİNİN (KÜLTÜN) İŞLEVİ

O halde biz Leninizmin değerinden kuşku mu duyuyoruz? Çok irkiltici ve bulanık bir tablo mu çiziyoruz? Her ne kadar Stalinizm gerçeğinin bizzat kendisi, herhangi bir ifade ediş biçiminden çok daha irkiltici ve tutarsız ise de, sorunun yine de daha analitik biçimde irdelenmesi gerçekten gerekmektedir. O halde, eğer Leninizmin anlamını ya da doğurduğu sonuçların kaçınılmazlığını ortaya koymamızı sağlayacaksa, geriye dönüp farklı Leninizmler arasında çıkan ilk çatışmalara bir göz gezdirelim. Troçki[9] dışında Bolşevik partisinin bütün liderleri, Lenin'in ölümünden sonra «Leninizm» adını kendi çeşitli ve birbirleriyle çatışan konumlarını güçlendirmek amacıyla kullanmaya kalkıştılar. Troçki'ye karşı sürdürülen mücadele sırasında «Leninizm ya da Troçkizm» sloganı Stalin, Zinoviev, Kamenev ve Bukharin'in «Leninizm»lerinin bir araya gelmesini sağladı. Sonraları, «Gerçek Leninizm» adına Stalin ve Bukharin tarafından aforoz edilme ve yenik düşme sırası Zinoviev ve Kamenev'in «Leninizm»lerine geldi. Son olarak da Bukharin'in «Leninizm»i Leninizmin tek yetkili yorumcusu olarak partinin zirvesinde rakipsiz kalan kişi tarafından 'Antı-Leninist' sapma ilan edilme akıbetinden kurtulamadı. Resmi dille ifade edildiğinde zafer Stalin'in değil, —Parti Birliği ve beraberliğinin ve politik çizgisinin doğruluğunun paha biçilmez garantisi— gerçek «Leninizm»indi.

Bu ideolojik meşruiyetin sağladığı oybirliği olmasaydı Stalin mutlak egemenliğini pekiştiremezdi. Öte yandan, Stalin'in müstakbel kurbanları birbirleriyle rekabet ederken Lenin'in bir **otorite kaynağına** dönüştürülmesine katkıda bulunmasalardı bu meşrulaştırma sürecinin gerçekleşmesi mümkün olamazdı.

Sağlığında Lenin hatırı sayılır ölçüde kişisel otoriteye sahip olmasına karşın, bir otorite **kaynağı** olarak görülmezdi. Bu kişisel otorite onun düşüncelerini ve siyasal tercihlerini savunurken girıştiği tartışmalarda gösterdiği akıl gücünden, geçmişteki başarıları nedeniyle elde ettiği prestijden, son olarak da —kısaca anlatabilmek için alışılmış ama uygunsuz bir deyim kullanmak gerekirse— kişiliğinden fışkıran entellektüel cazibeden kaynaklanmaktaydı. Fakat bu cazibe hiçbir zaman karşı konulmaz olmadığı gibi, sahip olduğu otorite de tartışılmaz kesinlikte kabul edilmezdi. Tersine, Lenin her zaman, hattâ Bolşevik Partisinin yönetici grubu içersinde bile itiraz, direnme ve muhalefetle yüzyüze gelmiştir. Kendisi partinin herkesçe onaylanan «baş»ıydı. Fakat onunla görüş ayrılığına da pekâlâ düşülebilir, hattâ gerektiğinde başka yoldaşların onun iradesine karşı çıkmalarına izin verildiği gibi bu onlardan beklenirdi de. Lenin muhaliflerini hiçe saymo ya da susturma hakkına sahip olduğu için değil, kararsız ya da isteksiz ögeleri bile mücadele içine çekebilmeyi başardığı için «baş»tı. Sıkı Parti disiplini ilkesine inanmakla birlikte muhaliflerini kendisinin tabi olmadığı bir disiplin altına sokmaya uğraşmazdı. Kendisine, parti içinde herhangi bir konuda verilecek kararlar yönünden çoğunluğun denetiminden kaçmasını sağlayacak, biçimsel bir ön-üstünlük elde etmek peşinde de değildi.

Partinin etkin lideri olarak Lenin, onun kollektif kuruluşlarının (Merkez Komitesi, Politbüro v.b.) bir üyesi olmaktan öteye geç-

memişti. Bu kuruluşlar içersindeki üstünlüğü ise hiçbir zaman otomatik olmayıp, manevi ve göreli bir üstünlüktü. Verdiği direktiflerin ya da daha genel deyimle buyrukların hiçbirisi ilgili kollektif kuruluşun çoğunluğu tarafından benimsenmedikçe ve onaylanmadıkça —ki bildiğimiz gibi bu da her zaman olmuyordu— bir icra gücüne kavuşmazdı.

Bu tip liderlik yöntemi (bunu da idealize etmek yanlış olur, çünkü böylesinde de bölünme ihtimali önlenememiştir) görüş ayrılıklarını, polemikleri daha üstün bir otorite kaynağından medet ummaksızın göğüsleyebilecek kapasitede olmayı gerektirir. Lenin öldükten sonra onun düşüncelerini mutlak bir otorite kaynağı haline dönüştürme telâşına kapılan aynı Bolşevik liderlerin hemen hepsi zamanında «baş»ları ile uzun ya da kısa süren anlaşmazlıklara düşmüşler ve onun «hatalar»ı ile mücadele etmekte tereddüt etmemişlerdi. Tabiî artık, önemsiz olaylar durumunda olan bu ayrılıkların «Leninizm»in inşasında yeri olamazdı. Ya da ayrılıklar herhangi bir mühalifin «Leninizm»in yörüngesi dışına atılarak saf dışı bırakılması gerektiğinde önemli bir yer tutabilirdi. Örneğin 1924'de Stalin, Zinoviev ve Kamenev'in Ekim Ayaklanması ile ilgili muhalefetlerini Troçki hatırlattığında üstünde hiç durmadı, fakat Zinoviev ve Kamenev daha sonra kendisine karşı muhalefete geçtiğinde, Stalin onların geçmişte kalan bu görüş ayrılıklarını «Anti-Leninizm»lerinin[10] şaşmaz bir işareti saymıştır. «Leninizm»in içeriğinin ne kadar değişken olduğu açıkça görülmektedir. Hepsi bu kadarla da kalmaz.

«Leninizm»in sistematik inşası birbirleriyle yakından ilişkili iki inanç sisteminin (Kült-Cult) benimsenmesini gerektiriyordu. Bunlardan birisi hata yapmaz, ilahi güce sahip yüce lider Lenin, öbürü ise her şeye kadir kudretli parti kültleriydi. Birinci kült Lenin'in ölümünden hemen sonra doğdu, ötekinin kökleriyse çok daha gerilere uzanmaktadır. Bu inanç eğilimi, kendiliğinden fideist bir ideoloji ile beslenmiş bulunan işçi sınıfı hareketinin tarihte geçtiği dönemeçler boyunca bir özelliği olmuş, son olarak da Stalinizmde en korkunç boyutlarına ulaşmıştır. Bu iki kültün, Lenin'in ölümünden hemen sonra birbiri içinde eritilerek kaynaşması Stalin'in ilk başarılı ideolojik operasyonu olmuş ve «Leninizm»in inşasının son evreleri için bulunmaz bir temel harcı görevini görmüştür. İyi bilindiği gibi bu kaynaşma Stalin'in Sovyetler Kongresinde yaptığı ünlü konuşması sırasında ettiği yeminde göze çarpmaktadır:

> «Biz Komünistler özel yapıda insanlarız. Bizler farklı mayayla yoğrulduk. Büyük Proletarya stratejisti yoldaş Lenin'in ordusunu oluşturan bizleriz. Bu ordunun bir üyesi olmaktan daha yüce bir onur olamaz... Aramızdan ayrılırken Lenin, yüce değeri olan parti üyeliği rütbesine leke düşürmeme, onu her şeyin üstünde tutma görevini bize emanet etti. Yoldaş Lenin, bu görevi ve senin emirlerini eksiksiz yerine getireceğimize and içeriz.»

çağrıştıran tonunu bir kez daha vurgulamak gereksiz. Burada asıl önemli olan, Kutsal Parti ve Yüce Lenin kültlerinin bu birleşiminin işlevini kavramaktır. Stalin birincisiyle ikinciyi güçlendirmiştir ve mânevî başkanın ölümünden sonra Parti örgütünün düştüğü dengesizlik tehlikesini bu yoldan gidermiştir. Burada şu da açıklığa kavuşturulmalıdır ki Stalin bu iki inanç sisteminden hiçbirisinin müridi olmadığı gibi ikisinin kaynaşmasından oluşan yeni kültün de izleyicisi değildir. Daha önce de işaret ettiğimiz gibi Stalin, kendisi bir dogmacı olmaktan çok bir dogma kurucusuydu. Bir otorite kaynağı yaratan kişi bunu başkaları için yaratır, kendisini o otoriteyle bağlı saymaz. Lenin ölürken yerine getirilecek herhangi bir emir bırakmadı. Yalnızca bazı pratik tavsiyeleri de içeren, izlenmesi gerekli açık seçik siyasal öğütlerde bulundu. Bu öğütlerden birisi de Stalin'in Parti Genel Sekreterliğinden alınmasına ilişkin öneriydi. Ölümünden kısa bir süre sonra bu tavsiyeler On üçüncü Parti Kongresinde **in —via riservata—** gündeme geldiğinde, Lenin'in «emirlerini» yerine getirme şerefinden söz edilen ağır başlı bir and içme töreni böyle özgül sorunlara fazla ağırlık verilmesini önlemiş oldu. Hem zaten bu sorunları en iyi değerlendirecek olan dünyanın en güçlü ve en sağlam dokusuna sahip işçi partisinin tepedeki yöneticileri değil miydi?

LENİN VE PARTİ KÜLTÜ

Bu parti kültünü besleyenin bizzat Lenin olduğu söylenemez mi? Lenin'in yazılarında Bolşevik Partisinin tarihî kapasitesini ve işlevini yücelten alıntılara raslamak mutlaka mümkündür. Gerçekten «Leninizm»in teorik yapısı bu malzemenin yardımıyla inşa edilmiştir. Ancak bu alıntıların karşıt yorumlarına girmek ya da başka alıntılar göstermek tatmin edici bir yöntem olmadığı gibi bizi geriye, birbirleriyle çelişen farklı «Leninizm»ler konusuna, giderek de bilinen sonuçlara götürecektir. Bununla birlikte konuya büyük ölçüde ışık tutacağına inandığımız herkesçe pek bilinmeyen bir olay üzerinde durmakta yarar görmekteyiz.

Bu olay, daha hiç kimsenin, emirlerini yerine getirmeyi şeref sayan sadık yoldaşlarına «emirler» bırakan bir «Lenin» mitini aklından bile geçiremeyeceği bir dönemde geçmiştir. O zamanlar Stalin, Lenin'in de bulunduğu topluluklarda liderin «hatalarından» açıkça söz edebiliyordu. Bunu yaparken de takındığı tavır «and» içme törenindekinden tamamen farklı olup yarı şakacı ve yumuşak bir küçümseyiş tonundaydı. Sözkonusu toplantı Lenin'in 50. doğum gününü kutlamak üzere Moskova'da 23 Nisan 1920'de yapılan anma günüydü. Elimizde bulunan yalnızca iki belgeye bakarak bir değerlendirme yapacak olursak toplantı hiç de resmî ve ciddî bir havada geçmiyordu. Bu belgeler Lenin'in ve Stalin'in yaptıkları konuşmaların metinleridir.[11] Stalin sözüne, Lenin'in o güne kadar hiç kimsenin üzerinde durmadığı bir özelliğinden, yani kendi hatalarını[12] itiraf etme konusundaki alçakgönüllülüğünden ve cesaretinden söz etmek istediğini belirterek başladı. Bunun iki örneği şöyleydi: Birincisi 1905 Aralığında Yeni Duma seçimlerini boykot edip etmeme konusunda Bolşevikler arasında açılan tartışmayla ilgilidir.[13] Bundan daha da önemli olan ikinci örnek ise, Ekim Devriminin hazırlanışı konusunda garip bir açıklama ortaya atmaktadır. Bu açıklamaya göre, Devrim, yönetimdeki Bolşeviklerin çoğunluğunun direnç ve tereddütlerini yenmeyi başaran Lenin'in insiyatif ve kararlarından ötürü değil, Merkez Komitesini oluşturan «Pratik kişilerin» (ki bu kişiler arasında doğal olarak Stalin de bulunmaktadır) akıllıca yürüttükleri politika sayesinde başarıya ulaşmıştır. Bu kişiler Lenin'in her şeyi berbat edebilecek öğütlerine hiç kulak asmaksızın, kendi doğru bildiklerini yapmışlardır ve o zaman Lenin de hatasını kabul etmiş, herkese de bu açıklığıyla kendini saydırmıştır.[14]

Burada asıl sorun Ekim Devriminin tarihî gelişiminin böyle kaba biçimde çarpıtılmış olması değildir. Nasıl olsa Stalin sonradan, Ekim Devriminde önemli rol oynamış kişiler arasında tarihî gerçekler konusunda anlaşmazlıklar alevlendiğinde bir taneden çok daha fazla düzeltme yapma durumunda kalacaktır. Ayrıca bugün elde bulunan açık seçik belgeler, çeşitli tanıkların güvenilirliğini sınama imkânını da vermiştir. Bugün, konunun daha önemli yönü Stalin'in konuşmasının **özü**, yani «kendi hatalarını kabul etme» konusunda gösterdiği alçakgönüllülük ve cesaret için Lider'e yöneltilen övgü perdesi arkasına gizlenmeye çalışan asıl tezdi. Kanıtlanmak istenen nokta, Lenin gibi bir liderin bile en kritik bir anda ciddî bir hataya düşebileceği (ki bu örnekte anlatılan hata, açıkça **putschist** —darbeci— bir hatadır[15]) neyse ki partinin tam zamanında bu hatayı düzeltecek ve Devrimin kaderini kurtaracak bir konumda olmasıydı. Burada ima edilmek istenen açıktır: Ne kadar üstün yaradılışlı ve prestij sahibi olsa da hiç hata yapmayan lider olamaz. Öte yandan örgütlenme özelliği ve liderlik biçimi sayesinde hiç hata yapmama gibi yüce bir yetiye sahip bir parti —Bolşevik Partisi— vardı. O halde, başka nitelikteki partiler tarafından sürgit kandırılan ve ihanete uğrayan işçi sınıfına bu ideolojik garantiyi neden sunmayalım?

Toplantı sonunda yaptığı kapanış konuşmasında Lenin, bu kibirli atmosfer karşısındaki hoşnutsuzluğunu, ortam hiç de cesaret verici olmadığı halde gizlemeye çalışmadı. Partinin bu biçimde yüceltilmesinin içerdiği tehlike ve tuzaklar konusunda uyarıda bulunmayı gerekli gördü. Başka bir deyişle, Gramsci'nin sonradan 'Parti Kibri' diye tanımladığı eğilimin ilk belirtisine karşı tepkisini koyuyordu. Tüm konuşmasının özünü, bu eğilime karşı yürüttüğü polemik oluşturuyordu. Ancak bu konuşmada bağlamın açıklanmasını gerektiren bir aykırılık olduğundan söz etmeliyiz: Kısa ve neşeli bir girişten sonra Lenin doğruca Kautsky'den uzunca bir alıntı yaptı. Bu alın-

tıyı oldukça kısa (alıntının kendisinden daha kısa) bir yorum izledi. Böyle son derece kısa ve önceden hazırlanmamış olduğu anlaşılan bir konuşma içinde bu kadar uzun bir alıntının yer alması, özellikle alıntı ile üzerinde yapılan yorum arasındaki bağıntının oldukça hafif, hattâ biraz da zorlama olduğu dikkate alınacak olursa biraz şaşırtıcıdır. Lenin'in bu alıntıyı daha uygun bir başka konuşmada kullanmak üzere hazırladığını fakat o gece yapılan konuşmalarda öne sürülen düşüncelerin onu, bu alıntıyı böyle farklı bir içerik içinde vermeye zorladığını haklı olarak düşünebiliriz. Gerçekten de, aynı alıntının Lenin'in o günlerde hazırlamakta olduğu, daha ünlü bir başka metninin —Sol Kanat Komünizmi— ilk sayfalarında yer alması bu varsayımımızı desteklemektedir. Sözü geçen alıntı Kautsky tarafından 1902 yılında yazılmış bir metne ait olup, Rus devriminin gelecekteki muhalifinin, Rusya'nın dünya devrimci hareketinin öncüsü durumuna geçeceği ve Batı için bir çeşit «Devrimci Enerji Kaynağı» olacağı yolundaki tahmini dile getiriyordu.

Bu hemen hemen bir kehanet gibiydi. Lenin **Sol-Kanat-Komünizmi**'nde onu bu anlamda kullanmıştı — Rus Devriminin uluslararası önemini vurgulamak için: «On sekiz yıl önce Kautsky ne kadar da doğru söylemiş».[17] Gerçekten bu tamamen yerinde ve anlaşılır bir yorumdu.

Ancak 23 Nisan 1920'de şerefine yapılan toplantıda Lenin Kautsky'den verdiği bu alıntıyı çok farklı ve hemen hemen tamamen karşıt bir içerik içersinde kullanmıştı.[18] O sırada Kautsky'nin çok gerilerde kalan 1902 metninin uyandırdığı düşünceler şöyleydi: «Bu sözler bana Partimizin bugün kendisini çok tehlikeli bir durumda bulabileceğini düşündürdü: Bu, bir kendini beğenmişin içine düşebileceği durumdur: Bu, son derece utanç verici ve gülünç bir durumdur. Hepimiz biliyoruz ki siyasal partilerin çöküşleri çoğunlukla kendini beğenmişlerin belli bir rol oynadığı olaylardan sonra olmuştur. Burada kendisinden alıntı yaptığım ve bugün bizim en amansız düşmanımız olan kişinin Rus Devriminden beklediği şey ise son derece muazzam bir iştir.» Lenin belli ki bu sözleriyle şunu anlatmak istiyordu (Konuşmanın önceden hazırlanmamış olduğu gözden uzak tutulmamalıdır): Rus Devriminin kazandırdığı başarılardan bazı Bolşevikler **ölçüye sığmayacak kadar muazzam** sonuçlar çıkartabileceklerini sanıyorlar. Bu başarıların «temel güçlükleri yenmemizi sağlamadığı» çünkü «sosyalist devrimin özünü oluşturan görevlerin» üstesinden gelmemizin henüz mümkün olmadığı yolunda bir uyarıda bulunuyordu. Bu tema ısrarla vurgulandı: «Bu nedenledir ki burada aktardığım sözlerin düşündürdüğü güçlükleri gerek tek tek gerekse birlik ve bütünlük içinde bir siyasal parti olarak tüm Bolşeviklerin akıldan çıkarmamaları gerekmektedir.» Lenin sonunda «Partimizin hiçbir zaman kendini beğenmişliğe kapılarak şişinmesine izin vermeyeceğimiz»[19] umudunda olduğunu belirterek konuşmasını bitirdi.

İKİ KARŞIT YÖNTEM

Bana öyle geliyor ki bu sözler Lenin'in ve Stalin'in kişi ve Parti kültlerine karşı takındıkları farklı tavrı çok iyi belirtmektedir. Şimdi de bu olayın sınırlarını aşıp, Stalinizmin köklerini araştırırken ortaya çıkan genel sorunun asıl can alıcı noktasına dönelim. Lenin'in tüm metodolojisinin değişmez bir niteliği de yenilmesi gereken güçlükleri büyük bir ısrar ve enerjiyle gündeme getirmesiydi. Bu nitelik teorik çalışmasının ve siyasal mücadelesinin son aşamalarında daha da belirginleşmişti. Ancak bu güçlüklerin nasıl üstesinden gelinecekti? Başarıyı garantileyen bir yöntem var mıydı? Stalin'e bakılırsa vardı böyle bir yöntem ve Stalin tüm siyasal etkinliği süresince bu yönteme sımsıkı yapıştı. Bu, yıllanmış **Realpolitik** yöntemiydi; ve kökleri kendisinden de eskiye dayanan, siyasetin bir güç olarak kullanılması ilkesine uzanıyordu. İlk bakışta Stalin'in, Lenin'de de görülen bir anlayışı abarttığı ve böylece değerden düşürdüğü akla getirilebilir.[20] Ama sorun bundan ibaret değildi.

Gerçekten, Lenin de siyaseti öncelikle bir güç ve iktidar sorunu olarak görürdü. Öte yandan Stalin de iktidarın yalnızca kaba kuvvet olmadığını, yetenek, sağlamlık, ciddiyet, yeterlilik ve disiplin, kısaca **iradenin örgütlenmesi** olduğunu kabul ederdi. Buna karşın Stalin, irade dışında bir şey tanımadığı ve bu yüzden de siyasetin önceliğinden **siyasal iradenin önceliğini** anladığı için Pre-Leninist, hattâ pre-Marksistti. Stalin için her şey salt

bir irade epifenomenine indirgenmişti. Bu nedenle her şey siyasal iradenin örgütlenmesine hizmet etmeliydi. Hattâ teori bile eyleme ve siyasal iradeye tabi bir araç olarak onların ihtiyaçlarını karşılamalı ve kendisini onların sınırlı işlevine uydurmalıydı. Bu tip siyasetin hizmetinde teorinin bir işlevi de siyasal eylemle çözümlenemeyen güçlükleri gözardı etmekti Örneğin toplumun sosyalist dönüşümü yolundaki engeller aşılamayacak gibiyse, var olanı sosyalizm olarak ilan etmesi için neden teoriyi imdada çağırmayalım?

Böyle bir teorinin çürütülmesini engelleyecek iktidara sahip olunduğu sürece artık o teori kesinlikle çürütülemez hale gelir. Günümüzde artık Stalinizm kriz dönemini yaşadığı için onun yol açtığı sapmaları gözlemlemek kolay olmaktadır. Ancak biz bu sapmaların ortaya çıkmasına neden olan ayni geleneksel Pre-Marksist ve Pre-Leninist mantığın da kendisini bu kadar uzun bir süre haklı gösterebildiği ve gizli tutabildiği gerçeğini de görmezlikten gelmemeliyiz. Bu mantığın kökeni teşhis edilmediği sürece ayni süreçler farkettirmeden yeniden ortaya çıkar ya da başka biçimlerde yeniden varlık kazanıp sürebilirler.

Burada tartışılmakta olan nokta şudur: Ne «Leninizm»i kurtararak ne de Lenin'in görüşlerinden ve yönteminden kendimizi koparark, Stalinizmin tutarlı bir eleştirisini yapmamız mümkün değildir. O halde, Stalinizmin mantık yapısıyla Lenin'in mantık yapısı arasındaki karşıtlıkları ortaya çıkarıp çıkaramayacağımıza bakalım. İşte Lenin'in son metinlerinden biriyle — On birinci Parti Kongresine sunulan raporla (Mart 1922) başlayabiliriz. Bu raporun yol gösterici **ana temasını** izlemek hiç de güç değil: «Sorun siyasal iktidara sahip olmak değil, yönetme yeteneğini elde etmektir.[20] Burada, Gramsci'nin daha sonraları **hegomonya** teorisini geliştirirken başvurduğu **liderlik** ve **egemelik/Yönetme** kavramları arasındaki farkın açık bir formülasyonu ortaya konmaktadır.

Yalnızca bu formülasyonu bile Stalin'in **Leninizm'in Sorunları**'nda da tekrarlamaktan sakınmadığı kavramla karşılaştırmak gayet kolaydır. «Bütün sorun iktidarı elde tutmak, onu güçlendirmek ve yenilmez hale getirmektir».[22] Bu iki bakış açısının çok derinlere uzanan teorik anlamlarını açıklığa kavuşturmak daha da büyük önem taşımaktadır. Burada iki farklı siyaset kavramı sözkonusudur: Lenin için siyaset **yalnızca** bir güç, iktidar ve iradenin örgütlenmesi sorunu değil, aynı zamanda belki biraz belirsiz ama çok yalın bir deyimle tanımlanabilecek bir şey: bir **kültür** sorunudur. On birinci Kongre'de siyasetin güç olma dışında olması gereken bu başka şey, işte bu «kültür» kelimesiyle dile getirilir.[23]

Ancak bu noktada sorunun daha derinlerine inmek gerekmektedir. Bu, yalnızca Lenin'in «kültür» den neyi kastettiğini kavramak için değil, aynı zamanda Lenin'in siyaset anlayışının bu iki bileşeni arasındaki ilişkiyi açıklığa kavuşturmak ve bu iki bileşenin ne ölçüde birbirinden ayrı ve bağımsız olarak ele alınabileceğini görmek için de yapılmalıdır. Lenin açıktır ki bu iki bileşenin soyut bir model temeli üzerinde ideal ve sürekli bir ilişki içinde bulunmasını beklemediği gibi bunun böyle olduğunu da kabul etmiyordu. Bu konuda da düşünceleri sistemli bir biçim almamakla birlikte, acil siyasal ihtiyaçlardan, eylem için pratik önerilerden kaynaklanıyordu. Bu görüşler, Stalinist volontarizm'le bağdaşmak şöyle dursun onun tam karşıtı olan bir kavramsal yapıya dayanmaktaydı. Lenin büyük bir ısrarla (son yazılarında «Saplantının sınırında» diye ifade ettiği gibi)[24] bu kültürel ögenin geliştirilmesi zorunluğunu vurguluyordu. Sanki bu konuda gecikildiğinin farkına varmıştı ve geçmişte devrimci enerjiyi canlı tutabilmek için bir güç kaynağı olarak siyasete fazla önem vermek zorunda kalmış olmanın sonuçlarını bununla dengelemeyi gerekli buluyordu. Ancak sorunu böyle koymak da, yanlış olacaktır. Çünkü Lenin'in siyasal gücün fazlasının kültürel ögenin genişlemesi yolunda bir engel olup olmadığını kendisine sorduğunu sanmıyoruz. Ancak, bu kültürel ögenin genişlemesinin, yalnızca işçi sınıfı iktidarının korunması (aksi halde havada kalacaktır) için değil, bizzat toplumun sosyalist dönüşümleri için de son derece önemli olduğuna inanıyordu. Hayatının bilincine sahip olarak geçirdiği son aylarında Lenin bu konuda bazı hatalar yapıldığını farketti. Bu hatalarda bir çeşit kişisel sorumluluğu olduğu duygusuna da kapılarak «Stalin Sorunu»nu kararlı biçimde[25] çözümlemeyi önerdi. Yazık ki bu hataları zamanında düzeltme ya da bu deneyimin analizi sonucunda ortaya çıkan teorik

sorunların daha fazla derinine inme zamanını bulamadı.

Ne olursa olsun, Lenin'in «kültür» kavramının, siyasal iktidarın ikincil bir özelliği durumuna indirgenebilir bir şey olmadığında şüphe yoktur. Lenin için kültür, özünde yalnızca **eylem kapasitesini** değil, aynı zamanda **eyleme geçmeyi öğrenme kapasitesini** işaret ediyordu. Bu da, kişinin sürekli olarak kendisini aşmak ve varolanla yetinmemek konusunda kararlı olmasını gerektiriyordu. Eyleme tabi bilgi ona yol gösteremez: Çünkü bilgi eyleme hizmet etme durumundadır: bunun mümkün olması için bilgi, belli eylemlerin acil hedeflerinin belirleyeceğinden çok daha geniş ufukları gerektirir. Belli bir durumda ne yapmak gerekeceği önceden bilinemeyeceğine göre, eylemin kendi dönemeçlerinin, iniş ve çıkışlarının gerektirdiğinden fazlasını öğrenmek, her zaman zorunludur.[26] Bu «kültür» kavramı, iş bölümünün ebedî bir zorunluk olduğunu yadsır. (Marx'ın 'Bilinen doktrinlere aykırı' Hegel'cl bir tanımlama ile ilgili olarak **Kapital**'e koyduğu bir dipnotunda da vurguladığı gibi)[27] Böylelikle bu nokta Lenin için devletin ortadan kalkması **perspektifi** —ki bugün bir kez daha Lenin'in çalışmalarının en zayıf ve en ütopik yanlarından biri sayılmaktadır— ile bağlantılıdır. Tabiî, Stalin bu türden ütopik engellerden sıyrılmak ve ideolojik düşünceleri sağduyuya daha yakın kılmak, giderek de kültürün yalnızca ikincil biçimlerini gerektiren siyasal pratik için daha verimli hale gelmesini sağlamak yolunda kendi önlemlerini almıştır.

Stalin, «Leninizm»i sistematik bir teorik model halinde inşa etmekle Lenin'in teorik çalışmalarında varlık kazanan olağanüstü devrimci deneyin geliştirilmesini ve yeniden gözden geçirilmesini yarım yüz yıl engellemiş oldu. Tabiidir ki bu deney, Lenin'in çalışmasının ve mücadelesinin her aşamasında metodolojik olarak gerçekleştirmeyi istediği biçimde durmadan geliştirilmeyi ve eleştirel bir tutumla gözden geçirilmeyi gerektirir. Bu deneye, sanki bize öğretecek hiçbir şeyi kalmamışçasına sırt çevirmek, sonuçta Lenin düşüncesinde henüz sistematize edilmemiş ya da edilemeyen her şeyi reddeden Stalinizme istemeden de olsa teslimiyettir. Bu da bizi, bugün yok edilmesi çok güç olan bir mirasın ayrılmaz parçası olan ideolojik operasyona mahkûm olmak durumunda bırakacaktır. ■

[1] Giuseppe Boffa, *Storia dell 'Unione Sovietica* Milano 1976, Cilt 1, s. 301.

[2] Boffa'nın kitabında özellikle kapsamlı bir açıklama yapılmaktadır. Bu açıklama Lenin - Stalin ilişkisindeki önemli ögeleri yalnızca önceki analizlere dayanılarak değil, onları çok aşarak yeni yorumlara kaynak oluşturacak biçimde büyük bir açıklıkla belirtmektedir. Özellikle İkinci Kısmın 8'inci bölümüne bakın (S. 293 - 312)

[3] Yine Boffa'dan alıntı *A.G.E.*, s. 301.

[4] Bu sorunu çözümlemeden bırakmak açıklanması gereken şeyin (belirli bir tarih dönemi içinde sınıf mücadelesi) açıklamanın bir ölçütü olamayacağı anlamına gelir. Sınıf mücadelesinin Marksist açıklamasının ölçütü üretim ilişkilerinin içinde bulunduğu durumdur. Böylelikle ancak bu ilişkilerin dolaysız bir analizi Stalinist çerçeve içinde sınıf mücadelesinin gelişmelerini tam anlamıyla kavramamızı sağlayacaktır. Oysa, burada farklı bir sorun ele alınmaktadır: Bu çerçeve nasıl oluştu ve bu çerçevenin kavramsal yapısının işlerlik kazanması için ne gibi ögeler gerekliydi?

[5] 17 Şubat 1924'de Komünist Akademisinde yapılan bir konuşmada (Bu konuşmanın yakın zaman önce yayınlanmış bir İtalyanca baskısı vardır: Bukharin: *Lenin*, Roma 1969) Stalin'in «Leninizmin Temelleri» başlıklı konferansları aynı yılın Nisan'ında Svedlov Üniversitesinde verilmiştir. Mütevazi bir akademi üyesi olan F.A. Ksenefontov daha sonraları Stalin'in konferans metinlerinin hazırlanmasında katkısı olduğu yolunda bir iddiada bulundu ve Stalin'in bir zamanlar onun bu yardımını kanıtlayan özel bir mektubunu ortaya çıkarmak için izin istediyse de çok sert bir tepkiyle karşılandı (Bak. Stalin, *Toplu Eserler*, Cilt 9, s. 156. bu olay Roy Medvedev'in *Bırak Tarih Yargılasın* başlıklı kitabında ele alınmaktadır. New York ve Londra, 1973 s. 509 - 10) Talihsiz Ksenefontov sonunda daha ciddî bir şanssızlığa düşmemiş olsaydı bu hikâyeden söz etmek gereksiz olabilirdi: 1937'de tutuklandı ve sorgusu sırasında öldürüldü.

[6] Lenin teorik katkılarını birbirleriyle organik bağlantı içinde bir seri halinde sınıflandırmadı... Gerçekten, yazıları içinde bulunan tüm teorik kavramlar, formülasyonlar ve genellemeler okura kesin ve derli toplu biçimde hiçbir yerde sunulmadı. Pek çok kimsenin Teorisyen Lenin'in, Eylem adamı Lenin'den daha yetersiz olduğunu sanması bundandır.' (Bukharin, *A g e.*, s. 7)

[7] *Aynı yerde*, s. 21.

[8] *Aynı yerde*, s. 21 - 2

[9] Troçki'nin bazı taktik hataları süreci hızlandır-

dı ve parti içi sürtüşmeleri yoluyla Stalinizmin gelişmesine yol açtı: Yine de ne yenilgisinden önce ne de sonra inandırıcı «Leninizm» mitosuna hiçbir zaman sarılmamış olması onun lehine bir puandır. Bunun nedeni onun Lenin'in seçkin bir teorisyen olarak değerine inanmış olmasıdır. Lenin ve Lüksemburg arasındaki ilişkinin Stalin tarafından çarpıtılması üzerine Stalin'e yönelttiği saldırılarda Troçki bu değerin niteliğini doğru olarak teşhis etmiştir: «Lenin ufkunu daima daha çok genişletmiştir, başkalarından bir şeyler öğrenmiş ve her gün kendisini bir gün öncekinden daha yüksek bir düzeye ulaştırmıştır. Onun destansı ruhu, azmi, kendini aşma ve manevi kişiliğini geliştirme yolundaki inatçı kararlılığında ifadesini bulur.» («Ellerinizi Rosa Lüksemburg'dan Çekin», *1932 Yazıları*'nda, New York 1973, s. 134)

[10] «Troçki Ekimde Partimizde Kamenev ve Zinoviev'in kişiliğinde somutlaşan bir sağ kanat olduğunu savunuyor. Ona göre bu kişiler neredeyse sosyal-demokratlardır. Anlamadığımız nokta ise şudur: Nasıl oldu da böyle bir durumda Parti parçalanmaktan kurtulabildi: Nasıl oldu da Zinoviev ve Kamenev'le olan anlaşmazlık yalnızca birkaç gün sürdü. Parçalanma olmadı ve anlaşmazlık yalnızca bir kaç gün sürdü çünkü Kamenev ve Zinoviev Leninist Bolşeviklerdir» (1942) (Stalin, *Toplu Eserler*, Cilt 6, S. 340-41.) «Herkes açıkça görmektedir ki, Muhalefet ülkemizde muzaffer sosyalizmin inşasının mümkün olduğunu reddetmektedir. Bunu reddederlerken de açıkça ve doğruca Menşeviklerin durumuna kaymaktadırlar. Bu sorun üzerindeki muhalefet çizgisi onu yürüten liderler için yeni değildir. Bu çizgi, Ekim ayaklanmasına karşı çıkan Kamenev ve Zinoviev'in daha önce izlediği çizgidir.' (1927) (Stalin, *Toplu Eserler*, Cilt 10, s. 347.)

[11] Toplantının başlangıcında hazır bulunmamayı tercih eden Lenin, kısa kapanış konuşmasında, daha önceki konuşmacılara kutlamaları için teşekkür ederek başladı söze. «Beni kutlama konuşmalarınızı dinlemekten affettiğiniz için daha da çok teşekkür ederim.» Sözüne, bir dostluk armağanı olarak, «şimdiye kadar moda olan» böyle kutlama törenlerini çizgileyen bir karikatür aldığını belirterek devam etti. «Gelecekte bizi böyle jübilelerden bütünüyle kurtarsın diye bu karikatürü elden ele dolaştıracağım.» Bu kısa ve neşeli girişten sonra Lenin, konuşmasının siyasal bölümüne geçti. (Bak. Lenin, *Toplu Eserler*, Cilt 30, s. 526).

[12] Stalin'in konuşması ilk önce 1920'de Moskova'da yayımlanan çeşitli yazıların yer aldığı bir cilt içinde yayımlandı: Toplu Eserlerinin dördüncü cildi içine konduğu 1946 yılına kadar bir daha yayımlanmadı. (Bak. Stalin, *A.g.e., Cilt* 4, s. 328-30).
Roy Medvedev *(Bırak Tarih Yargılasın*, s. 505) 1946 basımının orijinal metinden bazı farklılıklar gösterdiğini, özellikle Lenin'in sözümona hatalarının fazlaca vurgulandığını iddia etmektedir. Stalin'in konuşma metninin 1946'dan sonra dahi Lenin üzerine yazdığı metinlerin hiçbirinde yer almadığı bir gerçektir. Belli ki konu kitleye dağıtılacak materyel içinde yer alamayacak kadar nazikti.

[13] Stalin şunu hatırlıyordu: Lenin başlangıçta boykot taktiğine karşı çıktıysa da sonradan Tammerfors Konferansının seyri içinde bölge delegeleri nin baskısıyla —ki bu delegeler arasında Stalin de bulunmaktaydı— fikrini değiştirmiştir (Bak. Stalin, *Toplu Eserler*, Cilt 4, s. 328-9) Lenin'in sonradan Stalin'in konuşmasıyla aynı dönemde hazırladığı *Sol-Kanat Komünizmi*'nde fikrini yeniden değiştirdiği de belirtilmelidir. Lenin bu metinde Duma Seçimlerinin boykot edilmesinin (önemsiz ve düzeltilebilir nitelikte de olsa) bir hata olduğunu savunur. (Lenin, *Toplu Eserler*, Cilt 3, s. 361, Moskova).

[14] Stalin'in konuşmasından alınan bu özet bütünüyle aktarılmaya değer. «1917 Eylülünde, Kerenski hükümeti sırasında, Demokratik Konferansın toplandığı, Menşeviklerle Sosyalist - Devrimcilerin yeni bir kuruluş toplamaya hazırlandıkları bir anda —ki bu kuruluş Sovyetlerden Kurucu Meclis'e geçiş yolunu hazırlayan Parlemento öncesi kuruluşuydu— işte tam bu sırada bizler, Petrograd'daki Merkez Komitesinde Demokratik Konferansı dağıtmayıp, Sovyetleri güçlendirme, Bir Sovyetler Kongresi toplama, bir ayaklanma başlatma, Sovyetler Kongresini devlet gücünün bir organı haline dönüştürme kararı almıştık. O sırada Petrograd dışında saklanmakta olan İlyiç, Merkez Komitesinin bu kararına katılmadı ve pisliğin (Demokratik Konferansı kastediyordu) derhal dağıtılarak tutuklanmasını yazdı. Bize mesele pek de o kadar basit görünmüyordu. Çünkü biz biliyorduk ki Demokratik Konferans üyelerinin yarısı değilse bile üçte biri cepheden gelmekteydi ve Konferansı dağıtıp delegeleri tutuklamakla işi alt üst edebilir ve cepheyle ilişkilerimizi bozabilirdik. Biz pratik işçiler, yolumuz üzerindeki bütün engebeleri ve güçlükleri daha açık seçik görebiliyorduk. Fakat İlyiç büyük adamdı. Engebelerden ve zorluklardan korkmazdı: Tehlikeye kulak asmadı ve bize «ayaklanın, doğruca hedefe yürüyün» dedi. Oysa biz pratik işçiler o anda böyle davranmakla bir yarar sağlanamayacağına inanıyorduk. Bize göre yapılması gereken güçlüklerin çevresinden dolaşıp zamanı geldiğinde azgın boğayı boynuzlarından yakalamaktı. Böylece İlyiç'in bütün ısrarlarına karşın ona kulak asmayarak doğruca Sovyetlerin güçlendirilmesi işine giriştik. Bu da 25 Ekim Sovyetler Kongresi ve başarılı ayaklanmanın sonuçlanmasını sağladı. İlyiç o zaman Petrograd'a çoktan dönmüştü. Gülümseyerek ve bize kurnazca bakarak «Evet, sanırım siz haklıydınız» dedi. Biz yine şaşırmıştık. Yoldaş Lenin hatalarını kabul etmekten çekinmiyordu.» (Stalin, *Toplu Eserler*, Cilt 4, s. 329-30) olayları fazlasıyla özetleyen bu metinde Stalin birbiriyle taban tabana karşıt bazı gerçekleri bir araya sokuşturmuştur. Her halükârda Lenin'in ayaklanmanın taktik planının bazı ayrıntıları ile ilgili hataları kabul etmesi şaşırtıcı değildir. Örneğin, başlangıçta Troçki'nin fikri hakkında bir ihtiyat payı bırakmıştı. —Bu fikir ise gerçekte uygulamaya girdi— Troç-

ki'nin fikri hakkında bir ihtiyat payı bırakmıştı sının açılması ile aynı zamanda başlatılması yolundaydı. Lenin'in ihtiyat payı pratikte geçersiz kalmıştır. 1920'de yaptığı bu konuşmada Stalin Troçki'nin bu görüşünü savunur gibidir. («biz ona (Lenin'e) kulak asmayarak doğruca sovyetlerın güçlendirilmesi işine giriştik. Bu da 25 Ekim Sovyetleri Kongresi ve başarılı ayaklanmanın sonuçlanmasını sağladı») Fakat daha sonraları, *SBKP Tarihi* ni hazırlarken, bu öneriyi, ayaklanmayı süründemede bırakarak önlemeye çalışan tıksinti verici 'Halk Düşmanına' (Troçki) karşı yöneltilmiş bir suçlamaya dönüştürmekte tereddüt etmemiştir.

[15] Onu izleyen yıl bir broşürün özetinde (1921 Temmuz'unda yazılan *Rus Komünistlerinin Strateji ve Taktikleri)* Stalin daha da ileri giderek Lenin'in bu yanlışlarını bir ders-kitabı örneği haline getirdi. Şöyle yazıyordu Stalin: «Örneğin, Merkez Komitenin bir kesimince (bunun bir tek Lenin'le ilgili olduğunu gördük) önerilen, Demokratik Konferansın tutuklanması, Merkez Komite tarafından reddedilmişti, çünkü ikinci gereği yerine getirmekten uzaktı *(tamamen* başarısız kalıyordu... Anın seçilmesi açısından uygun değildi. Genel olarak, ilk darbenin (anın seçilmesi) bir *Putsch*'a dönüşmemesi gerekir. Bunu önlemek için, yukarıda gösterilen iki koşula kesinlikle uymak gerekir.» (Stalin, *Toplu Eserler,* Cilt 5, s. 77.) «Demokratik Konferansı tutuklamak» önerisi, aslında Lenin'in Merkez Komiteye 13-14 Eylül 1917'de gönderdiği ünlü mektupta verdiği genel talimatın kabaca çarpıtılmasıdır. Lenin şöyle diyordu: «şu anda, *ayaklanma bir sanat olarak ele alınmazsa,* Marksizme sadık kalmanın, devrime sadık kalmanın imkânsız olduğunu göstermek için». (Lenin, *Toplu Eserler,* cilt 26, s. 27.)

[16] Bkz. yukarıda 11. dipnotu.

[17] Lenin, *Seçme Eserler,* cilt 3, s. 351.

[18] *Sol-Kanat Komünizmi*'nin ilk bölümü 23 Nisan 1920'de tamamlanmış olmalıdır, çünkü son bölüm 27 Nisan'da bitti.

[19] Lenin, *Toplu Eserler,* Cilt 30, s. 528.

[20] *Sol-Kanat Komünizmi*'nden bir bölümü hatırlıyor insan: «Yeni bir politik (ve sadece politik de değil) fikri değersizleştirmenin ve sakatlamanın en sağlam yolu onu savunma gerekçesiyle bir anlamsızlığa indirgemektir. Çünkü bir doğru, «fazla pişerse» (Dietzgen'in deyimiyle), abartılırsa, kendi gerçek uygulanabilirliğinin sınırlarından öteye taşırılırsa, bir saçmalığa indirgenebilir, hattâ bu koşullarda bir saçmalık haline gelmesi kaçınılmazlaşır. *(Seçme Eserler,* Cilt 3, s. 383). Dietzgen'in bu düşüncesi, *Felsefe Defterleri*'ni yazarken de Lenin'in aklındaydı ve birkaç kere altını çizmişti. Stalin'e göre ise bu eser tam bir vakit israfıdır (hattâ, Lenin'in *Toplu Eserleri*'nin dördüncü baskısına alınmamıştır).

[21] Lenin, *Toplu Eserler,* Cilt 33, s. 300

[22] Stalin, *Toplu Eserler,* Cilt 6, s. 112.

[23] Bak, Lenin, *Toplu Eserler,* cılt 33, s. 287-8: «gücümüz nerede, eksikliğimiz nedir? Yeterince siyasal iktidara sahibiz... Başlıca ekonomik güç elimizde... Öyleyse, eksiğimiz nedir? Açık ki, eksik olan kültürdür.»

[24] Bak. Boffa, *A.g.e.,* s. 240.

[25] Burada yalnızca Lenin'in «vasiyet» adıyla anılan yazısında içerilen talihsiz girişime değinmiyoruz. Lenin'in son hastalığında dikte ettiği bütün mektup, yazı ve eleştirilerde açtığı bir dizi polemiği kastediyoruz. Bu dönemi en iyi anlatan kitap Moshe Lewin'inki, *Lenin'in Son Mücadelesi,* Londra, 1969.

[26] Lenin, *Sol-Kanat Komünizmi*'nde «Kültür'ün bu yapısal özelliğinin, kendi devrimci politikasının da nasıl bir pratik zorunluğu olduğunu vurgulamıştı: «Dünya ekonomik ve politik krizinin bir sonucu olarak bütün ülkelerde uçuşan sayısız kıvılcım arasında hangi kıvılcımın, kitleleri ayağa kaldırmak anlamında, yangını başlatacağını bilemeyiz· dolayısıyla, yeni ve komünist ilkelerimizle, her şeyi, en eski, en küflü, görünüşte umutsuz alanları bile harekete geçirmek zorundayız, çünkü başka türlü görevlerimizi yerine getiremeyiz, kapsamlı bir biçimde hazırlanmış olmayız, bütün silâhlara sahip olamayız ve burjuvaziye karşı zaferi kazanmaya kendimizi hazırlayamaz (o, toplumsal hayatın bütün görünümlerini kendi burjuva tarzına göre düzenlemiş ve şimdi de düzensizleştirmiştir) ve aynı şekilde, zaferden sonra, hayatın her alanını yeniden komunistçe örgütleme zorunluğunu yerine getiremeyiz» *(Seçme Eserler,* cilt 3, s. 413.)

[27] Bak. Karl Marx, *Kapital,* cilt I, Pelican Marx Library, Londra 1976, s. 485: «Hegel iş bölümü konusunda heretik düşüncelere sahipti. *Hukuk Felsefesi*'nde şöyle der: 'Eğitim görmüş insanlar derken... başkalarının yapabildiği işleri yapabilen kimseleri anlıyoruz'.»

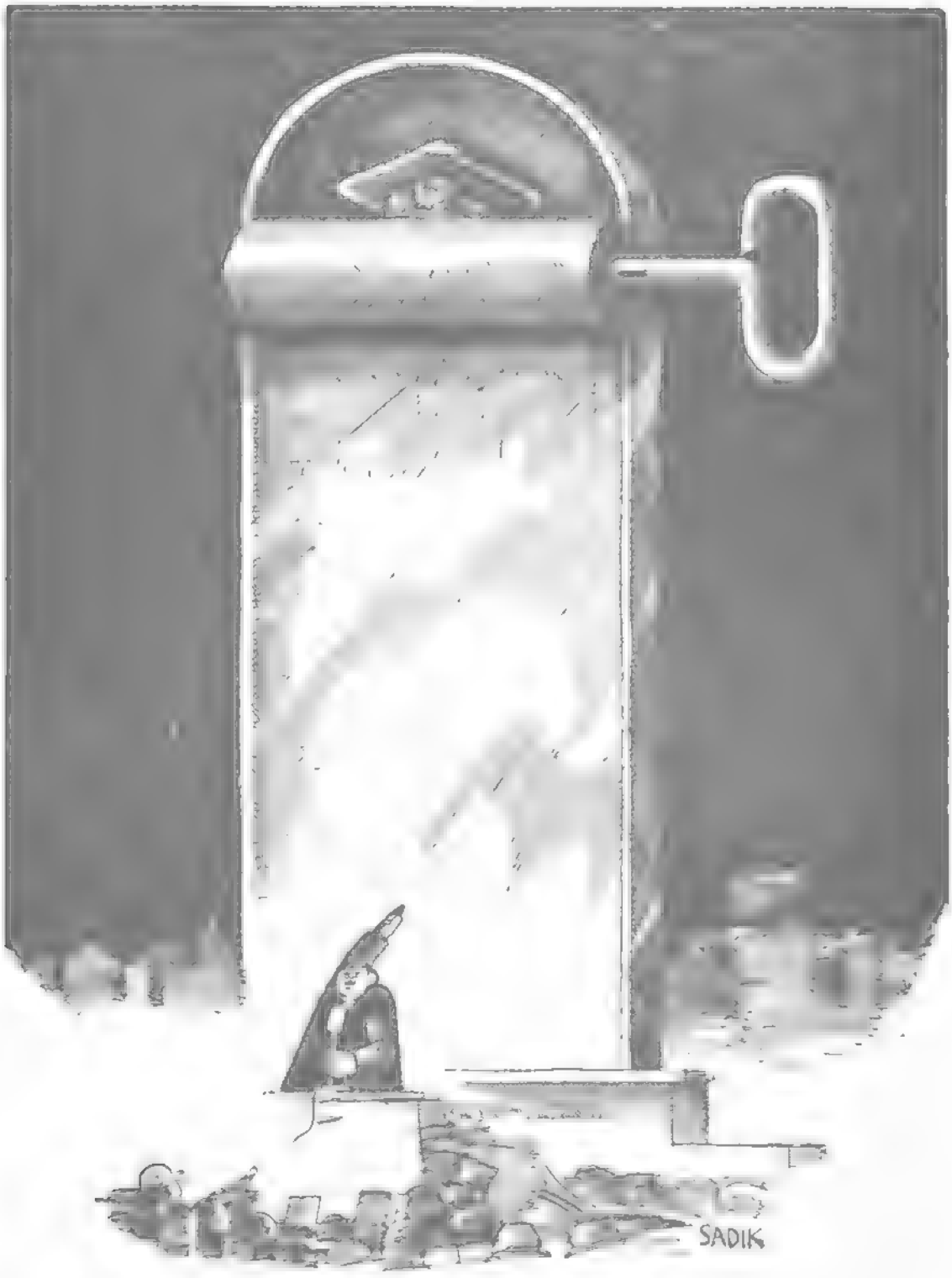

Desen. Sadık Karamustafa

«Sis» Şairi Tevfik Fikret

Bu yazı Tevfik Fikret'in şiirini, hayatını, yaşadığı dönemin koşulları ve kendi gelişim süreci içinde değerlendiren, kitap olarak da yayımlanacak bir incelemeden alınmıştır. Yazıda, 1900 - 1908 yılları arasında Fikret'in şiirinde görülen öz değişimi konu edinilmektedir.

Fikret'in düşünceleri ve duyguları, sanat anlayışı birdenbire değişmemiştir. Bir birikim ve patlamadır sözkonusu olan. Nitekim, 1901'de «Sis»le somut bir görünüm kazanan bu patlamanın ilk belirtilerini çok önceden görürüz. Bunun için oğlu Halûk'la ilgili şiirlerine bakmak yeter.

Halûk, Fikret'in hayatında önemli bir yer tutar. O karanlık günlerin tek ışığı oğludur. Yazdığı şiirlerde, çocuğun insan hayatındaki yerini anlatır. Mutluluk ve sevinç getiren, insanı hayata bağlayan tek bağ çocuktur. (Halûk İçin, Tecdîd-i İzdivaç, Halûk'un Sesi). Özellikle «Yarın» şiirinde (1897) bütün bireysel zevklerinden, rahatından vazgeçtiğini, çocuğunun yarını için çalışması gerektiğini söyler:

Benim olunca huzûrum, sürûrum işte fedâ
Çocukça, nazlı, küçük bir dakika şevkin için;
Büyür gözümde seninle hakikat-i ferdâ:
Bugün çalışmalıyım ben yarınki zevkin için.

Böylece ilk kez, daha sonra şiirinin ana temlerinden olacak **ferdâ** sözüyle karşılaşırız. Bu yıllarda şair, bir saatin sarkacı gibi, biri ötekinin karşıtı iki duygu, iki düşünce arasında gider gelir. Hem derin bir kötümserliğe kapılmıştır, hem umutlu, iyimserdir. Hem içinde bulunduğu dünyadan kaçmak, hayalindeki dünyaya sığınmak ister; hem de oğlu aracılığıyla gerçek dünyayı algılar. Hayat kötü ve aldatıcı da olsa yaşamak ister (Yaşamak Aşkı). «Evet, bu dağları aştıkça böyle tırmanarak», bu dalgaların çalkantılı yüzeyinde kırık, ezik ve kendinden geçmiş bir durumda yuvarlanıp zedelendikçe, daha da çok koşmak isteyecektir. Durmak bilmeyen bir kötürümdür çünkü. Çünkü insanoğlu, ne olursa olsun, tâ mezarının başına kadar bu hayatı sevecektir (Yaşadıkça).

Yine Halûk ona kimsesiz, yoksul çocukları düşündürtür. Halûk'un sevinci karşısında, babasız, umuzsuz çocukların bayram nağmelerini matem sabahına benzetir ve şöyle seslenir oğluna:

Çıkar o süsleri artık, sevindiğin yetişir;
Çıkar, biraz da şu öksüz giyinsin, eğlensin;
Biraz güzellensin
Şu rû-yı zerd-i sefâlet... Evet, meserrettir
Çocukların payı; lâkin senin sevincinle
Sevinmiyor şu yetim, ağlıyor... Halûk, dinle!
(Halûk'un Bayramı)

Denilebilir ki Fikret'e yaşama tutkusunu, hayatı değiştirme düşüncesini Halûk verir. «Yine Halûk» adlı şiirinde siyah bir gecedir hayat. Altında kırık bir tekneyle güvenli bir kıyıya çıkmak istemektedir. Sorar kendi kendine:

Niçin, niçin?. Buna birçok sebep düşündüm ben:
Hayır ne meskenetimden, ne acz ü ye'simden;
Bütün bu derdimin esbâbı sende toplanıyor,
Sen, ah ey sarışın tıfl-ı natüvan, hep sen!

Oğlunun geleceği... Süreceği hayat... İşte bu korkutur onu. Unutulmaması gereken şudur: İçinde yaşadığı dönem boğar Fikret'i. Üstelik yer, gök, kalp, vicdan «bütün boşluk»tur. Tutunabileceği «bir nokta yok»tur. Vahşi bir hiçlik döner çevresinde, beyni de birlikte döner; iradesi, sanki bir sarhoş gibi her umut alanında ayağı sürçerek bir kez düşer...

Yalnızdır. Mezar yalnızlığına benzeyen bir gurbettir yalnızlığı. Ve o gurbette sığınacağı tek kucak, **inanmak**'tır. Ama neye? Her taraf, her şey karanlıktır. Anlayış, bilgi, akıl hep karanlıktadır. Öyle bir karanlık ki tıpkı mezar karanlığı. Ve yine bu karanlıkta aydınlık bir yol: İnanmak.

Ama 1897'de yazdığı bu «İnanmak İhtiyacı» adlı şiirde, inanması gereken şeyin adını henüz koyamamıştır Fikret. Bunun için 1900'lü yılları beklemek gerekecektir.

İNZİVA ÖNCESİ

1900 yılı, tıpkı 1896 gibi, Fikret'in yaşamında önemli bir dönüm noktasıdır: İlk kitabını bu yıl çıkarır; yenilikçiler arasındaki ilk çözülme bu sırada başlar; ilk siyasal eyleme yine bu yıl girilir.

Fikret daha 1899'un son aylarında Rübab-ı Şikeste (Kırık Saz) adını verdiği şiir kitabını basıma hazırlamıştır. 1896'dan beri yazdığı şiirlerle önceki şiirlerinden seçmeleri kapsayan kitap 1900'ün ilk aylarında satışa çıkarılır, bir ay içinde ikinci basımını yapar.

Öte yandan, eskiye karşı sağlanan zafer, artık kendilerini savunmanın gereksizliği, Edebiyat-ı Cedidecilerin arasındaki görüş ayrılıklarının su yüzüne çıkmasına, bir özeleştiriye girişmelerine yol açar. İlk uyarı da Ahmet Şuayıp'tan gelir. Servet-i Fünuncuların hep **ferdî** duyguları işlediklerinden yakınan bir yazıdır bu. Ali Ekrem, Servet-i Fünun şiirini biraz ağırca eleştiren yazısıyla Ahmet Şuayıp'ı izler. Yazısı kimi değişikliklerle yayımlanınca da Servet-i Fünun'dan ayrılır ve karşıt görüşlülerin toplandığı Baba Tahir'in Musavver Malûmat'ına verir yazısının bütününü.

Bu olay, topluluğun dağılışının ilk belirtisiydi. Bir süre sonra Fikret derginin sahibi Ahmet İhsan'la çatıştı. O dönemde yaşayanların tanıklığına göre derginin yönetimiyle ilgili önemsiz bir anlaşmazlıktı bu. Ama Fikret yazılışleri sorumluluğunu bırakarak ayrıldı. Görevi Hüseyin Cahit aldı. Hiç bir değişiklik yapmadan Fikret'in yolunu izledi.

Çok sürmedi bu. Hüseyin Cahit'in Fransızcadan çevirdiği «Edebiyat ve Hukuk» başlıklı makalede Fransız devriminin tarihinin geçmesi suç sayılarak dergi kapatıldı. Mahkeme dergi sorumlularını akladıysa da Hüseyin Cahit görevi bıraktı. Ahmet İhsan'ın saraya «sadakat ve kulluk şanına uyacak yolda makaleler» yayımlanacağına söz vermesi üzerine derginin çıkarılmasına izin verildi. Böylece, 553. sayıdan sonra Servet-i Fünun hekimlik, tarım gibi teknik konularda yazılar yayımlayan bir dergi durumuna geldi. İlk kimliğine döndü bir bakıma (1901).

Halit Ziya bu yıllardan söz ettiği anılarında, artık hiç bir ölçü tanımayan sansürün, artan siyasal baskının işi nerelere vardırdığını anlatırken şunları yazar:

«Saray matbuatta münakaşalardan ürkerdi; hele her şeyden ürken bu saray gizli anlamlar saklayabileceğine ihtimal verilen yazılardan pek çok kuşkulanırdı. O zamana kadar kelimeleri dilden çıkarıp atmakla vahimlerini rahatlandırırken matbuatı teftiş ve muayeneye memur olan adamlara sıkı emirler vererek mengenenin ağzını daha boğucu, daha ezici yapmaların istedi. (...) hattâ bir gün herkesin ağzını şaşkınlıktan açık bırakan bütün manzum yazılar yasak edildi. Ne eski, ne yeni tarzda tek manzum bir satır, bir küçük mısra, altında fena bir anlamın gölgesi saklanabilir diye, matbuatta yer bulamaz oldu. (...) Bu şartlar altında Edebiyat-ı Cedide değil, ne nevide olursa olsun fikir âleminde bir hayatın devamına imkân kalmıyordu.» (Kırk Yıl, s. 544-45).

Aslında saray aydınlarla yazarlardan kuşkulanmakta haklıdır. O sıralar açıkça siyasal tavır alma sayabileceğimiz başka bir olay ortalığı karıştırmıştır. Hüseyin Siret'i dinleyelim:

«1899'da —ilmî, mülkî ve askerî ricalden— bazı zevat, meşrutiyetin iadeten tesisi için teşebbüsatta bulunmağa karar verdiler. Süferayı sabıkadan (sabık sefirlerden) Ali Galip Beyin Rumelihisarı'ndaki evinde Arnavud İsmail Kemal, İsmail Safa beyler ve Ubeydullah Efendi ile toplandık.

O esnada Boerlerle Ingilizler, Afrika'da muharebeye başladıklarından ve İngilizler, Kırım muharebesinde bizimle birlikte harp ettiklerinden İngiltere'nin muzafferiyeti temenni edilecek olursa Sultan Abdülhamid'in İngilizlere karşı ittihaz ettiği hasmane siyasete milletin iştirak eylemediği gösterilmiş olacağını ve bu nümayişin İngiltere kabinesince hüsni tesir hasıl edeceğini İsmail Kemal Bey

söylemesiyle İngiltere sefaretine gidilmesi takarrür etti. Ben, İsmail Safa, Ubeydullah, Zehavizade Cemil Sıtkı ve —bilâhare âyandan iken idam edilen— Abdülhamid Zehrevî ile gençlerden sekiz on kişi müctemian (topluca) sefarethaneye giderek —üdebadan ve erbabı matbuatdan— yetmiş kadar zatın imzalarını muhtevi ve İngiltere devletinin muzafferiyetini mütemenni (dileyen) bir varakayı sefire tevdî eyledik, hürmetine mazhar olduk.»[1]

İşte bu dostluk mesajını imzalayan «yetmiş kadar zat» arasında Fikret de vardır. Olay sarayda büyük tepki uyandırır. Abdülhamit'in Alman yanlısı politikasına karşı girişilmiş bir protestodur bu aslında. Girişime ön ayak olanlar tutuklanırlar hemen, sorgu sırasında elçinin aracılığı üzerine serbest bırakılırlar, ama birkaç gün sonra sürgüne gönderilmekten de kurtulamazlar. Fikret'e ilişilmez gerçi, ama sıkı bir göz hapsine alınır o da. Zaten mimlidir, bu olay üzerindeki baskının artmasına yol açar. Artık patlamaya hazırdır.

YENİ BİR FİKRET

Rübab-ı Şikeste'den sonra Servet-i Fünun'da yayımladığı «Son Nağme» şiiriyle bir dönemini kapatır Fikret. Bundan sonra «Sis» gelecek, yeni bir dönem başlayacaktır. Artık topluma adanmıştır şiiri.

1901'de hemen bütün arkadaşlarıyla dargındır. Koleıdeki dersleri dışında çevreyle ilişkisini keser. Hisar'daki evine yerleşir. Bu onun ilk inziva dönemidir. Bir süre sonra Aksaray'daki baba evini satacak, planlarını kendisinin çizdiği «Aşiyan»ı yaptıracak, İstanbul'a hemen hiç inmeyecektir. Toplumsal bir öze yöneldiği ve siyasal bir tavır aldığı şiirlerini bu dönemde yazar.

Fikret'in yaşamında inziva değişik bir anlam, değişik bir nitelik taşır. Hiç de kendi kabuğuna çekilmiş, hiç de eylemsiz değildir. Şiir yayımlamak yasaktır, ama yazılan şiirin elden ele dolaşmasını hiç bir güç engelleyememektedir. Yepyeni bir Fikret'tir bu. Ülkenin içinde bulunduğu koşulları artık kelimelerin değişik çağrışımlarının ardına gizlenerek değil apaçık dile getirmektedir.

Şiirleri üzerinde dururken bunu yeterince göreceğiz. Ayrıca daha önce belirttiğim gibi, bu değişim birdenbire olmuş değildir. Servet-i Fünun'daki bir «Musahabe-i Edebiyye»sinde şu satırlara rastlarız:

«Sanat şahsî olamaz; kendi şahsı için âsar-ı sanat (sanat eseri) vücuda getirenler bulunsa bile, sanatkârlar yalnız kendi şahısları için tevlid-i sanat edenler (eser yaratanlar) değildir. O halde sanatkârın hayat-ı umumiyeden ayrılmaması, bilâkis onu tezyin ve takviye etmesi lâzım gelir.» (Servet-i Fünun, s. 476, 1900).

Ayrıca onun nereden nereye geldiğini daha somut biçimde Mehmet Emin Yurdakul'un şiirleri üzerine yazdığı satırlarda görürüz. «Türkçe Şiirler»in yayımlanmasından sonra Servet-i Fünun'da çıkan «Tasfiye-i Lisan» başlıklı yazısında Mehmet Emin'i övdükten sonra şu satırları yazmaktan kendini alamaz:

«...Her muharrir yazdığını okunsun, anlaşılsın diye yazar, halka okutmak istediği şeyleri de bittabi halkın derece-i idrâk ü ihâtasına (kavrayış ve anlayış derecesine) göre yazacaktır. Fakat bugün, meselâ Veli dayılar için, münhasıran (yalnız) onların anlayacağı gibi bir lisân-ı tahrir (yazı dili) tasavvur edemiyorum. Zaten ümmiler için yazı yazan muharrir yoktur. A'mâlar için resim yapan musavvir (ressam) olmadığı gibi.» (s. 422, 1899).

Aradan birkaç yıl geçtikten sonra ise, bir toplantıda «Zavallılar» şiirini Mehmet Emin'in kendi ağzından dinleyen Fikret ona şu mektubu yazacaktır:

«...Ben kendi hesabıma şimdiye kadar yazılarımdan hiçbirini bu kadar açık, bu kadar kuvvetli bir nişane-i müvaffakiyete (başarı belirtisine) mazhar görmediğim için, size gıbta ederim. Çünkü itiraf etmeliyim, eskiden beri sanatkârlığa, nefâis-perverliğe (güzeli yaratmaya), bedia-perestliğe (benzersiz yeniliğe düşkünlüğe), hâsılı bizde ismi henüz takarrür edemeyen (yerleşemeyen) bu meyl-i mümtaz ü ulvîye (yüce ve seçkin eğilime) karşı içimde kaynayan heveslerin, emellerin altından pek basit ve kani' (inanmış), bununla beraber pek şedîd (güçlü) bir his kendi vücudunu daima ihtar eder; eskiden beri, daha mektep sıralarında bütün serâir-i sanata (sanatın sırlarına) bîgâne, ruha, fikre, hayata râci (yönelik) hakikatlardan uzak, şiir diye gazeller, şarkılar, murabbalar, muhammesler ezberlemeğe, şairlik namına —ruhu-

nun tekmil ihtiyac-ı ahenk ü şiirine mukabil (şiir ve ahenk ihtiyacına karşılık)— hiç bir gâye-i ciddîye (ciddî amaca) rabtı (bağlanması) mümkün olmayan o ipsiz sapsız lakırdı oyuncaklarını taklid ve tekrardan ibaret papağanlığa mahkûm bir müteşairken (şair özentisi), evet, tâ o zamandan beri, bu hissin, müteredditt müphem, ruhumda titrediğini duyardım.

Sonraları buna müsbet ve vâzıh (belirgin) bir şekil verebilmeğe başladım. Şimdi artık tamamiyle kani'im ki (inanıyorum ki) ben şiirde bir maksad-ı hayat arayanlardanım; şiiri mel'abe-i hayal (hayal oyunu) addedenlere iştirak edemem.

İşte bu haysiyyetle (itibarla), yani şiiri bir müessir (etken, etkileyici şey) diye telâkki ettiğim için, onda mümkün olduğu kadar vuzuh (açıklık) ve kuvvet görmek, tesiratında (etkilerinde) mümkün olduğu kadar, vüs'at ve ihata (genişlik ve kapsamlılık) bulmak istiyorum; ve işte bunun için size, sizin bir çocuk zihninde bile kolaylıkla yer bulan şiirinize gıpta ediyorum.»[2]

Görüldüğü gibi, eski şiir anlayışının tam karşısında bir Fikret'tir bu. Biçim olarak bir değişiklik görülmez şiirinde. Ama şiirinin konusu, şiirinin temelini oluşturan düşünce değişmiştir.

SİS VE TARİH-İ KADİM

Fikret'in yeni döneminin başlangıcı sayılan «Sis» 18 Şubat 1317/1901 tarihini taşır. Rübab-ı Şikeste'nin üçüncü basımına aldığı bu ünlü şiirini Servet-i Fünun'dan ayrıldıktan sonra yazmış, yayımlamamış, ama şiir dilden dile dolaşarak ezberlenmiştir. Ruşen Eşref'in söylediğine göre, «O sıralarda bir polis her gün evini göz altında bulundururmuş, rutubetli bir şubat günü sis denize olanca kesafeti ile çökmüş. Akşama kadar suların üstünden sıyrılamamış. Polisin duvarı ile sisin duvarı arasında kalan şair, o gün bütün bir devri bütün dertleri ile duymuş» ve «Sis»i yazmış.[3]

Bu anlatılanların ne ölçüde doğru olduğunu bilemiyoruz. Ama Tanpınar'ın deyişiyle «Sis, bir infial anının, herhangi bir istiare ile ifadesi değildir. Belki Abdülhamid devrinin bir hasta odasını andıran vehimli İstanbul'unun geniş bir vision'da toplanmış romanıdır. (...) Bu bir manzume değil, geniş, korkunç ve zalim bir bedduadır ki, faciadan faciaya atlayan ve yer yer hakikaten iptidai olan ıztırabı sonuna doğru payitaht sokaklarında sefil ve sergerdan dolaşan kimsesiz kadınların ve bakımsız çocukların talihine eğilmiş çok insanî bir şefkâte kalbolur ve onunla biter.»[4] Böylece kötümserliği de «Sis»le bir anlam kazanır, toplumsal bir boyuta yerleşir. Şiirin içinde iki kez yinelenen şu beyit, Fikret'e egemen olan düşüncenin en iyi özetidir:

> Örtün, evet, ey hâile... Örtün, evet ey şehr;
> Örtün ve müebbed uyu, ey facire-i dehr!..

Şiir, İstanbul'un ufuklarını saran, inatçı, gittikçe artan beyaz karanlığın, sisin betimlenmesiyle başlar. Ardından bütün çirkinliğiyle İstanbul'un anlatımına geçilir. Şair İstanbul'u «Ey köhne Bizans» diyerek bin kocadan artakalmış bir «bâkir dul»a benzetir. Güzelliğini koruyan, hâlâ herkesi büyüleyen, sana yakın görünüşüyle aldatıcı, Doğu'nun imrenilen kraliçesidir o... Ama en kanlı sevişmeleri «sefahata susamış bağrında besleyen» bir kraliçe. Sanki daha kuruluyorken hain bir el yapısına lanetin zehirli suyunu katmıştır da her zerresinde ikiyüzlülüğün pisliği dalgalanır, temiz tek bir zerre bulamazsın... Hep ikiyüzlülük, hep çekemezlik, hep çıkar kollama... Alnı ak kaç kişi çıkabilir bu pislikten:

> Milyonla barındırdığın ecsâd arasından
> Kaç nâsiye vardır çıkacak pâk ü drahşan?!.

Daha sonra İstanbul'un kendisinde bıraktığı izlenimi dile getirir Fikret. Şiirin bu bölümü, bir kentin somut görünümünün bir sanatçının duygu ve düşünceleriyle, onda bıraktığı etkiyle yansıtılmasıdır. İlk iki dizede açık bir biçimde görürüz bunu:

> Ey, debdebeler,tantanalar, şanlar, alaylar;
> Kâtil kuleler, kal'ali, zindanlı saraylar.

Birinci dize parıltılı bir yaşayışın betimlenmesiyse, ikinci dizede bu parıltının altında yatan gerçek vurgulanır. Denilebilir ki bu iki dize altı yüz yıllık bir imparatorluğun siyasal gerçeğinin, yönetimin işleyişinin kısa, yalın,

apaçık anlatımıdır. Şiirin sonuna doğru içinde bulunulan siyasal düzenin nitelikleri de sayılacaktır bir bir.

Namus, artık masallarda kalmış bir anıdır. Yükselmenin tek yolu vardır: Ayak öpme. Öksüz ve dulların ağzındaki yakınmalar ise «havf-i müsellah»ın yıkımlarından ötürüdür. Havf-i müsellah, silâhlı korku... İşte Fikret'in Abdülhamit'i anlatmak için kullandığı sözcükler. Ardından da yaptıkları...

Ey şahsa masûniyet ü hürriyete makrûn
Bir hakk-ı teneffüs veren efsane-i kânûn!
Ey va'd-i muhâl, ey ebedî kizb-i muhakkak
Ey mahkemelerden mütemadî sürülen hak!

Değişik biçimlerde yorumlanan bu dizelerde 1876-1900 yılları arasındaki siyasal tarihin öyküsü yatar aslında. «Efsane-i Kanun» uygulanmayan Kanun-i Esasî'den başka bir şey değildir çünkü. Özgürlüğe kavuşulmuş, ama bu özgürlük salt bir soluk alma özgürlüğüne dönüştürülmüştür. Fikret'in «Midhat Paşa İçin» yazdığı bir şiirinde,

Çok zaman bekledi ey zat-ı mübeccel, vatanın
Yâd için nâm ü ser-encâmını hürriyetle;
Bize hürriyeti sen verdin, evet sen verdin
Bize insanlığı, hürriyet ü milliyetle.

dediği anımsanırsa daha iyi anlaşılır bu. Abdülhamit, tahta çıkınca meşrutiyeti ilan edeceğine söz vermiş, ama ardından bir bahaneyle meclisi kapatıvermiştir. Tutulmayan söz (va'd-i muhâl), sonsuz yalan (ebedî kizb-i muhakkak) budur, «hakk»ın sürekli mahkemelerden kovulması da bunu göstermektedir.

Bu kadar da değil... Padişahın kapıldığı kuşkular sonucu gizli kulaklar vicdanlara dek uzanmış, duyulur korkusuyla ağızlar kilitlenmiştir. Kılıç ve kalem (seyf ü kalem), yani askerlerle aydınlar siyasî mahkûmdurlar. Bütün bir ulus, her sınıftan insanıyla iki büklüm gezmeye alışmıştır. Eğilen başlar arasında akpak olan, saygı uyandırması gereken başlar da vardır, iğrendirir bunlar şairi. Bütün bu insanlar arasında yalnız analara ve çocuklara acır Fikret:

Ey mader-i hicrân-zede, ey hem-ser-i muğber;
Ey kimsesiz avâre çocuklar... Hele sizler, hele sizler...

Ve şiir ünlü lanetle biter:

Örtün, evet, ey haile... Örtün, evet ey şehr;
Örtün ve müebbed uyu, ey fâcire-i dehr;

«Sis»ten birkaç yıl sonra yazdığı «Tarih-i Kadim» şiirinde Fikret'in, sorunu başka bir boyuta yerleştirdiği görülür. Daha doğrusu «Sis» yaşanılan toplumsal durumun saptanmasıysa, «Tarih-i Kadım» bu toplumsal durumun tarihsel gelişiminin açıklanmaya çalışılmasıdır. Tarihin yorumlanmasıdır kısacası. Bu nedenle Fikret'in şairlik serüveninde önemli bir yer tutar. Yazıldıktan yıllarca sonra tartışmalara yol açması da düşünsel içeriğinin öneminden gelir.

Sonra, bir **hesaplaşmadır** «Tarih-i Kadım». Fikret yalnız çağıyla değil, kendi kendisiyle de hesaplaşır bu şiirinde. Düşüncelerini, inançlarını gözden geçirir.

«Tarih-i Kadim» 28 Nisan 1905'te yazılmıştır. «Hitab» adıyla bilinen bu şiirin de bir yazılış öyküsü vardır. Ruşen Eşref bunu şöyle anlatır:

«... Şiirlerinden birkaçının sergüzeştini bizzat kendisinden dinledimdi: Meselâ Hitab'ı yağmurlu bir kurban bayramı gecesi yazmış.

— Hava o gece birdenbire bozulmuştu. Yağmur taneleri şiirin mısralarına âhenk tutuyordu, dediydi.

O arife günü refikası, Halûk ve kendisi İstinye'ye doğru bir sandal gezintisi yapmışlar. Kürekleri Halûk çekiyormuş. Onların çıktığı istikâmetten inen bir sandalın içinde iki kurbanlık koyun gidiyormuş. Fikret bunları görünce irticalen:

Din şehîd ister, âsman kurban;
Her zaman, her tarafta kan, kan, kan.

demiş. İşte Hitab'ı yazdırmağa bu sebep olmuş.

(...) Ertesi sabah, kendisini ilk ziyarete gelen adama —Amerikalı şakirdlerinden birine— okumuş. Ve bütün basılamayıp da neşredilmesini istediği şiirleri gibi derhal kendisi ve talebesinden birkaçı, hatları (yazıları) belli olmasın diye kâğıtları ters tutarak, kelime-

leri baş aşağı yazarak beş on nüsha tebyiz etmişler (temize çekmişler); bayramlaşmağa gelen emniyetli dostlara dağıtmışlar.

«Tarih-i Kadim»de Fıkret, insanlık tarihini bir savaşlar tarihi olarak ele alır ve tarihsel gelişimi metafizik yoruma bağlayanlara karşı çıkar. Ona göre tarih, uygarlıklara son veren, yarattığı kahramanlara boş, saçma bir ün sağlayan, buna karşın her yenginin sonunda açlığa, yoksulluğa yol açan bir savaşlar zincirinden başka bir şey değildir. Bu nedenle geçmişe saldırır şair. Çünkü tarihte hak güçlünündür, yani şerîrin; en açık dòğru ise şudur: Ezmeyen ezilir. Gèçmişe bakınca kan görür yalnız:

Her şeref, her saadet piç;
Her şeyin iptidâsı, âhiri hiç.
Din şehîd ister, âsuman kurban,
Her zaman, her tarafta kan, kan, kan!...
. . .
Kahramanlık... Esası kan, vahşet;
Beldeler çiğne, ordular mahvet.
Kes, kopar, kır, sürükle, ez, yak, yık;
Ne «aman» bil, ne «ah» işit, ne «yazık»,
Geçtiğin yer ölüm, elem aolsun;
Ne ekinden eser, ne ot, ne yosun;
Sönsün evler, sürünsün aileler,
Kalmasın hırpalanmadık bir yer.
Her ocak benzesin mezar taşına,
Damlar insin yetimlerin başına.

Bunun sorumlusu cihangirlerdir:

Ey cihangir utan şu makbereden!
. . .
Hep senin, işte hep senin eserin.

Bir de şehit isteyen din ya da daha doğrusu savaşı kutsal sayan anlayış. Artık bu ikisinin egemenliği sona ermelidir. Bu anlayış tarihin, geçmişin karanlığında boğulmalıdır. Gelecek için en güzel muştu budur. Savaşçı, başkasına saldıran, zulüm ve istibdat, kısacası savaşlar ortadan kalktığında gerçek özgürlüğe kavuşulacaktır. Sonuç:

Ben benim, sen de sen, ne rab, ne ibâd.

Yani ben benim, sen de sen olacaksın; ne tanrı ne kul kalacak.

İşte o zaman savaş, ayaklanma, antlaşma gibi olaylar unutulacak, olağanüstü cinperi öyküleri gibi anlatılacak; tarihin, düşüncelerin mezarı olan sayfaları yırtılacaktır. Ama bunu, bu yaradılış devrimini (inkılab-ı hilkat) kim gerçekleştirecektir? Tanrı mı?

O fakat aslı hep bu kavgaların...

Böylece Fikret, o güne kadar yalnızca inanç planında ele alınan Tanrı düşüncesine toplumsal bir açıdan yaklaşır. Tanrının sıfatlarını, insanın Tanrı karşısındaki durumunu, dinlerin insana karşı kullanılışını anlattıktan sonra,

Ben ki hepsinden iştibâh ederim,
Kime sorsam, diyor ki: «Yok haberim.»
Kim bilir?, belki hepsi vehmiyyât,
Belki aldanmak ihtiyac-ı hayat;
Kim bilir?, belki hepsi doğru da, ben
Bî-haber kendi sehv-i hissimden,
Varı yok bilmek istedim, yoku var.
İştibâh... İşte töhmetim! Ne zarar?
Şüphe bir nûra doğru koşmaktır,
Hakkı tenvîr ukûl için haktır.

diyerek, inancın karşısına aklı çıkarır. Kuşkudur Tanrının en büyük düşmanı. Sorular birbirini izler, yanıtlarsa indirir Tanrıyı tahtından. İnancını yitiren Fikret'teki değişimin dile gelişidir bu yönüyle «Tarih-i Kadîm». Daha sonra Tanrının yerine insanı geçirir Fikret.

Fikret'in «Tarih-i Kadîm»de dile getirdiği düşünceler yaşadığı dönem açısından ilerici düşüncelerdi. Ama Türk toplumu için. Yoksa Batı'da, tarihsel gelişimin toplumların sosyo-ekonomik yapılarına bağlı olduğu gerçeği kanıtlanalı yarım yüzyılı geçmişti. Fikret'in düşünceleri tarihin idealistçe yorumuna dayanıyordu, ulaştığı çözümse romantizm kokuyordu. Büyük bir tepkiye de yol açmadı. İslamcılar tedirgin oldular gerçi, ama bu tedirginlik homurdanmadan öte bir sonuç doğurmadı.

Bunun nedeni, Tarih-i Kadîm'in yazıldığı yıllarda ülkede ezici bir baskının egemen olmasında aranmalıdır. Değişik görüşleri de savunsalar, aydın ve sanatçıların çoğunluğu baskıya karşı ortak bir mücadeleyi sürdürüyorlar ve ülkenin tek kurtuluş yolunun meşrutiyet yönetimi olduğuna inanıyorlardı. Başka bir deyişle, gizli ya da açık, padişahın kayıtsız şartsız egemenliğine son verilmesiydi ortak amaç. Nitekim asıl düşünsel çatışmalar Meşrutiyet'in ilanının hemen ardından başlayacaktı.

SABAH OLURSA - MÂZİ... ATÎ

Meşrutiyet öncesi yazdığı şiirler arasında «Sabah Olursa» ve «Mâzî... Atî» şiirleri Fikret'in dünya görüşünü yansıtmaları açısından ayrı bir önem taşırlar. «Sabah Olursa» bir bakıma Sis'te ve Tarih-i Kadîm'de çizilen toplumsal ve tarihsel görünümün değişeceği inancının dile getirilişi, kurtuluş umudunun yeşermesidir. Şair geçmişi ve şimdiyi aşarak **gelecek**'e uzanmaktadır artık. Bireysel düş, bireysel özlem yerini toplumsal kurtuluşa bırakmıştır.

«Sabah Olursa»da oğlu Halûk'a seslenir Fikret. Ama tekil değildir Halûk, gençliğin simgesidir. Nitekim şiirin birinci bölümünde **sen** zamirini kullanan şair, ikinci bölümde de «... Siz, ey fezâ-yı ferdânın/küçük güneşleri» diyerek kurtuluşu gençlerden beklediğini belirtir.

Şiir **biz-siz** karşıtlığı üzerine kurulmuştur. Daha ilk dizelerde sabahın olmasını bir şarta bağlar Fikret:

> Bu memlekette de bir gün sabah olursa, Halûk,
> Eğer bu memleketin sislenen şu nasiye-i
> Mukadderatı, kavî bir elin kavî, muhyî
> Bir ihtizâz-ı temâsiyle silkinip şu donuk,
> Şu paslı çehre-i millet biraz gülerse...

Görüldüğü gibi, milletin donuk, paslı çehresinin gülmesi güçlü bir elin varlığıyla olasıdır. İkinci dizedeki **sislenen** sözcüğü «Sis» şiirini çağrıştırır. Böylece şairin, «bu memleketin sislenen şu nasiye-i/mukadderatı» derken nasıl bir toplumsal görünümü anlatmak istediği açıktır. Tek bir insan mıdır ülkeyi kurtaracak? Güçlü bir **tek adam** özlemi midir bu? Sanmıyorum. Burada dile getirilen, genel anlamda, ülkeyi kurtaracak **insan**'da bulunması gereken niteliktir. İnsan kavramıdır Fikret'in gündeme getirdiği. Şiire bütün olarak bakıldığında hemen anlaşılır bu. Yukardaki dizelerin hemen ardından, Halûk'a milletin yüzünün güldüğü gün kendisini «kötrüm ve boş muhîtinde» acılarıyla unutmasını söyler. Çünkü sakat ve yıpranmış (leng ü pejmürde) bakışları onu «mâziye çekmek» isteyecektir. Sıfatlara dikkat edilirse, az önce söylediklerim doğrulanır. **Ben** derken yalnız kendini değil, bir kuşağı bir ortamı yargılamaktadır. Sakat diye çevirdiğim «leng» sözcüğü «topal, aksak» anlamındadır. İçinde bulunduğu çevre ise «kötürüm»dür. Oysa sen dediği Halûk, «bütün hüviyyet ü uzviyyet»iyle **âtî**'dir. Geçmişle gelecek arasındaki, daha doğru bir söyleyişle geçmişin insanıyla geleceğin insanı arasındaki ayrımı vurgular Fikret.

Şiirin ikinci bölümünde inançlı bir biçimde belirtilir bu ayrım. Şartı martı, eğeri meğeri yoktur artık: «Evet sabah olacaktır». Kesindir. Çünkü geceler kıyamete kadar sürmez. Her gecenin bir sabahı vardır. **Ben**'le **sen**'in yerini **biz**'le **siz** alır. Üzüntü, acı içinde çürüyen bir kuşaktır onunkisi. Sevinci, mutluluğu yarının küçük güneşleri olan gençler getirecektir. Çağımızın tek özlemi **aydınlık**'tır çünkü. Son dizeler, artık bir düşü, bir özlemi değil, gerçekleşeceğine yüzde yüz bakılan bir kurtuluşu muştular:

> Ümidimiz bu: Ölürsek de biz, yaşar mutlak
> Vatan sizinle, şu zindan karanlığından uzak!

Biz-siz karşıtlığının **geçmiş-gelecek** biçiminde konuluşu bir yıl sonra yazılan «Mâzî... Atî» şiirinde iyice belirginleşir. **Değişme** kavramı girer şiire. Daha doğrusu deterministik bir görüşle dünyayı yorumlar şair:

> ... Evet, insan ki doğmadan
> Ölmekle uğraşır ve bu takdîre katlanır,
> Mâzîde bir taayyünü haiz midir?... Hayır.

İnsan mazide var olamaz; çünkü doğaya aykırıdır bu, çünkü hayat bir değişmedir:

> Ölmek hayatı tazelemektir: Biz ölmesek
> Efkâr ölür, hayat-ı beşer şahs-ı fikretin
> Bir cümle-i tekâmülü... her fikr-i müşterek
> Bir sadmedir, onunla kımıldar bu hey'etin
> Zerrât-ı bî-nihayesi; zerrât-ı nâimi,
> Kevnin, hulâsâ, fikr-i beşerdir munazzimi.

Dikkat edilirse Fikret, bu dizelerde **değişme** kavramıyla birlikte **gelişme** kavramını da işler. İnsanlığı, düşünen kişilerin geliştirdiği, olgunlaştırdığı bir bütün olarak görür. Bu topluluğu harekete geçiren düşüncedir. Her ortak düşünce (fikr-i müşterek) bir harekete geçiricidir (sadme). Kısacası, varoluşu (kevn) düzene sokan, düzenleyen insan düşüncesidir. Dinlerin geliştirdiği «ruhun öl-

mezliği» inancına da karşı çıkılmıştır bu dizelerde. Ölmeyen maddedir: «... Biz ölmesek/Efkâr ölür».

Aydınlanma felsefesinin, Batılı rasyonalistlerin ve maddecilerin etkisi sezilir bu dizelerde. Tarih-i Kadîm'deki şu dizeleri hatırlayalım:

> Şüphe bir nûra doğru koşmaktır,
> Hakkı tenvîr ukûl için haktır.

Aradaki ayrım, inanç planındaki yorumlamanın insanlığın gelişimine uygulanarak tarih felsefesine dönüştürülmesine çalışılmasıdır. Tarih-i Kadîm'de geçmişin olgularını gözden geçirip yorumlayan şair, «Mâzî... Atî»de geçmiş-gelecek temi çevresinde görüşlerini sistemleştirmek ister bir bakıma. Vardığı sonuç, geleceğin daha aydınlık olduğunun kaçınılmazlığıdır. ■

[1] İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, s. 1689
[2] A.S. Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, 3. bas., s. 283
[3] Ruşen Eşref, *Tevfik Fikret*, s. 100
[4] A.H. Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, s. 288
[5] Ruşen Eşref, *a g.e.*, s. 97-99

Biz Bize Benzeriz

Şu ünlü «biz bize benzeriz» sözü, birbirinden ne kadar farklı insanı bir anda yanyana getiriverir. Herhalde sözün kendinde bir tılsım var; bütün bu birbirinden farklı kimseler bir noktada bu sözün çeşitlemelerini tekrarlar. İdeolojik kökeni çok daha eskilerde, ama bildiğimiz kalıbıyla söz Atatürk'ün. Onun için örneğin Cumhuriyet'in ilk kuşağından, ama bizzat Atatürk konusunda çok farklı düşünen iki romancımıza bakalım. Koyu Atatürkçü Yakup Kadri, **Panorama**'da bu sözün içeriğini şöyle dile getiriyor: «Sınıf mücadelesini bilmeyiz; zira, Türk cemiyeti zaten yalınkat bir binadır.» Az sonra şunu ekliyor: «Türk Devletçiliği, yalnız Türk milletinin ekonomik bünyesinden doğma ve yalnız onun ekonomik zaruretlerine cevap veren bir sistemin adıdır. Bunun tarifini Batı dünyasının ve Batı ilminin hiç bir kitabında bulamayız.» Atatürkçü olmayan Kemalist Halide Edip ise, hoşlandığı bir roman kişisine şunu söyletiyor: «Biz ne sağız ne de sol. Biz demir gibi ortaya ayak basmışız.»

Yakup Kadri'de, diyebiliriz ki, «biz bize benzeriz» sözünün tanımı, Halide Edip'de ise yorumu ya da sonucu var. İşin özü, «sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış bir kitle» olmamız. Bu öyle bir gerçek ki, parti kurmak isteyen işçiyi suç işlediği için hapse atmaktansa, deli olduğu için tımarhaneye atmak daha kolay. Çünkü ülkemizde sınıf olmadığı halde, adam tutturmuş «sınıf esasına dayalı parti kuracağım» diye. Şimdi, böyle bir cinnet insana nereden gelebilir? İnsan deli bile olsa, saçmalasa bile, saçmaları bir yerden çevresindeki bir şeye ilişkin olmalı. Oysa, sınıf olmayan bir toplumda, birileri çıkıp sınıftan söz ediyorlar. Bu esrarın cevabını, 12 Mart döneminde, şimdi adını söylemekten hicap duyduğum, çok ilerici, çok demokrat bir kimse vermişti. 1972 yılında, 11 Temmuz günlü **Milliyet** gazetesinde: «Kökü dışarda olan her ideoloji fikirce az veya çok 'kapitülasyon'dur. Fikir başka, ideoloji başkadır.» Yani, gümrükten iki şişe viski geçirir gibi Avrupa pazarından «fikir» alabilirsiniz ve Türkiye'ye getirebilirsiniz; ama iş sisteme binerse (ideolojiyi getirmek), bu kasayla viski kaçırmaya benzer, kitapta yazılıdır cezası. Yazar, devam ediyor: Kendi doktrinimizi bulmamız gerektiğini söylüyor. Bunun için önerdiği çare: fikir özgürlüğü ortamını yaratmak! Ama önceden uyarıyor haklı olarak: «Siyasette düşünenlerimiz var. Fakat bir ayrım üzerinde önemle durmalıyız; 'Düşünenler'le 'şeytanca düşünenler'; dinsel duyguları sömürenlerle sınıfsal kini sömürenler arasındaki benzerlik budur.» Şimdi birçok şey açıklandı. Adam delirse de, kendi hayatında olmayan «sınıf» kavramına nereden sardırıyor diye sormuştuk. Anlaşıldı şimdi. **«Dışardan»** geliyor. Viski gibi de içimi güzel olduğundan, saf vatandaşları baştan çıkarabiliyor. Ama bunu getirenler, «şeytanca düşünen» takımından. Yani, hepimizin birbirimize benzediğimiz şu güzelim toplumda, bize benzememek için inatlaşan iki güruhtan biri. Birbirimize, 12 Mart döneminde bile, hamdolsun hâlâ benzemekte olduğumuzu söylüyor yazar: «Topluluğumuzun tek mutluluğu 'üst sınıf'ın olmamasıdır». Fakat, ileri görüşlü olduğu için, böyle bir sınıfın oluşabileceği tehlikesini de düşünüyor. Ve bizleri, bütün bu tehlikelerden korunmak üzere, yeniden Atatürk yoluna çağırıyor: «Türk doktrinini onda bulabiliriz. Tabii ararsak.»

Böylece, gene Yakup Kadri'nin de dediği gibi, batıda matıda, hiç bir yerde bulunmayan ve hiçbir kitapta yazmayan, kendi doktirinlmize dönüyoruz. Bildiğim kadarıyla, bunu tarihimizde ilkin Ziya Gökalp söylemişti. Ona göre, bilim de millîydi ve dolayısıyla, Türk milleti kendi Türk bilimini yaratmalıydı. İşte yukarıda gördüğümüz yazarlar, bu millî bilimi yaratmaya çalışıyorlar.

Az önce çeşitli yazarlarda çeşitli ögelerini gördüğümüz ideolojik bütünün bir parçasında, ne yazık ki bize benzemeyen densizlerden biri olarak, yobazlar anılıyordu. Ama Şerif Mardin bu noktada ilginç bir noktaya dokunuyor. İslâm inancına göre Tanrı karşısında herke-

sin eşit olduğunu söyledikten sonra, şöyle devam ediyor: «Aynı duygunun bir diğer yönü, ümmetin kaynaşmış, farkları olmayan bir kitle olduğu ideolojisidir. Bu bakımdan, Türklerin imtiyazsız sınıfsız kaynaşmış bir toplum oldukları şeklindeki Cumhuriyet inançlarını İslâmın ideolojik niteliklerine bağlamak mümkündür.» Bence, iki ayrı dönemde iki ayrı devlet tipi vardır ve hâkim ideoloji, varolan devlet tiplerine göre farklı biçimde belirlenmiştir. Ama, ideolojinin aynı toplum içinde süregitme süresinin uzunluğu hesaba katılabilir. Bu açıdan bakınca, evrimsel bir süreç seçilebiliyor. Daha önemlisi, başkalarından farklı ve sömürüsüz bir toplum ideolojisinin, her baskıcı devlet için özlenir ideoloji olması.

Gerçekten, Kemalist ideolojide oyun bozan rolündeki İslâmcılar da, kendi ideolojilerinde, sınıfsız bir toplum olduğumuza ve bunun yalnız bize özgü olduğuna inanırlar. Batı biliminin (yani Müslüman olmayan bilimin) bizim için geçerli olduğunu onlar da kabul etmezler. Onlar da, tabiî Komünistlere ve aynı zamanda Batıcı olan, ol sebepten de «bize benzemeyen» Kemalistlere kızarlar. Demek iki ideolojik şemada da Komünistler münafıklık makamını koruyor, ikinci zındık değişebiliyor.

Faşistlerimizin bu konuda ne söyledikilerine bakmaya gerek kalmadı sanırım, çünkü onlara söz kalmadı.

Birbirinden farklı nice insan, demiştik yazının başında. Bu sıralamada ATÜT'cüleri, Kemal Tahir'i de unutmamalı. Bunların bir kısmı gerçi Cumhuriyet döneminde sınıfı kabul ediyorlar, ama Osmanlı toplumunu kaynaşmış kitle olarak görüyorlar. Yıldız Sertel aşağı yukarı bu paralelde düşünen bir sosyoloji profesörünü şöyle tanıtıyor: «'doğu toplumlarında' sınıf yapısının batıdan farklı olduğunu, Türkiye'de batıdaki gibi bir burjuvazi bulunmadığını iddia ediyor. Onca, az gelişmiş toplumlarda devlet, bir sınıfın devleti değildir. Böyle olduğu için de bir sınıf adına halk yığınlarını sömürmez. Onca, Osmanlı İmparatorluğunda bir sınıfın diğerini sömürmesine yer yoktu. Mülkiyetin büyük kısmı ve üretim araçları devletin elindedir.» Sosyalizmi, üretim araçlarının devlet elinde olması diye kabul ediyorsak, bir diyecek yok. Osmanlı toplumunda da devletin elindeydi. Demek ki bir sömüren de yoktu. «Türk insanı», oldum olası sınıfsız ve kaynaşmış yaşamaya alışmış, geçinip gidiyordu. Hal böyle olunca, «ille sınıf» diye tutturan Komünistlere insanın büsbütün kızacağı geliyor. Nitekim, ATÜT'cüler de, Kemal Tahir de, çok kızardı Komünistlere. İdeolojinin bu yakasında da Komünistlerin «lain ve münafık» rolü değişmezdi. («Şeytanca» düşünenler ve «Şeytan Aldatması«).

Kemal Tahir'in politik sözlüğümüze kazandırdığı bir yeni türetme terim de devletin bu sınıfsızlık ve **bize özgülük** şeklinde kavranılışından çıkmıştı: «Kerim Devlet.»

Osmanlı toplumu geçmişte kaldı. Devleti kerim, ama üretimi tarıma dayalıydı. Şimdi ise sanayileşen bir toplumdayız. İleri görüşlü ve özgür düşünce ortamı yaratmaktan yana aydın profesörlerimizin uyardığı gibi, bir «üst sınıf» olmasa da, olabilir bu koşullarda. Aslında, düzenin Osmanlılardan bu yana biraz değiştiği hiç görülmüyor değil. Peki, bu durumda, bütün bu sınıfsız ve imtiyazsız ve kaynaşan halkın böyle yaşamaya devamını sağlayacak bir düzen ve buna tekabül edecek bir devlet biçimi düşünülemez mi? İşte bu önemli soruyu düşündüğümüzde, karşımıza derhal, «Sosyal Demokrasi» kavramı çıkar. Çünkü Sosyal-Demokrasi de, sınıflar-üstü bir devlet oluşturarak, bütün halka hizmet eder. Günümüzün sınıflar-üstü Sosyal-Demokrat devleti ile Kemal Tahir'in Kerim Devleti arasındaki bu bağıntı, başta Bülent Ecevit olmak üzere birçok önde gelen Sosyal-Demokrat düşünürümüzün Kemal Tahir'e duyduğu saygıyı ve yakınlığı açıklar belki.

Türkiye'de Sosyal-Demokrasi, böyle bir kerim devlet kurarak, köy-kentler ve halk sektörleri yoluyla ve tabiî fikrini halkla paylaşıp gücünü halktan alarak, sınıfsız imtiyazsız kitleyi yaratacak ve böylece ortaya çıkan toplum, gerçekten yalnız bize benzeyecektir. Sosyal-Demokrasi bunu yaparken, «ayağı yere basmayan» («Kökü dışarda»nın nazikçesi; kökünden sökülmüş ve havaya kaldırılmış) solcuları ülkemiz için bir tehlike olmaktan çıkaracaktır.

İdeoloji dairemizi böylece tamamlarken, galiba şunu görebiliyoruz: bir belirli ideolojinin temelini eleştirmedikçe, dışına da çıkamazsınız. Üstelik, kimi zaman boğaz boğaza geldiğiniz düşmanlarınızla da aynı ideolojik zemine ayağınızı basmaktasınızdır.

Biz bu dairenin dışında durmaya çalışanlar olarak şu basit soruyu sorabiliriz: «Peki, kardeşim,» diyebiliriz, «Biz bize benzemek zorundayız. Onun için, batıdakiler doğudakiler gibi düşünmeyeceğiz; bizim düşünmemiz gerektiği gibi düşüneceğiz. Ama siz, bize benzemenin, sınıfsız imtiyazsız ve kaynaşmış olmak anlamına geldiğini soylüyorsunuz. Bir bakın çevrenize, bu toplumda sizin dediğinize benzer bir eşitlik var mı?»

O zaman da verecekleri cevap hazır:

«Beş parmağın beşi de birbirine benzemez.» ■

HAVASS
yayınları

TÜRKİYE ARAŞTIRMALARI
DİZİSİ: 001

a.altındal

TÜRKİYE'de KADIN

(marksist bir yaklaşım)

Ciltli, kuşe kâğıda büyük boy
TAM METİN/YENİDEN BASIM
50 Lira

TÜRKİYE BELGELERİ
DİZİSİ: 001
"Ministry of Foreign Affairs of the U.S.S.R. Archives Division
German Foreign Office Documents
German Policy in Turkey
(1941 - 1943)"

S.S.C.B. Dış İşleri Bakanlığı
Arşiv Bölümü
Alman Dışişleri Dairesi Belgeleri
Türkiye'deki Alman Politikası
(1941 - 1943)
İngilizce Orijinalinden Eklerle

Ciltli, kuşe kağıda büyük boy
Türkçesi: Levent Konyar

40 Lira

ÖDEMELİ İSTEYİNİZ *

HAVASS Yayınları
Hüsrev Gerede Cad., Işıl Apt. 35/2, Teşvikiye/ İSTANBUL

Havale ve yazışma:
HAVASS Yayınları, P.K. 55, Teşvikiye - İSTANBUL Tel: 461319
* Posta masrafı yayınevi tarafından ödenir.
On kitaplık siparişlerde % 20 indirim yapılır.

DEVLET ÜSTÜNE TARTIŞMA

Fransa Komünist Partisi'nin teorik organlarından olan aylık **La Nouvelle Critique** dergisinin, Şubat 1977, 101. sayısından alarak çevirdiğimiz devlet üzerine tartışma, her ne kadar teorik nitelikte bir tartışmaysa da, biz bunu daha çok bir haber verircesine sunuyoruz. Şöyle ki, herhangi bir konuşma, açık oturum, teorik bir inceleme olmaktan çok, teorik incelemelerin sonuçlarının tartışılması demektir. Teorik incelemelerin sonuçlarının tanıtılmasıdır. Buradaki tartışma da bu nitelikte. Bütünüyle bize, Fransa Komünist Partisinin Fransa' daki devlet konusunda teorik yaklaşımını ve önerdiği stratejiyi, ayrıca, partiye teorik düzeyde muhalefet etmekle birlikte onunla diyalogunu da kesmeyen bazı Marksist aydınların eleştiriyi yansıtmış, göstermiş oluyor. Gerek parti sözcüklerinin, gerekse eleştirenlerin bu teorik tutumlara nereden, nasıl vardıkları bu tartışmada belli değil; ama bu konu üzerinde, Fransa'da oluşmuş teorik atmosferi, tartışmaların terimlerini yeterince yansıtıyor.

FKP'nin özellikle devlete yönelik araştırmalarında, son dönemde, belirgin bir canlanma var. Gelgelelim, bizce bu, biraz geç kalmış bir ilgi uyanması. Partinin birdenbire ne kadar temelli biçimde strateji değiştirdiğini hepimiz biliyoruz. Bu değişiklik, parti teorisyenlerinin **daha önceden** Fransa'da kapitalist devlet yapısı üstüne yaptıkları araştırmaların bir sonucu olarak gelişmedi. Tersine, önce strateji değişti, daha sonra da yeni stratejiye uygun teorik incelemelere girişildi. Şüphesiz, daha önce de, böyle yaklaşımlar genel olarak vardı; ama «proletarya diktatörlüğü» kavramının yadsınmasıyla birlikte, bu tür dağınık yaklaşımlar belirli bir disipline yöneldi. «Geçiş toplumu»na paralel, «geçiş devleti» gibi yeni kavramlar türedi. Şimdi parti, klasik tekelci devlet kapitalizmi yaklaşımından temellenen, onu ayrıntılandırmaya çalışan devlet incelemelerine yöneliyor. Bu arada, parti dışındaki çevrelerle de teorik bir alışverişi sürdürmeye çalışıyor. Bu konudaki demokratik anlayışın, partinin kendi analizlerine daha sağlam bir teorik tutarlılık kazandırması mümkün.

Tartışmaya katılanlar arasında Paul Boccara, partinin eski teorisyenlerinden ve şimdi merkez komite üyesi. Boccara'nın iktisadi konularda önemli eserleri vardır. Christine Buci - Glucksmann, özellikle son yıllarda, adı daha çok duyulan parti teorisyenlerinden biri haline geldi. Gayrı resmi bir şekilde, partinin sol kanadından olduğu söyleniyor. Daha çok Gramsci üstüne çalışmalarıyla tanınıyor. Francois Hincker de bir parti üyesi. Tartışmanın yayımlandığı **Nouvelle Critique** dergisinin baş redaktörü. Poulantzas ve —bizim bildiğimiz kadarıyla— Manuel Castells, parti üyesi değiller. Poulantzas'ı **Birikim** okurları çeşitli vesilelerle tanırlar. Özellikle devlet konusunda pek çok çalışması var. Castells de iktisat konularında olduğu gibi genel teorik konularda ünlü bir yazar bugünlerde. ■

PAUL BOCCARA — CHRISTINE BUCI-GLUCKSMANN — MANUEL CASTELLS
FRANÇOIS HINCKER — NICOS POULANTSAZ

Kapitalizmin Buhranı, Toplumun Buhranı, Devletin Buhranı: Tartışma

Çeviren AYŞENUR GÜNDÜZ

François Hincker: Devletle ilgili araştırmaların çoğalmakta olması, zamanın bir işareti, halk kitlelerinin değişim isteğinin kesin politik değişim sorununa doğru kutuplaşmasının işaretidir şimdiki devlet, sosyalist devlet, kapitalizmden sosyalizme geçiş döneminde devlet, buhran içinde devlet, devlet içinde buhran — bunlar hepsi araştırılıyor.

«Devletin Buhranı» başlığını taşıyan kollektif bir eserin bugünlerde yayınlandığı biliniyor **France Nowelle** de eserin yönetmeni olan Nicos Paulantzas ile bunun üzerinde kısaca tartıştım ve orada bu kitabın yazılarının birçoğu ile partimizin, özellikle ekonomi bölümü tarafından yapılan analizleri arasında belirli sayıda yakınlaşmalar bulunduğunu kaydettim. Bununla birlikte, olayın derinine gidildiğinde, bu yakınlaşmalar, var olan ve epey önemli de olan karşıtlar demeyelim ama ayrılıkları hafifletmemelidir: şimdiki buhranın niteliği, devlet buhranının niteliği, şimdiki devletin sınıfsal içeriği, sosyalizme geçişin demokratik yolu stratejisi. Nicos Poulantzas ve eserin öteki yazarlarının çoğunda, parti hakkında sürekli bir —nasıl denir— bir ekonomizm suçlaması görüyorum. Bana gelince, bunu bütünüyle reddediyorum ve zamanı gelince bu konuda düşüncemi açıklayacağım. Şimdilik, sırayla tartışmaya katılanların her birinin görüşünü anladığı şekilde açıklamasını istiyorum: Sırayla, Paul Boccara, merkez komitesi üyesi ve F.K.P. ekonomi bölümünün sorumlularından biri, Christine Buci-Glucksmann ve Manuel Castells, «Devletin Buhranı» kitabına yazı yazanlardan ikisi, Nicos Poulantzas ve ben.

Başlamadan önce, **Nouvelle Critique** okuruna hatırlatmak istiyorum ki, **Devletin Buhranı,** çok değişik ve aralarında her zaman anlaşamayan bir düzine yazarın eseridir ve bir yazarın savunduğu görüşler hiçbir şekilde yazarlardan başka birine mal edilemez. Poulantzar, Castells, Christine Buci-Glucksmann kendi yazılarından ve kendi önerilerinden başkasından sorumlu değillerdir.

Paul Boccara: Partimiz «toplumun buhranı»ndan, yani temelini, şimdiki şekli ile kapitalist üretim tarzının yapısal buhranının, tekelci devlet kapitalizminin buhranının oluşturduğu, bütün somut toplumsal ve ekonomik formasyonun buhranından söz ediyor. Toplumun buhranının analizini, üretim tarzı ve ekonomik yapılarınkiyle sınırlandırmak da, politik ideolojik, v.b. düzeylerdeki buhranı üretim tarzı ve ilişkileri düzeyindeki buhranla eklemlememek yanlış olur.

Oysa, tartıştığımız yazılarda belirleyici olan, o düzeyde olanların gerçek değerlerinin altında değerlendirilmesidir, ve bu politik analizde önemsiz değildir. «Ekonomizm»e saldırırken, «politizm»e, «ideolojizm»e, kayılıyor. Devletin bir çeşit içsel bir incelemesiyle çözümlenmesi gerektiği düşünülen sorunların çoğu, ekonomik temel düzeyinin gerçekten Marksist bir analiziyle, yani indirgeyici değil, eleştirel bir analizin getireceği cevabın ögeleri içinde çözülebilir.

Nicos Poulantzas: Bu görüşe katılıyorum ama kanımca bu sözler, F.K.P.'nin iktisatçılarında bir evrim olduğunu gösteriyor. Uzun zamandır, devleti, gerçek yerinde değil de yalnızca sermayenin yeniden üretimine müdahale etmesi veya etmemesi ölçüsünde hesaba kattıklarını gözlemliyorduk. Oysa devlet, sınıfsal güçler ilişkisinin maddî yoğunlaşması olarak, politik güçler ilişkisinin alanı olan özel bir alanda vardır: bu, böyle

konulmazsa devletin ekonomiye müdahalesinin kesin biçimlerinin teşhisinde daha ilk anda başarısızlığa uğranır; çünkü bu müdahale yalnızca, sermayenin yeniden üretim ve birikiminin herhangi bir soyut evriminin değişikliklerine uyarak ortaya çıkmaz, içeriğinde, biçimlerinde, doğal akışında sınıflar arası güç ilişkileri tarafından belirlenir.

Ekonomizm konusunda çekilecek ilk sınır çizgisi bu. Fakat ben şu öneriyi de sunacağım: kapitalizmin şimdiki ekonomik buhranının (yapısal veya değil) yorumlaması ne olursa olsun, bunun mekanik ya da otomatik bir biçimde politik buhrana ve hatta devlet buhranına dönüştüğü söylenemez. Varga'nın 1929 buhranı karşısında içinden geçtiği aşamaların tekrarlanması hoş bir şey değil: politik buhran, devletin buhranı Fransa'da, İtalya'da, Birleşik Devletler'de, Fed. Alman Cumhuriyeti'nde aynı mıdır? Ustelik Devlet buhranı da olan politik buhran her yerde var mıdır? Yapısal buhranın, somut olarak görülmesi, ama, Boccara'nın kelimeyi kullandığı anlamda, üretim ilişkilerinin yapısal buhranının, zorunlu olarak devletin buhranı olduğunu düşünmekten kaçınılarak incelenmesi gerekir. Bu da söylendikten sonra, tam tersine, devletin analizinin aşırı politikleştirilmesi yanılgısına düşmemek gereğinde tamamen aynı fikirdeyiz. Şu yanılgı var: bir açıklama tipinin sonunda, devletin tüm ekonomik aygıtları devletin ideolojik-baskıcı araçlarına indirgeniyor ve tüm ekonomik müdahalelerin yalnızca sermayenin şu veya bu kesiminin bilinçli ve politik taktik hesaplarının ürünü olduğunu söylemeye kadar gidiliyor. Devletin ekonomik aygıtının özgüllüğü, ekonomik işlevlerinin özgüllüğü açık: ve hiç şüphesiz, bu işlevler her zaman politik bir yöne ve temel politik bir içeriğe sahiptir, ama kendilerine özgü bir maddilikleri de vardır: bu maddilik, sermayenin yeniden üretim sürecinde bu işlevlerin eklemlenişinin özelliğine bağlıdır. Örneğin, INSEE'nin kullandığı istatistik kategorilerin ne olduğunu bildiğimiz halde, INSEE'yi genel bilgilenme sanmamamız gerektiği gibi.

Christine Buci-Glucksmann: Ben ekonomizmden, Stalinizm'e bağlı olan, ve III. Enternasyonalin tarihinde oluşan sapmaya benzer bir sapmayı anlıyorum. Ekonomizm, ekonomik alanla politik alan arasındaki diyalektiği, kitlelerle devleti arasındaki diyalektiği yıkar. Araçsal bir devlet anlayışına götürür ve her burjuva devlet bir «sınıf aracı» olduğuna göre devletin somut ve özgül biçimlerinin —faşist devlet, liberal devlet, v.b.— analizini yapmayı imkânsızlaştırır.

Devleti analiz etmek, yalnızca hangi sınıfın veya sınıfın hangi kesiminin devlete egemen olduğunu söylemek değildir, fakat bu sınıf veya bu kesim ne tip bir ittifak yapabilir, hegemonyasını nasıl kurar, dayandığı kitle tabanı nedir, egemenliği altında olan sınıflarla ilişkileri nedir gibi sorulara cevap vermektir. Parti, egemenliğini kullananın büyük tekelci sermaye olduğunu ve bu egemenliğin, sermayenin birikim sürecine (kamusal finansman ile) ve geniş ölçüde dolaşım ve hatta tüketim sürecine zorunlu ve giderek artan bir şekilde müdahale eden, temsilî klasik biçimlerden uzaklaşan «güçlü» bir devleti zorunlu olarak getirdiğini çok açıkça ortaya koydu. Fakat, bence, partinin şimdiki analizinin de sınırları var: devlete yirmi beş grubun hakim olduğunu söylemek, somut durumun, büyük sermayenin orta burjuvaziyle ittifak biçimlerinin, büyük sermayenin işçi sınıfı üzerinde etki yaratmak ve öbür burjuva tabakaları egemenliğine katmak için yararlandığı yolları açıklamaya yetmez. Bence, devletin buhranı, açık olarak, işçi mücadelelerinin etkisi altında, iktidardaki burjuva blokunun kesimleri ile orta ve küçük burjuvazinin doğrudan ve işçi sınıfının mücadelesinin etkisi ile, dolaylı olarak hazır bulunduğu devlet aygıtlarındaki uzantıları arasındak ilişkilerin buhranıdır.

Manuel Castells: Yapmacık muhalefetler icad etmeyelim. Herkes kabul edecektir ki buhranın çıkışı her zaman mutlaka politik bir sorundur. Hiçbir yapısal buhran, politik mücadele olmaksızın üretim tarzında ya da sınıflararası ilişkilerde bir dönüşümle açıklanamaz. İkinci olarak, çok genel düzeyde, buhranın kökeni ekonomik tabanda, üretim ilişkilerinde yatar. Fakat olayları daha yakından görelim: şimdiki ekonomik buhranın, birikim fazlası sorununu çözmek amacıyla devletin sistematik müdahalesinin, yapısal bir enflasyonu harekete geçirmesi olgusuna dayandığı kanısındayım. Devletin bu müdahalesi ile sonuçları arasında çelişki var: kârları kıstığın-

da kamu yatırımını finanse edemiyor ve ücretleri kısmak istediğinde halkın mücadelesine çarpıyor; bu durumda, üretilen değer toplamının izin verdiği ölçünün ötesinde, krediyi ve dolaşımdaki parayı şişirecek yardım kaynakları icad etmelidir ki; bu da dolaşan parayı çoğaltır ve enflasyonu getirir.

O halde şu soruyu soruyorum: devletin müdahalesinin bu çelişkisi, birikim sürecinin «ekonomik» denilen çelişkilerine mi yoksa sınıf mücadelesine mi bağlıdır? Bence, içsel planda işçi ve halk mücadeleleri, dünya planında bağımsızlık savaşları, fazla sömürü imkânlarını sınırlandırarak, kapitalizmin yapısal buhranını, yani kapitalistler için birikimi başka bir düzeyde yeniden sağlamak güçlüğünü artırdılar. Aynı zamanda, kapitalistler de buhranın, atlatılması için buhranın kendisini kullanmanın yollarını arıyorlar. Ve görülüyor ki, bana göre temel çelişki üretici güçlerle üretim ilişkileri arasında değil, buhranın ne yönde işletileceğini belirleyen devlet politikasına ilişkin olarak savaş halinde olan sınıflar arasındadır.

François Hincker: Castells'in bu müdahalesi, onun analizleri ile bizimkiler arasındaki yakınlaşmaların ve uzaklaşmaların niteliğini ortaya koydu, sanıyorum. Enflasyonun kökenleri konusunda söylediklerivle aynı fikirde olmasam da (ama bu ayrı bir sorun); hele, genel olarak «kapitalistler» gibi formüllerini kabule daha da az hazır olsam bile, birikimin çelişkileri sorununu, birikim fazlası sorununu iyi gördüğü kanısındayım.

Formüle etmekte olduğu bazı suçlamaların, dikkatini partinin analizinin ekonomik momenti üzerinde yoğunlaştırmasından —bu durumda, bu «ekonomist» momenti bulmak kolaydır— ve partinin stratejisi ve analizinin bütününü, ekonomik momenti temel bir moment olsa da yalnızca bir moment olan strateji ve analiz bütününü yeterince gözönüne almamasından kaynaklanması mümkündür. Buhran ve bu buhrandan kitlelerin çıkabilmesi için gereken mücadele üzerine parti açısından dile getirilen en kusursuz anlatımın, 22. Kongrenin, ekonomist olduğunu, özellikle de siyasal bir sorun olan demokrasi, Devlet sorunu bu Kongre'ye egemen olduğu sırada, söylemek güçtür. Emperyalizmin şimdiki evresinin tekelci devlet kapitalizmi olarak analizi özgün ise ve yalnızca klasik Leninist emperyalizm analizini yeniden sunuyorsa, yeni olanı, birikimin yeniden üretimi için devletin gerekli müdahalesini (devletçi yapı üzerinde bundan ileri gelen sonuçlarla birlikte) vurguladığındandır. Poulantzas bu konuda aynı fikirde. O halde bunun birlikte getireceği şeyleri görmek gerekir: bugün bu ekonomik müdahale devletin müdahalesinin merkezidir (ve ekonomik müdahalenin merkezi de kamu finansmanıdır). Bu, Poulantzas'ın deyişiyle söylersek, devletin özgül yerini yadsımak mıdır? Tam tersi: kamu finansmanının niteliği, kamuya ait olması, tekellerin kendileri tarafından tekelci birikimin finansmanı olmamasıdır. Kısacası, tekellerin yapamadığını devlet başarmaktadır: böylece, bu, politik bağı, devlet bağını, hiçbir zaman olmadığı kadar büyük bir özgüllükle kuşatma imkânını veren ekonomi bağının derinleştirilmiş analizidir.

Manuel Castells: Diyorsun ki: «Devlet, tekeller değildir.» Fakat devlet, acaba tekellerin devleti midir?

François Hincker: Evet, devletin bütün somut politikasının yönlenmesiyle ortaya çıkan sınıfsal içeriğine gelince, devlet tekellerin devletidir. Elbette, her sınıf devleti, iktidarda olan sınıftan olmayan insanların hizmetine başvurabilir ve bu insanlar böylece, (gittikçe daha az biçimde) para, saygı ve mevki sahibi olabilirler. Ve elbette, her sınıf devleti, içeriğini belirleyen sınıfın ötesinde kendine politik bir taban aramalıdır; her dört işçiden biri oyunu çoğunluk için kullanıyor, günümüzdeki devletin, işçi sınıfının bir kesimi ile tekellerin ittifakına dayandığı mı söylenecektir? Devletin içeriğini, devlet personelini, devletin politik tabanını birbirine karıştırmamalıdır.

Paul Boccara: Önce iki uyarıda bulunayım. İlk olarak, ekonomik teori alanında çalışan komünistlerin devlet teorisini geliştirmedikleri açıktır. Kendilerini üretim tarzı, TDK (Tekelci Devlet Kapitalizmi)nin gelişimi, sonra da buhran düzeyinde teorik bir analizle sınırladılar. Devlet teorisinin gelişimi için zorunlu sonuçları olan, devletin yeni görevine başvurdular fakat kendilerini bu teoriye adamadılar.

İkinci olarak, pratiğin ateşi içinde bulunan komünist partisinin analizi yalnızca üretim tarzını değil, fakat bütün toplumu ele aldığından çok daha geniş, daha eksiksizdir. Ama bir ekonomik teorinin bir bakıma politik gelişimi de değildir. Tersine, partinin bütünü ele alan somut analizleri ve politik girişimleri, partinin davranışını zenginleştiren TDK'nin teorik analizini uyardılar. Aynı şekilde, bugün, partinin analizi ve politik davranışı, politik ve daha özel olarak da devlet düzeyinde teorik araştırmaları, 22. kongrenin cesur kararlarıyla uyarıyorlar. Fakat politik düzeydeki bu teorik araştırma ekonomik düzeyde sürdürülene karşı çıkmamalıdır. Zaten biz de buna çalışıyoruz. Geçerken belirtelim ki, **Kapital**'de, konusu dolayısıyla sık sık devlete baş vurulmakla birlikte, devletin doğrudan bir analizi yoktur. Marx için devletin, ekonominin uzantısından başka bir şey olmadığı mı söylenecektir?

Fakat özellikle, sınıf mücadelesinin ekonomi içinde olmadığına inanmak ve sınıf mücadelesi dendiğinde, politika ve devlet dendiğine inanmak, sınıf mücadelesi ve devlet ekonomisi üzerine çok yanlış bir anlayışa sahip olmak demektir. Üstelik ekonomi sınıf mücadelelerine indirgenemez. Üretici güçlerin rolüne dokunmadan geçilmesi, üretici güçlerin, kapitalizmde sınıf ilişkileri olan üretim ilişkilerine ayrılmazcasına bağlı olması üretici güçlerin rolünü geçiştirmeyi gerektirmez. Marx'ın bulduğu ne sınıflar, ne de sınıf mücadelesidir (örneğin Marx'ın eleştirdiği klasik iktisatçılarda daha önce de bunlar vardı), fakat bu sınıfların ve mücadelelerinin temelinin üretim ilişkilerinde, üretici güçlerin gelişimiyle bağlantılı olarak dış doğanın dönüştürülme süreci, maddî üretim süreci boyunca insanlar arasında düğümlenen gerekli ilişkiler de yattığıdır. Oysa, biz bugün üretim tarzında yapısal bir buhranın ortaya çıktığını söylüyoruz. Ve bu da, bütün sınıfların ve toplumsal tabakaların hayat koşullarının ve buna bağlı olarak tüm toplumsal ilişkilerin genel bir sarsıntıya uğraması için gereken koşulları doğurur: mekanik olarak mı, çizgisel olarak mı, tek yönlü bir belirlemeyle mi? Tabii ki hayır! Bunu kim söyledi? Belki ekonominin temel çelişkilerini önemsememek ve yeterince eleştirel olmayan politik bir düzeyde kendini sınırlandırmaya yönelmek için bundan bir çekicek gibi yararlanmak isteyenler.

François Hincker: Castells'in FKP tarafından üretici güçlerle üretim ilişkileri arasındaki çelişkiye gereğinden fazla değer verilmesine ilişkin olan son cümlesini değerlendirmek istiyorum. Evet, gerçekte, bizce, kapitalist birikim yararına devletin müdahalesini getiren, üretici güçlerin gelişiminin sermayenin organik bileşiminin yükselmesinin kâr oranının düşme eğiliminin, ölü emeğin canlı emeğin yerine geçmesi etkisiyle sermayenin birikim fazlasına olan sürekli eğilimdir. Sınıf mücadelesi son kertede bu temel çelişki tarafından yaratılan buhranın çıkış yolunu —buhranın derinleştirilmesi veya derin değişimler— koşullandırır.

Paul Boccara: Gerçekten de... Böylece, Poulantzas genel olarak «ekonomik buhran» dan söz ediyor. Fakat 1974 - 1975'de olduğu gibi üretim fazlalığının konjonktürel buhranını ve yapısal buhranı ayırdetmek gerekir. Kapitalist ekonominin ağır basan atılımlar içeren uzun süreli bir eğilim evresinden sonra gelen çok daha önemli zorluklar içeren uzun bir eğilim dönemi ile birlikte, uzun süreli çalkantıları vardır. Bu iki savaş arası dönemde, ya da 1967 - 1969'dan beri olan durumdur. İşte toplumun ekonomik yapısının gerçek buhranına o zaman tanık olunur. Açıkça, az önce anılan, Komünist Enternasyonal'de iki savaş arasında egemen olan ekonomik analizler, kapitalizmin genel ve son buhranının ampiriko-dogmatik bir anlayışı içinde, uzun çalkantıları, bu çalkantıların içeriklerini ve yapısal zorunlu sonuçlarını önemsemiyorlardı.

Bu ekonomik analiz yetersizliğine, FKP tarafından öne sürülen Halk Cephesi çözümüne bir süre karşı çıkan politik anlayış da bağlanıyordu. Tekelci devlet kapitalizmi ve buhranına ilişkin analizimiz, dogmatik ve sekter eğilimli bu anlayışlara oranla yeni bir çabayı temsil eder açıkça. Birikim fazlasının Marksist teorisinin gelişimi aynı zamanda hem gerçekçi hem de devrimci bir tavrı mümkün kılar. Birikim fazlası kavramı, Marx'ın mektuplarından birine göre klasik ekonomi politiğin sadece bilgisizleri alıkoyan zorluğunun, kâr oranının düşme eğiliminin diyalektik olmayan analizlerine oranla eleştirel anlayışı içinde kendisi tarafından öne sürülmüştür.

Castells'in son eserinde, tekelci devlet kapitalizminin buhranı ve birikim fazlası analizimizi benimseme çabasına dikkat çekerim. Poulantzas yukarda adı geçen kitaba yazdığı yazısında kâr oranının düşme eğiliminden başka bir şeyden söz etmiyor. Ama, bu temele dayanıldığında, ne üretim fazlası buhranları ne de yapısal buhranlar anlaşılabilir. Bir birikim fazlası değil de yalnızca kâr yüzdesinde bir düşüş olsaydı, onu yaratan tekelleri suçlayarak kapitalizmin belirsiz bir uyarlaması olabilirdi. Tekelci devlet kapitalizmine geçişe imkân veren çok küçük oranda devletleştirmelerin gerekliliğiyle birlikte durum zaten buydu. Fakat, bundan böyle, yeni uzun bir atılım eğilimi evresinden sonra, buhranda olan tekelci devlet kapitalizminin kendisidir, birikim fazlasını tekeller yararına güçlendiren halk müdahalesidir.

Gerçekten, emeğin üretkenliğinin gelişimine egemen olan, üretici güçlerin gelişiminin özel tarihî karakterine ve kapitalist üretim, sömürü ve birikm ilişkilerine kapitalizme özgü sınıf mücadelelerine bağlı olan kapitalist üretim tarzı üretkenliğin gelişiminin bu biçimi, sömürülen emekçiler için yapılan harcamalara oranla maddî üretim araçlarının birikiminin artışıyla ağır basan bir şekilde oluşmaktadır. Böylece, daha önce iki savaş arasında ve özellikle bugün olduğu gibi göreli olarak sürekli ve aşırı bir birikim fazlalığına sürüklenilir. İnsanlar için yapılan harcamalar da hoş görülmez bir aşırılığa varılır ki bu da bundan böyle emeğin üretkenliğinin ilerlemesine engel olur. Yapısal buhran ile birlikte üretici güçlerle üretim ilişkileri arasında çelişki patlak verir. Tüm sistem derinlemesine bozulur, çünkü aynı zamanda hem sömürü fazlasını artırmaya, rekabet ve üretim fazlasının etkisiyle ürün başına üretim araçlarının değerini ve kullanımını, birikimin amacıyla çelişkili olarak azaltmaya yönelir. Buradan özellikle üretim fazlası ve kitlesel işsizlik eğilimi, buradan da, yapısal dönüşümlerin gerekliliği doğar: bu da ivedi bir sosyalizm veya yönetici sınıfların yapısal dönüşümlere ilişkin girişimlerinin yokluğu demek değildir ama sınıfların ve yığınların mücadelelerinin politik mücadelelerinin v.b.'nin yeni imkânları ve yeni koşulları yaratılmış olur.

Nicos Poulantzas: Sorun üretici güçlere önem verilip verilmediğinin bilinmesi değil. Her Marksist bu konuya ilgi gösterir.

François Hincker: Öyle mi? Bunu araştıran çalışmalar nerede o halde?

Nicos Poulantzas: Gerçekte sorun üretici güçlerin önemleri sorunudur. Sınıf mücadelesinin ayrı bir «düzey»ini oluştururcasına, üretici güçleri kullandığı kelime ve deyimleriyle, sınıf ilişkilerinin önüne veya dışına yerleştirirken, Boccara ile hiçbir şekilde aynı fikirde değilim: Demek ki sorun üretici güçleri unutmak değil: onların hiçbir zaman bu biçimde değil, ama belirli üretim ilişkileriyle birlikte, ve bu üretim ilişkilerinin belirleyiciliği altında, demek ki bundan böyle kendisi de emek sürecinin içinde bulunan sınıf mücadelesi gibi, kurucu birim olarak var olduğunu iyice görmektir.

Buna karşın, bu gözönüne alınmazsa, ortaya şu sonuçlar çıkabilir: önce, teorik düzeyde, teknişizm. Tarihin devindiricisi (itici gücü) yel değirmeni, buhar değirmeni olur. Marx'ın kendisinin de bazan bunu söylediğini biliyorum. Fakat o tarihin devindiricisinin sınıflı toplumlarda, sınıf mücadelesi olduğunu söyler özellikle. Benim için doğru olan formül bu sonuncusudur. İkinci olası sonuç: politik düzeyde, teknokratizm. Bugün için bir bakıma iki tane devlet olduğunu, ayrı bir düzey olarak üretici güçlere tekabül eden bir çeşit tarafsız teknik bir devlet ve sınıf mücadelesine tekabül eden politik bir devlet, süper devlet ya da tekellerin devleti içinde devlet olduğunu, ve devlet buhranının bu iki devlet arasındaki çelişkide bulunduğunu kabul etmek tehlikesi var. Oysa bence, emek süreci ve üretici güçler de dahil olmak üzere, kurucu olarak «ekonomi»de hazır bulunan, politik yapı olarak devlettir: bilimsel araştırmada emek-gücünün yeniden üretiminde devletin rolü, toplumsal, teknik bir rol değildir, bu kesinlikle görece artık-değerin (elde edilmesine) ve sömürüye, yani sınıf mücadelesine bağlıdır.

Christine Buci-Glucksmann: Bazı iddiaların bana çelişkili göründüğü ölçüde, devlet ve devlet buhranına daha doğrudan dönmek istiyorum. Tekelci devlet kapitalizminin herşeyden önce bir devlet teorisi olmadığı konusunda Paul ile aynı fikirdeyim. O halde, tutarlı olalım. Tekellerin devletinden sözedildi-

ğinde olsa olsa eğilim durumundaki bir olgu belirtiliyordur: hâkim sınıf tekelci kesiminin devletin içindeki egemenliği. Aynı şekilde bundan birtakım özgül sonuçlar çıkarılabilir, zaten bizim de yaptığımız bu. Bilinmesi gereken, örneğin şudur: Temsili kurulların demokratik içeriğini gittikçe daha çok boşaltan, devlet aygıtı tarafından ve içinde halk ve özel sektörün homojenleştirilmesini gerçekleştiren, yürütme gücü çevresinde toplanmış, başkanlıkçı, güçlü bir devletin ortaya çıkışı. Böyle olsa bile, devlet biçiminin, zorlayıcı ve ideolojik aygıtının, burjuvazinin değişik kesimleriyle ilişkisinin, kitlelerle ilişkisinin ve işçi sınıfı buhranının bölümleri üzerindeki özgül sonuçlarının somut ve işlemsel bir analizi var mı? Sanmıyorum.

Bu açıdan, tartışmanın teorik-politik boyutu, anti-ekonomist boyutu üzerinde de durmak istiyorum. Marx'ın buluşunun, üretim ilişkileri içinde sınıfların varlığının temellerini bulmakla sınırlandığını sanmıyorum. Hiç şüphesiz bu temeldir, ama **Komünist Partisi Manifestosu**'ndan Komün üzerine analizlerine kadar önerilenler de temel ve politik olarak kesindir: sınıflar, mücadeleleri içinde, devlet tarafından ve devlet içinde egemen yönetici sınıf olarak meydana gelişlerinde varolurlar. Çünkü en sonunda, bu tartışmanın devamında, Marksist devlet teorisinin gerçekten var olup olmadığının sorulmasına dek gidilebilir. Oysa bu teori vardır fakat şüphesiz çok özgül bir biçimde. Bir yandan, her devlet bir sınıf diktatörlüğüdür, türünden genel önermelere imkân veren soyut bir teori olarak. Bir yandan sa soyut-somut bir teori olarak: Marx bonapartist devleti, Lenin çarlık devletini sonra sovyet işçi-köylü devletinin bürokratik bozulmalarını, Gramsci faşist devleti analiz ettiler... Bugün bu çifte işleyişten yola çıkarak, devleti ele almalıyız.

Bu açıdan, tekelci devletin ekonomik işlevlerinin ekonomi ve politika arasında, «kollektif sömürücü» devlet ve kitleler arasında ilişkileri önemli derecede değişime uğrattığı kesindir. Ne olursa olsun, bu devlet, şu veya bu şekilde sınıfsal maddiliğinin yıkılması gereken bürokratik-zorlayıcı bir sınıf aygıtıdır.

Devlet buhranının, toplumsallaştırılmış ekonomik işlevleriyle «sıkı sıkıya» politik işlevleri arasındaki çelişkiye bağlı olduğunu sanmıyorum. Bu buhran, 1917'deki gibi devletin çöküşünü ve ikili bir iktidarı birlikte getiren devrimci bir kopuş durumunun devlet içinde dile gelmesi de değildir. Ve böylece, yeni bir devletin (sovyet) parlamanter bir devletin yerini alarak kurulması da değildir. Yasal devletin dışında ve ona paralel olarak örgütlenen burjuvazinin açısından ikili bir güç de söz konusu değildir: bu da Gramsci'nin analiz ettiği gibi faşistleştirme buhranına götürür. Bana öyle geliyor ki, büyük sermayenin, kitlelerin ve işçi sınıfının üstünde etki yapmaya çalışarak, iktidar bloğu içindeki ittifakının ekonomik-politik biçimlerini yeniden kurmaya, buhran içinde buhranı etkileyecek yollar aramaya çalıştığını gözden kaçırmamak gerekir (sözgelişi yeniden gerici bir blok kurulması için Chirac'ın yaptığı girişim) örneğin birtakım ekonomik ve politik uzlaşmalar yoluyla bunu gerçekleştirebilir. Eğer buhran egemen kesimin toplumun bütünüyle olan ilişkilerinin buhranının devlet içindeki bir sonucuysa, devletin buhran içindeki ve buhran üzerindeki müdahalesinin, belirtilerini örneğin Federal Alman Cumhuriyetinde gördüğümüz (meslekî yasaklar) ve dikkat etmemiz gereken yeni otoriter devlet biçimlerine yer verip vermeyeceği sorulabilir.

Manuel Castells: Boccara diyor ki bize, komünist iktisatçılara gelince, tekelci devlet kapitalizminde önce tekeller teorisi yapıldı. Fakat tekeller teorisi devlet teorisi olmadan, bu teoriyle uygun adım yürümeden kurulabilir mi?

Gerçekten, tekeller ekonomik varlıklar değildirler, bunlar burjuvazinin kesimleridir, günümüzde egemen kapitalist kesimdir. O halde, tekeller - devlet ilişkisi, tarihî olarak belirlenmiş sınıf ilişkileri bütününü gözönüne alması gereken sınıf ilişkisidir. Devlet teorisi tekelci yoğunlaşma sürecinin yönlendirdiği bir teoriden ileri gelemez.

Öte yandan, sınıf ilişkilerinin her zaman politik düzeyde ifade edildiğini ve hatta diyebilirim ki onları ifade eden politik ilişkilerce temel olarak belirlendiğini hesaba katmadan, ekonomik temel teorisi, üretim ilişkileri teorisi yapılabilir mi? Birikim ve sömürü süreci somut olarak devletin çevresinde düğümlenen ilişkiler tarafından belirlenir: birikim ve sömü-

rü, devlet tarafından, devletin içinde, devlet için sınıf mücadeleleri dışında düşünülemez.

Devletin şu ünlü müdahalesine gelince, bu konuda şunu söyleyeceğim: kapitalist bir devletin, konut, sağlık, v.b. politikasının özünde kapitalist sınıfın genel çıkarları yararına bir politikadan başka bir şey olmaması doğaldır. Fakat burjuvazinin bu egemenliği, burjuvazinin hakim olduğu fakat emekçilerin de bazı kazanımları empoze edebildikleri, devlet aygıtlarının yapısı ve işleyişinde çelişkiler de yaratabildikleri, sınıflar arası güçler ilişkisinin billûrlaşmış ifadesidir. Ne olursa olsun, devletin bir müdahalesine meydan verecek bir tedbir çevresinde gerçekleşen sınıf mücadelesinin asla herşeyden önce teknik olmadığı açıktır; şu bölgede yüz yataklı, şu bölgede elli yataklı, hastane, fakat herşeyden önce bu tedbirin sınıfsal yönlendirilmesi için olan mücadele — somut teknik de zaten bundan doğar.

Son olarak, devlet üzerine tartışmanın bulunduğu durumdan bizim için önemli bir başka sorun çıkıyor: Boccara birikim fazlasından ve kâr oranının düşme eğilim ve karşı-eğilimlerinden söz etti. Bence, bunlar yalnızca üretici güçlerin hareketinden değil özellikle, işçi sınıfının değişik derecelerde aşırı sömürülme kapasitesinden doğmaktadırlar, ve bu kapasitede devlette rol oynamaktadır. Daha esaslı olarak —bu, kapitalizmin merkezindeki çelişkidir— kapitalist sınıf üretici güçlerin gelişmesini, yalnızca kapitalist üretim ilişkileri altında gerçekleştirebilir: en sonunda, işçisiz bir üretim düşler ama işçi olmayınca, artık-değer de olmaz...

Kapitalizmin bugünkü buhranına yol açan baş çelişki, bence bu üretici güçlerle üretim ilişkileri arasındaki eklemlenme düzeyinde değil, fakat verili, toplumsal ve politik koşullar içinde, birikim sürecini olağanüstü bir şekilde kolaylaştıran ya da engelleyen bu koşullar içinde, sermayenin birikim süreci düzeyindedir.

Stratejik sorun şudur o halde: burjuvazi bu koşulları kendi yararına ele geçirebilir mi? Bunu yapabilirse, kapitalizm buhrandan çıkacaktır yoksa bu buhran daha da ağırlaşacaktır; seçenek, kapitalizmin olduğu gibi muhafaza edilmesi veya sosyalizme geçiş değildir, kapitalizmin yeni bir tarihî düzenlemesi ya da sosyalizme doğru bir geçişi başlatan buhrandan çıkışdır. Asla salt ekonomik bir analiz bu seçeneği açıkça ortaya koyamaz ve emekçi güçlere onu çözme yolunu veremez.

François Hincker: Fakat zaten, komünistlerin politikası bir bütündür, ve 22. kongre ekonomik araştırmaları; sınıf ilişkileri analizini, buhranın tüm yönlerinin analizini toplayıp birleştiren bir bütündür. Ve Castells'in sözünü ettiği bu seçenek üzerine kitlelerin dikkatini açıkça çektiğini sanıyorum. Partimiz, buhrana herhangi bir çözüm olmaz, kapitalizmin her türlü düzenlemesiyle kopma olmaksızın, reformist bir politikayla kopma olmaksızın halkın ve emekçilerin çıkarlarına uygun bir çözüm olmaz derken, tam da bu seçenekten söz ediyor...

Devleti tartışırken, aynı anda zorunlu olarak üretici güçlerin yapısı ile üretim ilişkilerinin yapısı arasındaki çelişkinin tartışılıyor olması, bana çok eğlendirici ve belirtisel görünüyor. Bu en sonunda devlet üzerine gerçek bir tartışma yürütüldüğünü kanıtlıyor. Beni şaşırtan şey, analizi Marksizm'in merkezinde olan bu çelişki (çünkü bu çelişki sınıflı toplumların merkezindedir,) üzerinde hâlâ yanlış yorumlar yapılabilmesi bu yanlış yorumlar, bu çelişkiye ilişkin çalışmaların olağanüstü derecede eksik olmasından ileri gelmektedir. Kapitalizmde, tarihin devindiricisi, aynı zamanda üretici güçler ve sınıf mücadeleleridir, yani kapitalist sınıf egemen oldukça, genişletilmiş bir temel üzerinde sermaye birikimini yeniden üretme mücadelesidir. Ancak biriktirebileceği ölçüde sömürür ve üretici güçleri kullanır. O ne bir Promethe'dir, ne de kötü biri bir kapitalisttir. Yalnızca genişletilmiş bir temel üzerinde birikimi yeniden üretmek, hem aşırı sömürmektir (fakat aşıldığında emek gücünün yok edildiği sınırı geçmeksizin), hem de emeğin üretkenliğini yükseltmektir (fakat aşıldığında sermayenin artık kâr edemediği sınırı geçmeksizin). Politik mücadeleler, devletin müdahalesi, bu iki eğilimden hiçbirini yaratmaz, onları durdurur, hızlandırır, sömürüyü şu veya bu halk tabakası üzerine taşır —bugün hemen hemen hepsine— biriktirme imkânını burjuvazinin şu veya bu tabakasında —bugün tekellerde— yoğunlaştırır. Bu açıdan; kapitalizmin ve emperyalizmin yükselen ve klasik dönemlerinde, bu «müdahale» doğal olarak kaçınılmaz olduğu,

ama bu sürece bir dış destek yaptığı halde (gümrük politikası, para politikası, bir ceza ve medenî hukuki sisteminin kurulması, bir baskı aygıtının geliştirilmesi, v.b.) bugün, devletin bu müdahalesi ekonomik temelin kendinde yapılmaktadır.

Bu nedenle, devleti değiştirmek her zaman için bu destekleri değiştirmekse, bugün önce bu hayatî temel müdahaleyi değiştirmek, biricik devlet-tekel mekanizmasını kurmaktır elbette. Ve bu biricik mekanizmayı kırmak, şüphesiz ki INSEE'nin, maliye ve sanayi bakanlığının elektronik beyinlerini kırmak değildir, fakat muhakkak ki olduğu gibi bir bütçede ya da ulusal bir saymanlıkta görevlendirilmiş —komünist de olsalar— teknisyenler yerleştirmek de değildir. Bu yalnızca, toplumsal yatırımlara daha çok, ayırmak, tekellere daha az para yardımı yapmak değildir, bu yalnızca devletin maliyesinde bir reform yapmak değildir, bu, yapıları, kavramları, v.b. ile başka bir ulusal saymanlık, başka bir bütçe yapmaktır, devletin ekonomik aygıtının değişik ögeleri arasında sürdürülen ilişkileri değiştirmektir, bunların bazılarını kaldırmaktır, başka bazı ögeler eklemektir. Ve tüm bunların çevresinde sınıf mücadeleleri olacaktır, zaten daha şimdiden sınıf mücadeleleri vardır. Sözü uzatmazsak tekellerin politikası, reformist politika, devrimci politika vardır...

Paul Boccara: Kapitalist sınıfın tekelci kesiminin egemen rolü, devlet ile olan özel bağı, bunlar en azından Lenin'in analizlerine dek uzanırlar. Sanırım bizim payımızı oluşturan şey, toplam toplumsal organizmanın büyüyen sınıf mücadeleleri ve yeni politik mücadelelerden geçerek, kapitalizm çerçevesi içinde bile, ekonomik yapının dönüşümü ile ekonomik yapının buhranına karşı oluşan tepkisini vurgulamaktır. Bize göre, üretici güçleri sınıf mücadeleleri ve ilişkilerinden ayırmak gerekiyorsa, Marksizme yapılan eski bir suçlamaya göre, yalnızca üretici güçlere bağlı bir hareketin sözkonusu olmadığı zaten görülüyor. Böylece, örneğin tekelci devlet kapitalizminde kamu finansmanının analizi ile (Hincker'in de belirttiği gibi, kamuya ait olan ve devletin özgüllüğüne gönderen bir finansman) toplumun bütünü adına devletin bu gücü davrandığı varsayılan ekonomik yapının ve toplumsal düzenin topluca dönüşümü içinde ve ekonomik yapının buhranına olan tepkisi ele alınmaktadır. Ayrıca tekellerin burjuva devlet üzerindeki egemenliğinin, tekelci devlet kapitalizmi koşullarında durmaksızın kendini güçlendirmeye yönelerek, devletin sınıfsal içeriğini nasıl tüketmediği bu şekilde daha iyi anlaşılır.

Bununla birlikte, adı geçen yazısında Poulantzas'ın dediği devletin, mücadele halindeki sınıflar arasındaki güç ilişkisinin maddî yoğunlaşması olduğu görüşünde değilim. Bu şekilde, sınıflar arasındaki güç ilişkisini ifade eden ya da saptayan bir çeşit tarafsız devlet anlayışı eğilimi ortaya çıkar. Gerçekte ise, devlet, toplumun bütünü adına yasal olarak davrandığı kabul edilen, tüm toplumdan kaynaklanan fakat gerçekte kapitalist toplumda kendi egemenliği için sömürücü sınıfın ele geçirdiği, örgütlenmiş, fizikî ve manevî bir gücü yansıtır. Büyük burjuvazi devletten sınıf mücadelesi içindeki konumunu güçlendirmek için yararlanır.

Devlet sermaye gibi bir ilişkidir deniliyor. Fakat marksist teori sermayenin bir ilişki olduğunu açıkladığı zaman bunun yalnızca toplumsal sınıflar arasında bir ilişki olduğunu söylemek istemiyor. Bu ilişki, maddî üretici güçlerin gelişiminin özel bir türüne bağlı özgül bir sömürü ilişkisidir. Ve kapitalist burjuvazi maddî üretim araçlarını sermaye biçimi altında eline geçirmiş, tekelleştirmiş olduğu için sömürebilir, egemen olabilir. Ve eğer üretici güçlerin bu tür bir gelişimi içinde, özellikle, bu biçimde mülk edinilmiş üretim araçlarının birikimini artırmaya çalışıyorsa, artıkdeğeri çıkardığı ve yerlerini maddî araçlarla doldurabileceği emekçilerin hak isteklerine karşı baskı yapabilmek içindir.

Devletin kendisi de, özellikle ekonomik kesintiler sayesinde (vergiler, v.b.), sömürü sınıfımız ve gittikçe artan derecede bu sınıfın tekelci kesimi tarafından ele geçirilen, özgül fizikî ve manevî toplumsal aygıtların temeli olan, özgül maddî araçların hazırlanmasını içerir.

Şüphesiz, araçsal devlet anlayışı indirgeyicidir. Salt egemen sınıf tarafından «kullanılan» aygıtlar yoktur ve sınıf mücadelesi kendileri de toplumun bütünüyle ilişki halinde olan, kendileri de mücadelelerin ürünü olarak dönüşmek üzere olan ve buhran içinde bulunan bu aygıtlarda da yeralır. İşte bunun

içindir ki, örneğin tamamen yeni aygıtlar yaratmak imkânının hayaliyle bu aygıtların kayıtsız şartsız yıkımlarını öneren, sekter ve goşist bir anlayışımız yoktur. Fakat sağcı bir tarafsız aygıtlar anlayışımız da yoktur, çünkü bu aygıtlar tekelciler ve sömürücü azınlığın, şimdiki ve geleneksel sınıf egemenliği tarafından ve bu egemenliğin damgasını taşımaktadır. Çok derin demokratik dönüşüm ve çok uzun yapım-yıkım süreci açık olarak tekelci ve burjuva devlet makinesinin özgül çarpıtılmasını ve ele geçirilmesini kapsar. Uğrunda mücadele ettiğimiz derin demokratik dönüşümün devrimci bir sınıf içerliği vardır. Özgürlükleri cesurca geliştirerek, işçi sınıfı ve emekçi kitlesinin benzeri görülmemiş politik yükselişini ve bireylerin büyük kitlesinin, çoğunluğun gerçek çıkarlarının politik üstünlüğünü sağlamaya çalışır.

Nicos Poulantzas: Önce belirteyim ki devletin, hep özgül bir şekilde, sınıflararası güç ilişkilerini yoğunlaştırdığı söylediğim zaman, bu hiç de soyut değildir, çünkü kapitalist devlette bu güç ilişkisi her zaman burjuvazinin ve onun egemen kesiminin yararınadır ve bu devletin onları temsil ettiği ve egemenliklerini aktif olarak yeniden ürettiği anlamına gelir: bu anlamda devlet strateji bir alandır. Öte yandan, Boccara'nın benim sağcı tarafsız devlet anlayışım olarak adlandırdığı gözlemine, fikrimi kolaylıkla açıklayabilmemi sağladığı için hoşnut olduğum gözlemine gelince, devletten, güç ilişkisinin maddî yoğunlaşması olarak sözettiğime dikkatini çekeceğim: Çünkü devlet bu ilişkiyi yoğunlaştırmakla birlikte, Boccara'nın az önce söylediklerinin karşıtı olarak ve tamamen maddî aygıtlara dayanır, çünkü gerçek seçenek bir ilişki-devlet ile aygıt-devlet arasında değil fakat benim sunduğum anlayışla araçsal devlet anlayışı arasındadır. Devletin bu maddiliği demek ki yalnızca elkonulması yeterli olan, kamu finansmanı, devletin elinde bulunan maddî araçlar değil, fakat devletin pratiklerinin, kendi bağrında kapitalist toplumsal bölünmesini yeniden ürettikleri özgül biçim, yani kapitalist devletin kurumsal çatısının kendinde burjuvazinin sınıf egemenliğini taşıdığı özgül biçimdir: halk kitleleri bu gerçeği (maddiliği) kökünden dönüştürmezlerse, devlet kapitalist sınıfın egemenliğini yeniden üretmeye devam edecek demektir.

Bu, bence, tek doğru Marksist devlet teorisidir: Marksizmin klasikleri tarafından geliştirilmemiştir, zaten bu şekliyle, bu yönde birtakım bilgilere karşın, Gramsci'de bile görülmez. Herkesin bildiği ve Boccara'nın dediği gibi, partinin iktisatçılarının ilgilenmeye başlamasından çok önce, üzerinde uzun zaman çalıştığım bu teori şimdi ve bir raslantı sonucu olarak değil ancak çağımızda geliştirilebilir. Ve ben de, kendi payıma, sizin ekonomik analizinizin bazı ögelerini kabul ettiğim gibi şimdi sizin de, bu çalışmanın bazı ögelerini kabul ettiğinizi görmekten hoşnut oluyorum.

Devletin sağcı kavranışı konusuna geri dönecek olursak, hep düşündüğüm ve yazdığım gibi, bir teori eksikliği durumunda, TDK'nin belirli eski analizlerinden kurtulmaya çalışan bir belirli devlet fikrinin aslında araçsal bir anlayıştan kaynaklandığı ve böylece bir sağ sapma etkisi yaptığı kanısındayım. Devletin sınıf içeriğini, devletin personelini, devletin politik temelini ayırmakta Hincker'le aynı fikirdeyim. 1974'de **Humanite**'ye yazdığım bir yazıdan bu yana tekellerin devlet içinde egemen rolü oynadığını söylemekte de sizlerle birleşiyorum. Ama ben şunu diyorum: bugün tekelci sermayenin yoğun bir hememonyası olsa da, bu, burjuvazinin tümüyle birlikte oluşan bir şeydir. Sizler, burjuvazi kitlesini de halkın arasına katıyorsunuz. Tekelci olmayan kesimlerin (tekelci olmayan burjuvazi de bunun içinde) tekeller tarafından genelleştirilmiş sömürüsü gibi deyimlerin sizin kavrayış tarzınızı aştığını kabul ettiğim halde, artık-değerin burjuvazinin kitlesinden finans gruplarına aktarılması gibi bir olaya verdiğiniz öneme ben katılamıyorum. Burjuvazinin kitlesi özü gereği sömürücüdür.

Paul Boccara — Kapitalistler sömürücüdürler; biz de işçilerin onlarla çelişkisini gizlemeye çalışmıyoruz. Ama kapitalistlerin kitlesi de, artık-değerin ve sermayelerin mümkün olduğu kadar fazlasını emen tekelcilerin gittikçe artan egemenliği altına girmektedir. Kamu kaynaklarını da talan eden bu egemenlik, ayrıca TDK'nin buhranı koşullarında, gittikçe çokuluslu gruplara, özellikle de ABD ve Batı Almanya kökenli olanların eline geçiyor. Küçük kapitalistler üzerindeki bu egemenliği görmemek, büyük sermayeden hoşnutsuzluklarının yumuşamasına yol açar.

Ama hepsinden önemlisi, işçi sınıfının bir parçası olmayan, ama burjuvaziye değil de onlara yaklaşan maaşlı işçiler kitlesini düşünme gereği. Bunların sayısı ve rolü, TDK'nin buhranında bir başka yeni fenomeni oluşturur.

Başka nedenler de olmakla birlikte, özellikle maaşlı emekçiler toplamı etkin nüfusumuzun büyük çoğunluğunu temsil ettiği için, ne Lenin'in proletarya diktatörlüğü üzerine metinleri, ne de Gramsci'nin «siper savaşı» üzerine metinleri, bugünkü Fransa'nın durumuna tekabül etmemektedir.

Christine'in de kendi eserinde değindiği Gramsci'nin metinlerine gelince, Batı Avrupa'nın eski bir kapitalist ülkesinin üzerine yeniden düşünme çabasına karşın, bugün artık basit bir siper savaşıyla kendimizi sınırlayamayacağımızı görmek gerekir. Ayrıca, Gramsci'ye bu «siper savaşı» imgesini düşündüren 1914 - 18 savaşının sonucu da, bir «harekât savaşı» ile alınmıştı —ama bu sefer, yeni bir ateş gücü ve yeni bir siperlenme çizgisine dayanan bir yeni «harekât savaşı» biçimi— yani hareketli siperler olan tanklarla.

Günümüzde, 22. kongremiz tarafından önerilen, sosyalizme demokratik ve devrimci yol perspektifi içinde, ülkemizde, tekelci devlet kapitalizminden kopuşun aynı zamanda hem çok uyarlanmış hem de çok atak bir anlayışını geliştirmeye çabalıyoruz. Böylece, emekçilerin ve tüm Fransa halkının ekonomik, demokratık ve politik kazanımlarını, tekellere ve onların boğucu egemenliğine karşı birleştiriyoruz. İşçi sınıfının, tüm emekçi tabakalarının ve özellikle en çok sömürülenlerinin, politik, kültürel, maddî, v.b., yükselmesini birlikte getiren, özgürlüklerin yeni ilerleme biçiminin içeriğiyle, önerdiğimiz yeni ekonomik büyüme biçiminin sınıf ve kitle içeriğiyle (harcamaların ağırlıkla emekçiler için yapılması ve maddî üretim araçlarının harcamalarının ekonomisinin yapılmasından başlayarak) birleştirmeye çalışıyoruz. Değişik halk mücadelelerinin yakınlaşmasını, büyük sermayenin tüm gerici yeniden elde etme girişimlerine karşı, çoğulcu demokrasi alanında ve işçi sınıfının mücadelesi çevresinde geliştirmeye çalışıyoruz.

François Hincker: Zaten yeni olan olayın genişliğidir, ama bu olay kapitalizmin ayrılmazcasına içindedir: sermaye tanım olarak rekabete dayanır. Kapitalist olmak, her zaman komşunun elde ettiği ortak-değerden pay almaya çalışmaktır... Bu eğilim kapitalist sınıfın tümünün bütünleşmesini engelleyemediği, bir dönem olmuştu; Brown hareketi* gibi, tersine döndürülebilir ve kendini ortadan kaldırabilirdi. Bugün, artık-değeri kendine doğru çekenler hep aynı kişiler.

Nicos Poulantzas: Belki, ama ideolojik olarak, politik olarak bütünleşme çabası daha güçlü kalıyor. Devlet buhranı, şüphesiz temel neden iktidar bloğunun ve bu bloğun egemen kesiminin halk kitleleriyle şimdiki ilişkilerinde yatmakla birlikte, iktidar bloğunun çözülme eğilimiyle, varlığını sürdürme eğilimi arasındaki çelişkinin sonuçlarıdır.

Christine Buci-Glucksmann: Gerçekten de, Gramsci'nin asıl katkısı egemenlik aygıtlarının, bir sınıfın (ya da sınıfın bir kesiminin) kendi birliğini, kendi ittifaklarını, kendi iktidar bloğunu çelişkili olarak yeniden oluşturmasına imkân veren politik kurumların analizine dayanır. Devletin toplumun içine girme biçimlerinin, üretici güçlerin örgütlenme biçimlerinin (taylorizm, fordizm üzerine açımlamalar) bu Gramsci'ci analizi II. ve hattâ III. Enternasyonal'de koyulduğu şekilde ekonomik/politik ilişkilerin dönüşümünü zorunlu olarak sürükler. «Mevzi savaşı» hiç bir zaman «strateji savaşını», toplumun dönüşümünde kopma zamanlarını dıştalamaz: toplumdan devlete geçtiğine göre onun koşullarını değişime uğratır ve toplumsal hareketleri, «temeldeki» demokrasi biçimlerini yeniden değerlendirir. Egemenliğin örgütlenme biçimlerine ayrıcalık tanıyan tarihî analizin hem teorik hem de stratejik bir ilkesidir. Bugün sözkonusu olan, Fransız devletinin buhranının, öteki sınıflarla ilişkilerinde egemen olan tekelci kesimin egemenliğinin buhranının sonucu olup olmadığının (bu konuda hâlâ tartışmak gerek) bilinmesidir.

Ve egemenlik deyince, bir sınıfın toplumun tümünü yönetme yeteneğini (ekonomik, politik, ideolojik, kültürel yönetim), devletin, ittifaklarının ve değişik egemenlik aygıtlarının (fabrikadan okula ya da danışmaya kadar)

* Brown hareketi: Bir sıvı içindeki mikroskopik parçacıkların, moleküllerin çalkalanmasından ileri gelen, aralıksız hareketi.

aracılığıyla belirli bir politikayı kitlelerin onaylamasını örgütleme yeteneğini anlamak gerekir. Bu bana politik kavgamızda daha önemli ve güncel görünüyor.

Devlet içindeki tekelci egemenliğinin, De Gaulle'den bu yana, burjuva hakimiyetinin gerçek bir yeniden örgütlenmesini getirdiği ölçüde bunu daha önemli buluyorum. Örneğin devlet aygıtına doğrudan bağlı yeni bir «organik aydınlar» tabakasının «teknokratlar» yaratılmasında, devletle gittikçe daha çok bütünleşen bazı aygıtların (örneğin, televizyon) oynadığı yeni rolü düşünüyorum. Toplumumuzun şimdiki buhranı, işçi sınıfının sömürülmesine bağlı olan ana sınıf çelişkisinin yanında yeni çelişkiler geliştirerek geleneksel egemenlik aygıtlarını da (okul, aile) kuşattı. Başka deyişle, sınıf-toplum-devlet ilişkilerinin hakimiyet terimleriyle yapılan analizi, sosyalizme demokratik geçişte işçi sınıfının hâkimiyetinin kurulmasını daha iyi çizmeye imkân verir. Çünkü egemenlik kavramıyla karıştırılmaması gereken sınıf yönetimi kavramının kendisine saldırır. Ama bu da başka bir tartışmanın konusudur.

François Hincker: Herşeye karşın, karşı çıkanların yaptığı gibi Fransız halkının birliği sorununu tekelci olmayan burjuvaziyle ittifakı sorununa indirgememek gerekir. Fransa halkının birliği, herşeyden önce tüm emekçilerin birliğidir. (Ücretlilerin % 80'i işçiler, memurlar, aydınlar; komünistler, sosyalistler, radikaller, partisizler, hıristiyanlar, De Gaulle'cü yurtseverler...) «TDK» sorununda kendini açıkça ortaya koymadı, sermayenin birikim süreci düzeyinde nesnel tarihî eğilimin, tekelci olmayan burjuvazinin artık gelişme imkânının bulunmaması olduğunu söylemek istediğimizi hatırlatmamıza gerek var mı? Nokta ve işte hepsi bu. Fakat yine de her, strateji için kapitalizmin her sınıfa sunduğu tarihî perspektifleri ortaya çıkarmak zorunludur...

Aynı şekilde, tekelci devlet kapitalizminin devlet buhranı her şeyden önce bu devletin halk kitleleriyle her konuda karşı karşıya gelmekten kaçınmasında artık gittikçe güçsüz kalmasıdır! Devlet artık, hakem-Devlet sınıflar üstü devlet konumunu koruyamamaktadır. Politik değişim, Devlet'in değişimi sorununu artık geçiştiremez. Bu olgunun yansımaları devleti içten sarsar: kitlelerin demokratik hak taleplerine devlet aygıtının üyelerinin demokratik hak talebi cevap vermektedir.

Devlet buhranını, «iktidar bloğu»nun buhranı olarak, iktidar bloğu varolsa bile, analiz etmek çok soyuttur. Buhranın nesnesi, alanı, demokrasi sorunudur: kimin için devlet, nasıl devlet, ne yapmak için devlet, mücadelelere yardım etmek için, çok değişik kategoriden hak taleplerini yerine getirmek için devlet, gerçekten kamu hizmetlerini ile toplumsal hizmetleri gerçekleştirmek için devlet mi yoksa para devleti, bazı kişilerin devleti mi? Ben kendimi devlet aygıtında ve devlet sorunu çevresinde kitlelerde olup bitenleri anlatmakla sınırlandırıyorum. Şimdilik bu, belirsiz, çoğunlukla idealist, henüz değişim koşullarına ve yollarına gerektiği gibi bağlı olmayan bu terimlerle ifade ediliyor. Kabul ama böyle dileklerin içlerinde neler sakladığını görmeyen var mı? ■

Birikim'de kültür olayları..

Değinmeler / Günün Olayları / Kitaplar Sanat Olayları / Filmler / Dergiler

ŞEHİR VE DEVRİM

A. Koop,
Ville et Révolution,
Sevil-Points,
1972, Paris.

A. Koop Sovyet mimarlığı ve şehircilığı üzerine birçok yazı yazmış bir mimar. Fransa ve başka ülkelerde yüksek öğrenim kurumlarında dersler de vermekte. İlk basımı 1967'de, ikinci basımı da 1972'de yapılan bu incelemesinde, «Şehir ve Devrim»de, alt başlığının da belirttiği gibi «1920 yıllarının Sovyet mimarlık ve şehircilığını» ele almakta.

«Niye 1920 yılları?» Kitabın önsözünün konu edindiği soru budur.

Avrupa kapitalist toplumlarının endüstri alanındaki atılımlarının doğurduğu yeni ihtiyaçlara ve yeni teknik imkânların kullanımına dayanan 19. yüzyıl mimarlığı «Yeni Mimarlık» denilen anlayışı getirdi. Belli başlı her Avrupa ülkesinde gelişen bu anlayış geçmişin mirasına karşı eleştirel bir tavır alır. Akademik mimarlık geçmişteki deneylerin simgesi olarak eleştirilmeye başlanır. Bu yeni akımın önde gelen isimleri ise Le Corbusier, Mies van der Rohe, Hannes Meyer, Grepius'tur. Bu mimarlar ve çevrelerindeki kişiler az sayıdaki dostları ve öncü bilinen sanat kuruluşları dışında kimseden yardım görmezler. «Yeni mimarlık» bir azınlık muhalefeti olarak kalır. Kopp bunun nedeninin, Avrupa'daki iktidarların amacının toplumu dönüştürmek değil, tersine eski yapısını olduğu gibi korumak olduğunu söyler. Oysa aynı yıllarda ilk sosyalist devrimi gerçekleştiren bir ülke vardı yeryüzünde. Bu ülkede yeni bir toplumu gerçekleştirmek için iktidara gelmiş kişiler vardı. Bu kişiler kurmayı amaçladıkları yeni topluma uygun düşen yaşama ortamını da yaratmak zorunda olduklarının bilincindeydiler. Başka deyişle, amaçları «yeni bir mimarlık»tı, yeni topluma uygun düşen yeni yaşama ortamıydı. Toprağın özel mülkiyetini kısıtlayıcı tedbirler alınmış, konut, şehircilik ve planlama gibi konularda Devlet tek yetkili kılınmıştı. «Şehirciliğini serpilebilmesi için gereken nesnel temeller yaratılmıştı.» Avrupalı «yeni mimarlar» içinde yaşadıkları şehirlerin bilimsel ve teknolojik gelişmenin gerisinde kaldığını, doğurdukları gereksiz harcamaları ve irrasyonel yanlarını vurguluyorlardı. Eleştirilerine dayanarak yeni tip bir şehir de tasarlayabiliyorlardı. Ne var ki, düşüncelerini tasarımlar düzleminden gerçekleşme düzlemine geçirmek için varolan toplumun yapıları içinde kalmaları zorunluydu. SS CB'deki mimarlar da «yeni bir şehir» tasarlıyorlardı. Burda işler oldukça değişikti. Çünkü geleceğe ilişkin tasarımlar herhangi bir rasyonalizasyon ilkesinden değil, fakat eski düzeni alaşağı eden sosyalist devrimden kaynaklanıyordu. Yeni bir şehir, yeni bir mimarlık, yeni bir dünya sosyalizmin amacıydı zaten. 1920'lerin Sovyet mimarları için mimarlık bu nedenle «herşeyden önce insanlığı dönüştürmek için» bir araçtı. Amaçlanan yeni toplum ve eski dünyanın önyargılarından kurtulmuş olan yeni insan eski toplumun biçimlendirdiği mekânlar içinde gelişemezdi. Yeni bir yaşama ortamı yaratmak gerekiyordu; hem de hiç vakit geçirmeden. Çünkü, eski insan bir yandan da bu yeni yaşam ortamında yaşayarak yeni insana dönüşecekti. Bu diyalektik bir anlayıştır. Yeni yaşama ortamı bir yandan yeni toplumun yansısıysa bir yanda bu yeni toplumu yaratan kalıptır da. Kitabın yazarı, o yılların Sovyet mimarlarının temel yanılgısının insanın pek kısa bir süre içinde dönüşebileceğine inanmaları olduğunu söylüyor. Böyle bir dönüşümün uzun sürse bile mümkün olduğuna değindikten sonra «Yeni mimarlık»ın Sovyetlerdeki başlangıç, gelişme yıllarına eğilmenin gerektiğini ekliyor: «Modern mimarlığın tarihi bugünkü mimarlığı anlamaya ve değerlendirmeye yarar. Bugünkü araştırma ve buluşlar 1920'lerde yapılanların devamıdırlar ve o zamanlar yapılanların bilinmesi bugünkü mimarlığın içinde bulunduğu kısır döngüden çıkmasına yardım edecektir. O yıllarda yapılan araştırmalar yalnızca biçimi değil, sorunların toplumsal, siyasal yanlarını da ele alıyordu.»

Sovyetler'de «Yeni mimarlık» akımının doğuş ve varolma mücadelesinin tarihini ele almak için A. Kopp «Devrim-öncesi dönem Rusya'sında mimarlık»ı tanıtmaya çalışır. Çarlık Rusya'sında gelişen kapitalizm kendi ihtiyaçlarını yaratır: fabrikalar, depolar, tren garları, büyük mağazalar, v.b. Sanayi şehirlerinde fabrikalar yapılıyorsa da ortaya çıkan yeni sınıfa, sanayi proletaryasına gerekli olan konutların yapımı gerçekleştirilmiyor denilecek kadar düzensizdi. İşçi aileleri ya burjuvaların oturduğu binaların zemin katlarında, ya şehir çevresindeki barakalarda ya da kimi sanayicilerin yaptırdıkları, içinde mobilya olarak tek bir kerevetin bulunduğu ortak yatakhanelerde yaşıyorlardı. Kapitalizmin gelişmesiyle mimarların görevlerinde de değişiklik gö-

rülür. O zamana kadar özel konaklar, saraylar gerçekleştiren mimarlar artık kiralık apartmanlar, fabrikalar, depolar çizeceklerdi. 19. yüzyıl sonunda Rus mimarlarının tüm etkinliği bir yapıyı belirli bir stil ile giydirmekti. «Stil»leri seçen müşterilydi. 1. Dünya Savaşı öncesinde, zenginleşen tüccarların Moskova'da yaptırdıkları binalarda katlar ve odalar gotik, Rönesans, Yunan ve Roma stilleri tarafından paylaşılmıştı. Bu dönemde, mimarlar sipariş ne olursa olsun kabul ediyorlardı. Böyle demekle A. Kopp elbetteki mimarları suçlamıyor. Sipariş olmayıp da ne yapabilirlerdi? Belirtmek istediği tek şey, mimarın etkinliğinin yaratıcılıktan yoksun olduğudur Mimarlık, değişik stillerin aynı ya da başka başka yapılara uygulanmasıydı. Zevksiz Rus burjuvazisinin siparişlerinin esin kaynağı özlemini çektiği geçmişin şatafatıydı. Buna bağlı olarak mimarlar ikiye ayrılmışlardı: bir grup mimar, gerçek mimarlığın yalnızca klasik gelenekte, gerçek kültürün ise Batı'da olduğuna inanıyordu, bir başka grup içinse ulusal kültür biricik esin kaynağı, gelişebilecek biricik mimarlık ise Rus mimarlığıydı. Bu iki grup arasındaki tartışma sanıldığından uzun sürer. Devrimi izleyen ilk yıllar boyunca olduğu kadar, «yeni mimarlık»ın doruğa eriştiği 1925 - 1930 yıllarında da varlığını sürdürür. Öyleki sonunda, modern mimarlığa karşı direnen eklektik anlayış üstün çıkar. Bunun nedenlerinin başında, Kopp'a göre, 1920'lerin modern Sovyet mimarlığının geçmişe hiçbir şey borçlu olmaması gelir. Avrupa'da savaş sonrası dönemin modern mimarlığı savaş öncesi yılların akademik olmayan öncü mimarlığının mantıkî devamı olmuştur. SSCB böyle bir mirasa sahip değildir. Modern Sovyet mimarlığı «geri bir kapitalizmin mimarî anlatımı» diye kabul ettiği bir mimari anlayışla aralıksız bir mücadele sürdürmektedir. Klasik stil yandaşları 1920'lerin ateşli tartışmalarına katılmayacak ve resmi mevkilerde bulunmaya devam edeceklerdir. Etkileyici güçlerinden yararlanıp «erişilmez ve aşılmaz» saydıkları bir mimarlığı geri getirmeyi ve filizlenen ve tüm aşırılıklarına karşın ilerde olumlu ürünler verebilecek olan modern Sovyet mimarlığını susturmayı başarırlar. Akademisyen Çtçiusev ile mimar Joltovski bunlardandır.

Devrimin ilk yılları sanatçıları harekete geçirmişti. Birbirlerinden çok şeyde ayrılan bu sanatçıların birleştikleri tek nokta sanata devrim gerektiği gibi devrime de sanat gerektiğiydi. Heykelcilik, resim gibi sanatlar Devrim'den önce doğmuş olan akımlara dayanıyorlardı. Oysa Çarlık Rusya'sında hiçbir ileri akım gelişmemişti. Yeni Sovyet mimarlığının geçmişten edinebileceği hiçbir olumlu miras yoktu. Bu yoksunluk mimarlığa özgü bir nitelikten ileri gelir. Mimarlık öbürleri gibi bir sanat değildir. Ancak belirli programlar ve siparişler temeli üzerinde gelişebilir. Çarlık Rusya'sının siparişleri ise mimarlık alanındaki bir yenilenmenin kaynağını hiçbir şekilde oluşturamazdı. Öte yandan, kimi özellikleri nedeniyle mimarlık bir sanatsa da ekonomik ve teknik bir sürecin ürünüdür de. Bu ekonomik ve teknik süreç ise 1920'lerin Rusya'sında başlayamazdı.

SSCB'de modern mimarlığın başlangıç tarihi olarak 1923 yılı kabul edilir. Bu «Emek Sarayı» proje yarışmasının açıldığı tarihtir. «Emek Sarayı» programı dev ölçüler içinde tasarlanmıştı. Dev ölçülere olan eğilim bütün bir dönemin ortak özelliği olmuştur. A Kopp bu eğilimi, nerdeyse yapıların büyüklüğü ile kapitalist dünyayı aşamaya duyulan safça bir istek olarak tanımlar. Modern Sovyet mimarlığının başta gelen isimlerinden biri haline gelecek olan Vesnin kardeşlerin «Emek Sarayı» projesi yapının iskeletinin ilk bakışta görülebilmesi ve betonarme kullanımıyla gerçek bir dönemeci dile getirir. Bu projeyle Vesnin kardeşler birçok eğilimin yanında devrim-öncesi dönemin zevksizliğine de taviz vermiyorlardı. Bu zevksizlik, refahın biricik simgesi olarak eski mülk sahiplerinin eklektik stilini kabul eden emekçi sınıflar tarafından da paylaşılıyordu. Bütün halkların, bütün emekçilerin Devrim safında yer almasına neden olacak bir «Emek Sarayı», 1. Sovyet Kongresi'nde (30 Aralık 1922) SBKP yöneticilerinden S. Kirov tarafından dile getirilmişti. Kirov «düşmanlarımızın bile rüyalarında görmedikleri» bir saray düşünüyordu. Vesnin kardeşlerin projesi geçmişin imtiyazlılarına özgü salatanatı hiçbir şekilde hatırlatmayan bir biçime sahipti. Aynı yılların bir olayı ise, 1925 Paris Dekoratif Sanatlar Sergisi için genç mimar Melnikov'un gerçekleştirdiği SSCB pavyonudur. Pavyonun amacı genç Sovyet iktidarının amaçlarını ve düşüncelerini dünyaya tanıtmaktı. 1925'de Sovyetler'in ithal edebilecek çok az malı vardı. A. Kopp SSCB pavyonunun Sergi'deki birkaç modern mimarlık eserinden biri olduğu kanısındadır. Nitekim günümüzde her sergının ortak özelliği olan, sergilenen konulara uygun bir yolun izlenmesi ilkesi ilk kez bu pavyonda uygulanmıştı. Bu tarihten sonra tüm dünyanın ileri mimarları Sovyet mimarlığıyla ilgilenmeye başlamışlardı. Melnikov'un Paris'teki pavyonu, Vesnın kardeşlerin «Emek Sarayı» devrim öncesinin eklektizminden mimari bir yenilenmeye götüren yolun önemli basamaklarıdır. Böylece «Çağdaş Mimarlar Birliği»nin kurulduğu 1926 yılına gelinir. 26 Kasım'da SBKP'nin XV. Kongresi toplanır. «Tek ülkede sosyalizm» tartışmaları başlar. Sosyalizmin SSCB sınırları içinde kurulması kararı alınır: a) SSCB'de sosyalizmin kuruluşu vakit geçirmeden başlayacaktır; bu nedenle sosyalizmin çerçevesini oluşturacak olan yapıların gerçekleştirilmesi gerekir; b) ülkenin sanayileşmesine öncelik tanınacağından konut, toplumsal ve kültürel donanım gibi tüketim maddelerinin yapımı ikinci plana itilmeliydi Batı Avrupa'da yeni bir mimarlığı mümkün kılan sanayi teme-

li hiç olmazsa birkaç ülkede vardı. Fakat Sovyetler'de modern mimarlığın gelişmesi büyük ölçüde bu temelin gelişmesine bağlıydı. Buna karşın 1925 - 1932 dönemi modern mimarlığın doğduğu, ilk ürünlerini verdiği ve söndüğü dönem olmuştur. 1925 yılı aynı zamanda, Devrim ertesinde öğrenime başlayan öğrencilerin mezun oldukları yıldır. Bu öğrenciler eski Akademilerden değişik bir öğrenim görmüşlerdi. Ülke ekonomisinin hızla geliştirilmesi kararı ile Savaş Komünizmi döneminde güçleşen koşullar nedeniyle şehirlerden kırlara göç eden nüfus, eskiye oranla düzelen koşullar sonunda yeniden şehirlere akın eder. Doğan konut sorununa eski mülk sahiplerinin evlerini dağıtarak geçici olarak çözüm bulunursa da yeni konut yapımı bir zorunluluk olarak kendini duyurur. Yeni yapılar yalnızca konut sorununu çözümlemek için değil, sosyalist düzenin yeni yaşama ortamını oluşturmak için de gereklidir. 1923 yılında «Yeni Mimarlar Birliği» (YMB) kurulur. Bu topluluktan, 1925'de «Çağdaş Mimarlar Birliği (ÇMB), 1928'de de «Proleter Mimarlar Birliği» (PMB) kaynaklanır. Proletkult hareketine bağlı olan sekter «PMB» 1930'larda modern Sovyet mimarlığının çökertilmesinde baş rolü oynayacaktır. «ÇMB» ile SSCB'de yeni tip bir mimar çıkar ortaya. Eskiden bir dekoratörden başka bir şey olmayan «mimar», bugün bir siyasetçi, bir sosyolog, bir teknisyen, kelimenin tam anlamıyla bir mimardır artık. Geleneksel mimarın «görev»ini kat kat aşan bir göreve sahiptir: toplumun dönüştürülmesi. Bu mimarların teknokratlıkla ilgileri yoktu. Toplumsal bir sipariş e cevap vermek zorunda kalan bu mimarlar her yurttaş gibi, ilk biçimlerini almakta olan yeni bir dünyanın yapımından yer almalıydılar. «ÇMB» kendi mimarlık anlayışına konstrüktivist adını veriyordu. Teorisyenlerinden A. Gan'a göre «sanatsal üretim alanındaki maddeci akım ve yaratım yöntemi olarak konstrüktivizm toplumsal ve verimli evrimini diyalektik maddeciliğe bağlı olarak gerçekleştirmişti.» Konstrüktivistler, devrim-öncesi dönemin mimarlık eserlerine yeni bir kavramla karşı çıktılar: «Yeni toplumsal kondansatör». Elektrik kondansatörü akımın niteliğini nasıl değiştiriyorda, tasarladıkları «toplumsal kondansatör» de kapitalist toplumun biçimlendirdiği, yalnız kendi çıkarıyla uğraşan bireyi, herkesin çıkarının ayrı ayrı her bireyin çıkarıyla kaynaştığı sosyalist toplumun bilinçli bir militanı durumuna dönüştürecekti. Oysa eski düzene, eski yaşama biçimine karşı çıkmakla yeni düzene ilişkin açık bir düşünceye sahip olmak birbirinden ayrı şeylerdir.

1929'da SSCB'de ağır sanayiyi kurmak ve geliştirmek amacıyla 1. Beşyıllık Plan uygulamaya konulur. Plan'ın gerçekleşmesi emekçi sayısının yükselmesini gerektiriyordu. Büyük kit'eler ve özellikle kadınlar üretime katılmalıydılar. Kadınlar ise ancak ev işleri hafifletildiğinde üretime katılabilirlerdi. Plan'ın gerçekleşmesi için çalışan bir militan olan Yuri Larin bu sorunların farkındaydı. Öncelikle üretimin artmasını amaçlıyordu. Üretim artışı olmaksızın sosyalizmin hedefi olan insanın dönüşmesinin gerçekleşemeyeceğine inanıyordu. Yeni insan, SSCB ekonomisinin dönüşümü sonunda ortaya çıkacaktı. Başka'larına göre ise, bu yeni insanın doğuşu için gereken koşulları daha bugünden yaratmak zorunluydu.

O dönemin mimarları burjuva ve küçük burjuva konutların kapitalizmin yansısı olduğu görüşündeydiler. Dünya yüzünden yalnızca kapitalizmi değil, onun yansısını da yani konut biçimini, şehirlerini, eski yaşama biçimini de silmek gerekiyordu. İnsanları yaşama koşullarının yansısı olarak kabul eden bu mimarlar, aşama ortamının insan üzerinden etkisinden yararlanarak insanı dönüştürmeye çabalıyorlardı. Bu yaşama ortamı ise kurulması düşünülen yeni toplumla uygun olmalıydı. Mimarlar yeni insanın serpilmesi için gereken konutları, şehirleri kurmalıydılar. Bunun yanında, Engels'in geleceğin sosyalist düzeninin şehirini betimlemeyi reddettiği bilinir. Engels ütopyaya yer vermez. Kopp'da benzer bir kanıya sahip: bu mimarlar kendilerine başlıca görev olarak insanı dönüştürmeyi saptamışlardı. Oysa unuttukları şey bu dönüşümün yalnızca ne bir yaşama ortamının ne de ahlâki biçimlere de bürünebilen bir ifadenin sonucu olmadığıydı. Oysa yeni yaşama ortamı belirli bir sanayileşme olmaksızın gerçekleşemezdi. Buna karşın, böyle dönüşümlerin yeni biçimde yapılar yaratmak ile gerçekleşebilecek kadar kolay olmadığını da biliyorlardı. Temel dönüşümlerin ekonomik dönüşümler olduğunun bilincindeydiler. Toplumsal dönüşümleri tek yanlı olgular olarak değil, yaşama ortamının da etkilediği olgular olarak kabul ediyorlardı. Rusya'nın yüzyıllık geriliği yalnızca ekonomik değil, kültürel bir olguydu da. Bu kültürel gerilik, bu eski yaşam ortamı ülkenin gelişmesini engelleyebilirdi. Mimarlar bu engelin aşılmasına mimarlık yoluyla katkıda bulunacaklardı. Bunun için iki tip yapı gerçekleştirmeyi öneriyorlardı: bir yanda konut, öte yanda işçi kulübü ve ikisinin sentezi olarak «genel kondansatör».

A. Kopp işçi kulüplerinin yeni bir kültür anlayışını dile getirdiğini belirtir. İşçi kulübü birbirlerine ortak çıkarlarla bağlı olan ve kültürün gerekliliğinin bilincinde kişilerden oluşan bir topluluğun kültür anlayışına uygun düşen yapıdır. Bu kulüplerin yaratılmasında amaç, işçilere toplantı, öğrenim, spor salonları kitaplıklar içeren yapılar sunmaktı. Sovyet iktidarının ilk aylarında ve 1917-1925 yıllarında sendikal ve siyasal örgütlerin yönettiği birçok örgüt kurulur. Kulüpler eski kiliselere, hangarlara, uygun olan her yere yerleşiyorlardı. Kulüp yapılarının düzenlenmesi Devrim'i izleyen günlerde Sovyet mimarlarının başlıca işi olacaktır.

Birçok mimar bu konuda projeler gerçekleştirir. Hepsinin ortak yanı, ne planlarında ne de dış görünümlerinde içlerinde soyluluğunkinden değişik nitelikte bir kültürel etkinliğin varolduğunu belirten hiçbir şeyin bulunmamasıydı. Vesnin kardeşlerin «Emek Sarayı» projesi «işçi ve köylülerin ufuklarını genişletmeleri için gereken herşeyi kapsar» biçimde düşünülmüştü. O zamanki projelerin hepsi gibi bu proje de bütün Moskova için tasarlanmıştı. 1925'e geldiğimizde ise artık kulüpler kültürel gereçlerin kolay erişilebilirliği ilkesini temel alıyorlardı. Bu nedenle o yıllarda semt ve işyeri kulüpleri tasarlanmaya başlar. Kulüplerin gördüğü ilk değişiklik budur. Daha sonraları bunu nitel bir değişim izler. Eskiden kültür dağıtan kuruluşlar olan kulüpler artık gelen kişilerin kültürel yaratıma katıldıkları bütünler halini alıyorlardı. Öz-üretim ilkesi gitgide kulübün ekseni oluyordu. Bu nitel değişim mimari yapıda da bir değişim gerektiriyordu. Örnek vermek gerekirse: İlk yapılan kulüplerin belirli sayıda seyirci alabilen, sayıları belirli gösteri salonları vardı Bu sahnelerde zengin topluluklar oyunlarını sergiliyorlardı. Oysa kulübe gelenlerin yaratıcılık görevi almalarıyla amatör topluluk sayısı birdenbire artmıştı. Artık seyircilerin ve gösterilerin sayısına bağlı olarak gösteri salonunun hacmini değiştirebilmek gerekiyordu. Yeni bir tiyatro mimarisiyle oyuncu ile seyirci arasındaki sınır silinmeliydi. Böylece ortaya esnek bir mimarlık sorunu çıkar. Bu sorun, etkinliklere bağlı olarak ya birbirlerinden ayrılması ya da birleştirilmesi gereken bütün kulüp bölümleri için geçerliydi. I. Kolossov ile Melnikov'un yaptıkları kulüpler bu söylenenlere örnektirler. 1928 yılı ile birlikte kulüpler yeni bir değişime konu olurlar. Melnikov ile Golossov'un kulüpleri bile tümüyle gösteri salonu çevresinde, bu salon merkez alınarak yapılmış olmaları nedeniyle eleştirilere konu olurlar. Bu tarihten sonra kulüpler sahnenin egemen öğe olduğu yapılar olmaktan çıkarlar. Buna bir örnek olan 1929'da Leonidov'un gerçekleştirdiği proje programı yeni bir kültür anlayışını da dile getirmektedir

«Yeni toplumsal kondansatör»lerden biri de konuttu. Sovyet iktidarının kurulmasını izleyen yıllarda mimarların konut planına getirdikleri değişiklik hizmetçi odasının, servis merdiveninin, çalışma odasının plandan çıkarılmasıyla sınırlanmıştı. Kısa bir süre içinde, o günün koşullarında her aileye klasik tipte konut verilmesinin çok pahalıya çıktığı anlaşıldı. Tek bir aileye uygun biçimde düşünülen yapılar birkaç aileye birden verilmeye başlandı. Her odada bir aile yaşıyordu. Mutfak ve banyo ortaklaşa kullanılıyordu. Oysa bu geleneksel apartman dairesinin planı birkaç ailenin birlikte yaşamasını imkânsızlaştırıyordu. Daha ucuza çıkan, kolay ve hızlı biçimde yapılabilen, iç bölümlenmesiyle daha uygun bir konut tipi bulmak zorunluydu. O zamanlar için yeni olan standartlaşma kavramını getirmek ve değişik tipte bir konut yaratmak gerekiyordu. Araştırmalar iki yönde gelişir: yeni bir konut anlayışına denk düşen «hücre»lerin yapımı; yatay ve düşey hareket çizgileri boyunca bu «hücre»lerin sıralanması. «Hücre» gruplaştırmaları ile ortaya yeni tip bir bina çıkacaktı. Birinci durumda sorun şuydu: Bir ailenin, başka ailelerle bir apartman katını paylaştığı zamankinden daha iyi koşullarda yaşıyabileceği 30 m^2 kaplayan tek bir oda ile bu odanın eklerinden oluşan bir «hücre» yaratmak. Konut insanları yaşama biçiminin dönüştürülmesine itmeliydi. İkinci duruma gelince yapılmak istenen şey, bir «hücre»ler, konutlar gruplaşması yaratmaktı. Böylece ortaya çıkan binaya «ortak-ev» adı veriliyordu. Bu «bina»larda ortak mülkiyet söz konusu değildi. Bir dizi hizmet ve donanımın gerçekleşmesi için küçük, özerk bir konum gibi yaşayan şehirsel bir öğe yaratılacaktı. A. Kopp bu iki görüşün de olayları çok basitleştirdiği kanısında. Her iki görüş de toplumun yalnızca üreticilerden oluştuğunu (herkes fabrikada çalıştığına göre), herkesin günlük yaşamını iki kutup, fabrika ile konut, arasında geçtiğini varsaymaktaydı. Bu şematikleştirmenin sonuçlarından biri, her bireyin gündelik hayatının en ince ayrıntısına değin planlanmış olmasıdır

1920'lerde başta gelen «toplumsal kondansatör» fabrikaydı. Ülkenin sanayileşmesinin en önemli sorun olduğu dönemde şehirleşmenin temel araçlarından biri fabrikaydı. 1. Beşyıllık Plan'ın mimarlara yüklediği görev, yerleşime yeni açılan alanlarda yeni, planlı şehirlerin yapılmasıydı. Bu şehirlerin tümü de sanayi şehiri olduğu için şehirlerle fabrikaları birlikte tasarlamak ve kurmak gerekiyordu. 1929 - 1930 yılları bugün bölge planlaması ya da ülke düzenlemesi denilen olgunun tüm sorunlarını ortaya koyan bir tartışmaya sahne oldu. «Nüfusun ülke çapında sosyalist dağıtımı» belirleyici sorundu. Yeni şehirlerin nasıl planlanacağı sorusuna iki ayrı grup iki ayrı çözüm öneriyordu: şehirleşme yanlıları ile şehirleşmeyi engelleme yanlıları. Şehirleşme yanlıları yeni şehirlerin «ortak-ev»lerden oluşmasını ileri sürüyorlardı Bunlardan biri olan Sabsovic evli ya da bekâr her şehirliye 5 - 6 m^2'lik bir «hücre» veriyordu. Bir aile «hücre»si oluşturmak için iki hücre arasındaki kapıyı açmak, boşanmak içinse kapıyı kapamak yeterliydi. «Ortak-ev»lerde mutfak ortaktı. Hizmet ettikleri işyerlerinin bitişiğinde dev «ortak ev»ler olarak kurulan yeni şehirlerde ne birbirinden farklı semtler ne de merkez-çevre ayrımı olacaktı. Bu tür şehirleri ülke çapında yaygınlaştırarak köy ile şehir ayrımı ortadan kalkacaktı. Şehirleşmeyi engelleme yanlıları ise dev Rusya'nın el değmemiş kırlarında bireysel konutlar kurmayı düşünüyorlardı. Şehir binlerce parçaya bölünecek, evler çayırlara, ormanlara dağılacak. Doğanın kucağındaki evlerde insan doğuşundaki dengeye yeniden kavuşacaktı. 1. Beşyıllık Plan SSCB'

nın dev kırlarında hidroelektrik santrallerinin kurulmasını öngörüyordu. Şehirleşmeyi engelleme yanlılarına göre ülkenin yeniden düzenlenmesinin ana ögesini enerji dağılım ağının çizgileri oluşturuyordu. Fabrikalar ülke yüzeyine dağıtılacaktır. Kırda ya da şehirlerde, ülkenin neresinde olursa olsun fabrikaların kurulmasıyla şehir-köy ayrımının ortadan kalkması hızlandırılacaktı. Fabrikalar nasıl dağıtılmışsa konutlar da aynı biçimde dağıtılacaktı. Sökülüp takılan evler yapılarak evlerin hareketsizliği aşılmış olacaktı. Öte yandan konutlarda camlı alan bolca kullanılacak, güneş ışınları odayı boydan boya geçebilecek, pencerelerin kalkmasıyla konut, üstü örtülü bir terasa dönüşebilecekti. Geleneksel «oda» doğa içinde eriyecekti. A. Kopp bu «doğaya dönüş» akımının, varolan şehirlerin düzenlenmesinde kaçınılmaz bir yenilgiye uğrama kuşkusundan doğup geliştiğini söyler. Şehirleşme yanlıları ise şehirleşmeyi engelleme yanlıları arasındaki tartışmayı genç bir mimar, I. Lenoidov, açar. Bir sosyalist şehir, Magnitogorsk'u planlar, Leonidov'un çizgisel bir şemaya uygun biçimdeki projesinin şehirsel karakteri belirgin olmasına karşın çevreye uyan, büyük yeşil alanlara yer verir niteliği gözden kaçırılmamalıdır. Leonidov konut, işyeri dinlenme ve kültür yerlerinin organik bir bütün biçiminde birbirlerine bağlı olması gerektiğini düşünür. Tatil ve dinlenme evlerinin şehrin dışında yer almasını gereksiz kılmak için bahçeler, spor alanları ile çevrili bir konut yaratmak gerektiği kanısındadır. 1930 yılının başında ilerici mimarların hiçbirinin kurtulamacağı bir suçlama kampanyasının ilk kurbanı da Leonidov olur. Bir yarışmaya sunulan projeler Mimarlık Enstitüsü'nde tartışılırken Leonidov'un projesi tartışmanın merkezi haline getirilir. Oturum Leonidov'un suçlanmasıyla sonuçlanır. Bunu «Leonidovculuk ve zararları» adlı bir yazı izler. Az sonra da Leonidov'un yeni bir mimarlığın tüm öncülerinin özeti, yeni bir aşamayı yaratabilecek olan mimarın meslek hayatı kapanır. SSCB'deki modern mimarlık da sönmeye başlar. Bunda «PMB» baş rolü oynar. Bu Birlik, tutarlı bir öğretiden yoksun olmasını, lâfazanlığı ve gerektiği zaman Marksizm klasiklerinden yaptığı alıntılarla örtmeye çalışıyordu. «PMB»'ye göre proleter mimarlık kitlelerin kurtuluşunun aracı olmalıydı. Gerçi konstrüktivistler de aynı kanıdaydılar ama onların araştırmaları proje ve yapılardan oluşan mimari araştırmalardı. Konstrüktivistlere saldıran «PMB»'nin araştırmaları ise «söze» dayanıyordu. Bunu yaparken de kendi deyimleriyle «diyalektik yöntemi mimarlığa uyguluyorlardı.» İl proleleri «ÇMB»'nin fonksiyonalist biçimlerinden esinleni. yordu. Ne var ki «diyalektik» yöntemi uyguluyorlardı. Bu nedenle, Moskova'daki Kızıl Ordu Merkez Tiyatrosu'nun planı yıldız biçimindeydi. Çocuksu bir formalizmdi bu. Modern mimarlık «PMB»'nin saldırılarıyla saygınlıktan düşürülmüştü. Bir proleinin oportünist, troçkist, gerici ya da feodal «özünü açığa çıkartmak» daha iyi bir proje yapmaktan her zaman için kolaydır. 28 Şubat 1928'de Sovyetler Sarayı'nın yapımıyla ilgilenen komite yarışma sonuçlarını bildirirken anıtsallığın, basitliğin, mimari anlatım için zorunlu olduğunu, yeni yaratım yöntemlerine olduğu kadar klasik mimarlıkta kullanılanlara da başvurmanın gerekli olduğunu açıklar. 1937'de 1. Sovyet Mimarlar Kongresi «Sovyet mimarlarının temel yöntemi'nin sosyalist gerçekçilik» olduğunu bildirir. Bu karar ile, tıpkı eskiden olduğu gibi mimarlık yaratımından anlaşılan şey, «kataloga»dan stil seçip uygulamak oldu. Ne olursa olsun, geçmişin taklit edilmesi araştırma yapmaktan çok daha az tehlikelidir. Geçmiş yüzyılların eserlerini, araştırmanın getirdiği tehlikelere tercih eden yeteneksiz kişiler ulusal kültür ve geleneğin her bir sütun kıvrımında her bir sütun başında aizlerdiği düşüncesini savundular, diyen A. Kopp SSCB'de yeni mimarlığın kısa bir sürede çökmesine çok kişinin şaştığına değinir. SSCB'de yeni mimarlığın çöktüğü dönemi inceleyenlerin temel bir yanılgısı vardır. Bu çöküşün bu «mimari dönemeç»in nedenlerini mimarlık alanında aramak boşunadır. Gerçek nedenler, görünümlerinden birinin de «sosyalist gerçekçilik» olduğu daha geniş bir tarih içinde yatmaktadır.

1920'lerin mimarları, insanlar arasındaki yeni ilişkilerin mimarları, bireysel hücrenin duygusuzluğunun toplumsal ilişkilerin zenginliği tarafından giderildiği şehirlerin mimarları olmak istemişlerdi. «Mimar» kelimesine yeni bir anlam kazandırdılar: tüm toplumu yeniden kurmayı amaçlıyorlardı. Yanılgıdan arınmış değillerdi. Olabilirler miydi? Belki «PMB» yanılamazdı; fakat araştıran bu kişiler nasıl olur da yanılmazlardı? A. Kopp 1920'lerin mimarlarıyla kurulan toplumun uyuşamamasını SSCB'deki «yeni mimarlık»ın başarısız kalmasının nedeni olarak kabul eder. «Bu mimarlık belirli bir tipte toplum için tasarlanmıştı, oysa kurulan toplum bambaşka bir toplumdu. 1920 ile 1930 arasında tasarlanan mimarlığın ne 1930 yıllarında ne de bugün gerçekleşmesi için bir neden vardır. Çağdaş Sovyet toplumunun 1920'lerin uzak ideallerinden esinlenen bir mimarlığa ihtiyacı yoktur». 1920'lerin mimarları yaşadıkları çağda egemen olan bir sosyalizm anlayışına denk düşen yapılar, şehirler, v.b. tasarlamışlardı. Başarısızlıklarının, çöküşlerinin nedenini işte burda aramak gerekir: SSCB'de kurulan sosyalizm bu mimarların yaratımları, tasarımları boyunda başvurdukları sosyalizm miydi? A. Kopp bu soruya olumlu cevap vermiyor. Hayır, SSCB'de başka bir «sosyalizm» kuruldu; bu sosyalizm yorumunun topluma egemen olması, SSCB'de «yeni mimarlık»ın sonunu getirdi. Egemen olan bir sosyalizm yorumu Stalinizm'di.

1920'lerin tarihte eşi görülmemiş bu deneyinden her «yeni mimarlık» için bir ders çıkarmak, ancak bu mimarlığın neden «ye-

ni» olduğunu kavrayarak olabilir. Bu mimarlık toplumun tümünü kapsayan bir projenin (tasarının) parçasıydı. Buna dayanarak bugün de yeni bir mimarlığın ancak mimar ve şehircilerin görev alacağı yeni bir toplumsal projenin aracılığıyla doğabileceğini düşünmek yerinde olur.

A. Kopp'un bu incelemesi kimi yerde ayrıntılara inmesine karşın genel bir bakış açısının yönlendirdiği bir çalışma. Amacı ele aldığı konuyu bir dereceye kadar tüketmek değil. Son derece kısa bir süre içinde, çağdaş mimarlığın, şehirciliğin ve ülke düzenlemesinin sorunlarını ortaya koyan, bu sorunların çözümü için hazırlıklı olmadıkları halde araştırmaktan geri kalmayan 1920'lerin Sovyet mimarlarının deneyini duyurmak çabasında.

YUSUF ALP

BİR «DEV OLAY» ÜSTÜNDE

Dövülme esnasında ilk yumruklar çok acı verir. Ama dayak sürerken vurulan darbeler artık fazlasıyla acı vermez olur, «alışır» insan. Öyle ki öncekilerden çok daha sert darbeler karşısında en ufak bir savunma çabası bile gösteremez artık.

Ürün ve diğer «ilerlemeci» yayınların geçen ay kutladıkları «İ. Bilen'in 75. doğum yılı» üzerine yazdıklarını okuyunca aklımıza ister istemez bu geldi.

Ürün dergisi Kasım ayında «iki büyük yıldönümünü bir arada «kutladıklarını ilan ediyor ve şöyle diyordu:

«Biri Büyük Ekim Sosyalist Devriminin 60. yılı. Öbürü Türkiye işçi sınıfının kendi bağrından yetiştirdiği büyük evladı İ. Bilen'in 75. doğum yılı»

(Ürün. Sayı 41. Kasım «İki Büyük yıldönümü» adlı yazı.)

Yazıda «bu aynı zamanda ulusalla enternasyonalın içiçe geçtiği, kaynaştığı iki dev olaydır» deniliyor.

Geçen ayın tüm «ilerlemeci» yayınları doğumu, Ekim Devrimiyle aynı «dev» sıfatına layık bir olay olan bu TKP genel sekreteri İ. Bilen hakkında yazılarla doluydu.

Türkiye sosyalist hareketinin tarihini, özellikle şu son on-onbeş yılın tarihini biraz olsun bilenler bu yazıları mutlaka okumalıdırlar. Bu yazıları yazan ve yazdıranlara hangi sıfatların verileceğini, ve yine İ. Bilen'in kişiliğine yağdırılan övgüler karşısında, bunları yazanlara «dalkavuk» sıfatının yetip yetmiyeceğine kolayca karar verebilirler.

Ekim Devrimini ve bir partinin genel sekreterinin doğum gününü aynı düzeyde saymak, ve bu ikisinin «içiçe geçip kaynaşan iki dev olay» olduğunu söyleyebilmek, bırakınız Marksizmi en basit bir sağduyunun bile sınırlarını aşan, akıl almaz bir füturşuzluktur.

Burada «haddini bilmek»ten sözetmek» anlamsızdır. Çünkü temelinden sakat, temelinden Marksizm-dışı bir uygulamadır bu doğum günü kutlamaları, törenleri. Ama ne var ki Stalin kültüründen devralınan bu «miras» süregelmiş ve bu uygulamalar sırasında doğum günü kutlanan kişi hakkında yapılan sınırsız övgülere alışılmıştır. Böylece «alışılmış» zihinlerde övgünün kendisi değil «had» di o da bir dereceye kadar yargılanır olmuştur. İ. Bilen'in doğum gününü Ekim Devrimiyle eş bir «dev olay» olarak niteleyenler, bu iki olayı yanyana getirmeselerdi, bu «talihsiz duruma» düşmeselerdi, çoğumuz İ. Bilen' in doğum günü kutlamalarını ancak İ. Bilen'in bunları hakedip etmediği açısından değerlendirirdik. Pek çoğumuz bu tip uygulamalar ile Marksizmin mantığının temelden çelişip çelişmediği sorusunu aklımıza getirmezdik.

İ. Bilen'in doğumunun Ekim Devrimiyle aynı «dev olaylar» serisi içinde koyanlara karşı duyulacak tepki bize «gelenek» haline gelmiş bu tip uygulamaların yüzlerce örneğini hatırlamalı ve tepkimiz, aslında bu geleneği üreten mantığın temeline yönelik olmalıdır. Ve unutulmamalıdır ki bu «gelenek», Marksizme vurulan darbelerin yalnızca birisidir ve özünde bu gelenekle aynı nitelikte daha pek çok çeşit darbeyle Marksizmin temelleri yıllardır harpalanmakta, parça parça edilmektedir.

Bir rastlantı olarak bu sayımızda yer alan V. Gerratana'nın yazısında, Lenin'in kendi yaşgününün kutlanması karşısındaki tavrını anlatan bir bölüm var. Sırf bir karşılaştırma yapmak, nereden nereye gelindiğini göstermek için yeterli bu.

Ama hiç şüphesiz bu kişi yüceltmesi konusunda «nereden nereye gelindiği» konusunu düşünecek olanlar, geçmişteki uygulamaları saymasak bile bugün sinir bozacak derecede çok ve hattâ tüm sosyalist hareket alanını kaplayacak kadar yaygın örnekler göreceklerdir. «Genel kural» haline **getirilmiş** olan bu uygulamaların yalnızca «doruk» bir örneğinden kısaca sözetmeliyiz.

Bugün K. Kore'de kendisini «Marksizm - Leninizmin sandalsine oturmuş» olarak niteleyen Kim İl Sung ve onun yönettiği parti iktidardadır. Adının geçtiği her yerde «saygı duyulan ve sevilen lider Yoldaş», «Büyük Lider» v.b. sıfatlar mutlaka eklenen Kim İl Sung'un oğlu, damadı, karısı v.b. akrabaları da önemli bakanlıkları yönetmektedirler. Bunlara ek olarak daha şimdiden Kim İl Sung öldüğünde yerine oğlunun geçeceği de «Parti» kararı olarak alınmış durumdadır.

Kuzey Kore başkenti Pyong - Yang'da 20 metre boyunda yaldızlı bir heykeli ve şüphesiz ülkenin her yerinde daha ufak boyda heykelleri, alanları ve binaları «süsleyen» Kim Il Sung ve ailesi için, ilk Komünist hanedan sıfatını takan burjuva basının bu yargısına komünist sözcüğünü defalarca tırnak içine alarak katılmamak mümkün mü?

Şu veya bu «siyasî gerekçe» lerle bu en son «doruk olaya» varan bir kült yaratıldı. Adları mutlaka bir yüceltici sıfatla anılarak doğum günlerinde tören-

ler düzenlenen, «kitap»lar yayınlanan ve «kardeş parti»lerce yüksek onur nişanları karşılıklı dağıtılarak ve en sıradan cümleleri bile «alıntı» yapılarak bir liderleri yüceltme geleneği iyice oluşturulmuş durumdadır. Bu geleneği savunanlara kişileri yüceltmenin Marksizmle, onun özü olan tarih anlayışıyla çeliştiği söylenecek olursa, bu sözlerin «teorik olarak doğru» olduğunu, **«ancak»** halk ile, toplum ile parti arasındaki bağları güçlendirmek için halkın yerleşik değer yargılarına uygun olan böylesi uygulamalara başvurmanın **«pratik»** önemi ve gerekliliği olduğunu söyleyeceklerdir. Bunlar yüceltilen kişinin şahsında Marksist - Leninist fikirlerin «Halka kavratılabilme» imkânının sağlandığını da öne sürebileceklerdir.

Yerleşik «kahramanlar» kültünün yıkılmasının Marksizmin en başta gelen sorunu olduğunu kasten bilmezden gelen bu «savunucu»lar, bizzat kendi kafalarında bu değer yargılarının, bu kültün yerleşik olduğunu boşuna gizlemeye çalışıp, «halk»ı kanıt göstermeye kalkıyorlar. Bu kültün yerleşik kalması en hafif deyimiyle hoşlarına gidiyor. Bu temelinden yanlış, sakat tezgahla bu anlayışla hiçbir «Marksist - Leninist fikir» kavratılamaz.

Bütün bunlar, bu olumsuz manzara, öyle görünüyor ki Marksizm komünizm kavramlarına gerçek içeriğini verenlerin karşısında bir direnç bir teslim olmama imtihanının konusu gibi Marksizmin özündeki asli değerlere sahip çıkanlar ne bu olumsuz olayların mantığına teslim olmayı ne de bu tip olay ve olgular nedeniyle yüzgeri etmeyi düşünmeyeceklerdir. Marksizmle açılan, «insanlığın tarih öncesi»ni aşma perspektifini her şeye rağmen savunacak, bu artık çağımızdaki insan eyleminde somutlaşma imkânları var olan değerleri sırf «değer»ler olarak korumakla kalmayıp, bu artık sınırına gelmiş tehditlere, tahriflere karşı ödünsüz bir mücadele sürdürmenin zorunluluğunun kanıtı olarak göreceklerdir bu manzarayı.

«Dev olay» konusunu burada keserek, **Ürün** dergisinin aynı sayısında yer alan «'Eleştiri Özgürlüğü' ve Anti Komünizm» adlı yazıya şimdilik kısaca değinelim.

Bu yazı **Birikim**'in mayıs (27.) sayısında yayımlanan «Ürün'e Cevap» başlıklı yazıya cevap niteliğinde. Okurlarımız hatırlayacaklardır ki, **Ürün** dergisinin 34. (Nisan) sayısında «İlerleme» dışındaki hemen hemen tüm eğilimleri ve bu arada **«Birikim'i** de anti-komünizmle suçlayan bir yazı çıkmıştı. **Birikim**'in 27. sayısında bu yazıya yeterli bir cevap verilmiş, «ilerleme»nin, karşıtı olan ÇKP eğilimi ile ortak olan mantığı sergilenmişti.

«Sovyet - Çin Çatışması»nın nasıl ortaya çıktığı, başlangıçtan bu yana gelişmesi v.b. konular **Birikim**'de hayli detaylı biçimde çeşitli defalar ele alınmış ve bu «çatışma»nın teorik içeriğinin neden dolayı «kutupsallık» deyimiyle adlandırılması gerektiği açıklanmıştı. Her iki kutbun da Sosyalist Hareketin kesinlikle çözüme kavuşturmak zorunda olduğu açıkça konulduğunda Marksizmin kesinlikle çözümleyeceği temel sorunları gözardı eden, hatta bunları kasten gizleyen bir yaklaşıma sahip oldukları vurgulanmış, sözkonusu sorunların neler olduğu, nereden doğduğu anlatılmaya çalışılmış ve bunlara ilişkin incelemelere dergide ağırlıkla yer verilmişti ve bu çaba bu derginin imkânları içinde sürdürülmektedir.

Birikim'deki bu kutupsallık açıklamalarının içeriğine özüne ilişkin hiçbir şey söylemeyen, bundan **yine** yan çizen, ama buna karşın «ancak burjuva liberalizmine yaraşan bu 'kutupsallık teorisi'» demekle yetinip, bu yargısını bir parça olsun açıklama gereğini duymayan **Ürün** yazarı, yalnızca kendileri, yaklaşımları üzerine söylediklerimizin ne denli doğru olduğunu ispatlamıştır.

SBKP ve taraftarlarını «ilerleten», ÇKP ve takipçilerini «üçüncü dünyaya iten» **sorunlar** vardır ve **Birikim**'de bu sorunlar açıkça ortaya atılmış ve bunların ne «ilerleme»ye ne de «üçüncü dünyaya itilme»ye neden olmayacak biçimde aydınlatılabilecek, çözümlenecek nitelikte oldukları vurgulanmıştı. Marksizm bize bu imkânı vermektedir ve dolayısıyla ÇKP ve SBKP'nin bunu örtülü biçimde yadsıyan ortak yaklaşımları kabul edilemez. Bu dergide yapılan analizlerin ve her iki kutba yönelik eleştirinin temeli, gerekçesi budur.

«Teorik temeli doktrinerlik» olan bir «sol sapma»yla suçlandığımız bu yazı, yukarda söylediklerimizi ister istemez kabul etmiş oluyor. Ama tek bir cümleyle bile bu «teorik doktrinerlik»in neden dolayı bir sapma olduğunu anlatmaktan kaçınıyor.

Bu bakımdan **Ürün**'ün Hüseyin Mercan isimli yazarının yazdıkları ne bir «cevap»tır, ne de her paragrafı yanlış olan bu yazı üzerinde ayrıca durmaya gerek vardır. **Ürün**, kendisine, sahip olduğu anlayışa yönelttiğimiz temel eleştiriye değinmeyip, hâlâ o ilk yazısında söylediği tümüyle sakat görüşleri yinelemeye devam ettikçe, belki okuyucularına karşı «cevap vermiş» görünümünü sürdürdüğünü ve İ. Bilen'in doğum yıldönümü gibi «büyük olay»ların ardında sorunun temelini unutturabileceğini sanabilir.

Ama şurası açıktır ki, bu «büyük olay»larla kendisini yaşatmaya çalışan anlayış, «teorik doktrinerlik»le nitelediklerine karşı, Lenin'in söylediklerini kullanmaya kalkarsa bundan zararlı çıkar.

Her şey beklenilirdi de **Birikim**'in sözkonusu yazısında «SSCB'nin eleştirilmesinin yasaklanamayacağı» yolundaki sözlerine karşı, **Ürün** yazarının, Lenin'in «eleştiri özgürlüğü» konusunda yazdıklarını öne sürebileceği, işte bu hiç beklenemezdi. Ama «ne yazık ki» **Ürün** yazarı bu beklenmedik işi yapmış.

Bilindiği üzere 1900'lerde Bernstein ve izinde gidenler **Marksizmin** devrimci özünün yoksayılmasını açıkça talep e-

den ve böylece revize edilmesini haklı göstermeye yönelik bir «eleştiri» sürdürmekteydiler. Bunların Rusya'daki temsilcileri «eleştiri özgürlüğü» sloganıyla ortaya çıkmışlardı ve Lenin bunlara karşı şiddetli bir mücadele sürdürmüş, ekonomist içeriklerini açıklamıştı.

İşte Bay Mercan, **Birikim**'in genel olarak Çin - Sovyet kutupsallığının ve özel olarak SSCB'nin eleştirilmesi zorunluluğunu öne süren tezi ile **Marksizmin özünü** eleştiren Bernstein'cı «eleştiri özgürlük»çülerinin sözlerini eş sayıyor.

Bay Mercan; eleştiri **sözcüğünden** yararlanarak yaptığı bu benzetmeyle, tahrifçiliğin ibret verici bir örneğini sunmuş oluyor ve anlayışının apaçık sakatlığına, okurlarına yalan söylemek gibi ahlâkî bir zaaf daha ekliyor.

1900'lerdeki durumla günümüz arasında bir paralellik kuran herkes, **Ürün**'ün temsil ettiği anlayışın tezleri ve fiiliyle tam da «eleştiri özgürlükçüler»inin konumunda olduğunu görür Bay Mercan. «Teorik doktrinerlik»le suçladıklarınız, sizlerin tez ve eylemlerine karşı Marksizmin temelini, özünü savunuyorlar. Bunlar; sizin tez ve eylemlerinizle bırakınız eleştirmeyi, açıkça uzaklaştığınız Marksizmi öne sürüyorlar ve bu yüzden sizin tarafınızdan «doktrinerlik»le suçlanıyorlar.

Eleştirdiğimiz ve eleştireceğimiz SBKP'nin ve sizin tezlerinizdir. Bu eleştiriyi de Marksizmin temel tezleri ışığında yapıyoruz ve siz inanmasanız da bu tezlerde günümüzün sorunlarını açıklayacak bir perspektif vardır.

Bay Mercan, **Ürün** okurlarının bu yazı üzerine **Ne yapmalı**'yı açıp, «eleştiri özgürlüğü» sorununu öğrenmek isteyebileceklerini düşünmemiş midir? Yoksa okurlarının bu kitabı okusalar bile Bay Mercan'ın yaptığı benzetmenin tam tersine olduğunu anlamayacaklarını mı sanmıştır?

Her ikisi de mümkün. **Ürün** okurlarına biz tavsiye ediyoruz. Son derece öğreticidir bu «eleştiri özgürlüğü» konusu. **Ürün**'ün savunageldiği tezleri benimsemiş okurlar, bu bölümü ve tüm Bernsteincı tezleri ve onlara karşı verilen mücadeleyi iyice bir okumalıdırlar. Sanırız o zaman Bay Mercan'ın kasten yaptığı tahrifin —eğer kasten yapmadıysa onun kadar vahim bir anlama noksanının— neyi gizlediğini ve **Ürün**'ün savunageldiği tezlerin kökenini göreceklerdir. ■

BİR AÇIKLAMA

13 Kasım 1977'de Vatan Partisi ile Türkiye Emekçi Partisi, sosyalist hareketteki birçok grubu ve bu arada da **Birikim** dergisinin de çağrıldığı bir toplantı tertipledîler.

Çağrıyı yapmak üzere gelen Vatan Partisi temsilcisine, bu gibi toplantıların somut, olumlu bir adım olabilmesi için asıl olarak çağrılan partilerin ve grupların katılmasının gerekli olduğu, **Birikim** dergisi olarak bizim bu toplantıya katılmamızın çağrının amacına varmasına yeterli olamayacağı söylendi.

Bir-iki gün sonraki karşılıklı konuşmada, yine bu parti temsilcisi, TİP ve **Ürün** dergisi hariç, diğer siyasal parti ve grupların prensip olarak katılma kararında olduklarını söyledi. Biz de eğer durum böyleyse dergi olarak toplantıya katılacağımızı belirttik.

Ancak toplantının yapılacağı günün arefesinde VP ve TEP dışında hiçbir partinin ve birçok grubun toplantıya katılmayacaklarını öğrendik. Bu durumda toplantının bir sonuca varması için gerekli ilk koşul oluşmamış demekti. Bu nedenle de dergi olarak toplantıya katılmadık.

Durum bu iken sözkonusu toplantıya ilişkin olarak VP'nın yayın organı olan **Sosyalist** gazetesinde, **Birikim** dergisinin «TİP ve **Ürün** katılmadığı için» bu toplantıya gelmediği yazılıdır. Toplantıda konuşan VP temsilcisi de orada bulunanlara durumu böyle «açıklamıştır».

VP temsilcisinin bu gerçek dışı beyana neden gerek duyduğu konumuz değil. **Birikim**'in TİP ve **Ürün** konusunda tavrını bu dergi okuyucuları bilir. VP temsilcisi de herhalde bilmelidir. Ama buna karşın kendisiyle yapılan konuşma tam tersi bir nitelikteyken, böyle bir çarpıtmaya gerek duyuyorsa, bu, en azından üzücü bir zaaftır. ■

Birikim'in 5. Cildinde (sayı: 26 - 33) Yayımlanan Yazılar Dizini:

—, «Lucio Colletti», sayı: 26, s. 34.
—, «Maria Antonietta Macciocchi», sayı: 26, s. 41.
—, «Ürün'e Cevap», sayı: 27, s. 52.
—, «1 Mayıs», sayı: 28/29, s. 5.
—, «Dilin ve Toplumun Yapısı», sayı: 28/29, s. 44.
—, «Lévi - Strauss Üstüne», sayı: 28/29, s. 58.
—, «Sanat Eleştirisi Alanında Yapısalcılık», sayı: 28/29, s. 82.
—, «Yapısalcılık Konusunda Türkçede Çıkmış Yayınlar Bibliyografyası», sayı: 28/29, s. 99.
—, «Lucio Colletti'nin Yazısı ve Stalinist Siyasal Anlayış Üzerine Notlar», sayı: 30/31. s. 43.
—, «Bettelheim'ın Yazısı ve ÇKP Yaklaşımının Akademikleştirilmesi», sayı: 30/31, s. 61.
—, «Stalinist Diyalektik ve Lissenko Olayı», sayı: 30/31, s. 87.
—, «Sovyetler Birliği'nde Sovyet Kökenli Eleştiriler ve Varga'nın Politik Vasiyeti», sayı: 30/31, s. 99.
—, «Colletti ve Sosyalist Siyasal Bilinç Sorunu Üzerine», sayı: 32, s. 23.
—, «'Yeraltı Maden-İş Olayı' Üzerine», sayı: 32, s. 66.
—, «Valentino Gerratana», sayı: 33, s. 63.
Bertolt Brecht, «Sivri Kafalılar Yuvarlak Kafalılar Oyunundan Marşlar, Türküler», (Türkçe Söyleyen: Can Yücel), sayı: 26, s. 26.
Lucio Colletti, «Marksizm: Bilim mi, Devrim mi?», (Çeviren: Orhan Koçak), sayı: 26, s. 34.
Lucio Colletti, «Stalin Sorunu», (Çevirenler: Nazan Tukin, Bülent Aksoy), sayı: 30/31, s. 46.
Lucio Colletti, «Sosyalist Toplumda İktidar ve Demokrasi», (Çeviren: Alp Sevindik), sayı: 32, s. 28.
Maria Antonietta Macciocchi, «Hegemonya, Tarihî Blok, Devlet», (Çeviren: Dr. Şirin Tekeli), sayı: 26, s. 42.
Maria Antonietta Macciocchi, «Hegemonya, Tarihî Blok, Devlet -II-», (Çeviren: Dr. Şirin Tekeli), sayı: 27, s. 40.

Erasmus Schöfer, «Federal Almanya İş Dünyasından Sesler Geliyor. 'İş Çevresi' Edebiyat Örgütü İşçi Sınıfı Yanında», (Çeviren: Ümit Kıvanç), sayı: 27, s. 62.

Émile Benveniste, «Dilin Yapısı ve Toplumun Yapısı», (Çeviren: Yusuf Alp), sayı: 28/29, s. 53.

Claude Lévi-Strauss, «Kültür Kopuklukları ve Gelişim», (Çeviren: Tahsin Yücel), sayı: 28/29, s. 73.

Claude Lévi-Strauss, «Sanat ve Felsefe Karşısında Yapısalcılık», (Çeviren: Tahsin Yücel), sayı: 28/29, s. 78.

R. Jacobson - T. Tinyanov, «Edebî ve Dilbilimsel İnceleme Sorunları», (Çeviren: Bülent Aksoy), sayı: 28/29, s. 85.

Tzyetan Todorov, «Anlatı Türünde Yapısal Analiz», (Çeviren: Bülent Aksoy), sayı: 28/29, s. 87.

Algirdas Julien Greimas, «Yapısal Dilbilim ve Şiirbilim), (Çeviren: Tahsin Yücel), sayı: 28/29, s. 93.

Charles Bettelheim, «'SSCB'de Sınıf Mücadeleleri'ne Önsöz», (Çeviren: Alpaslan Işıklı), sayı: 30/31, s. 65.

Dominique Lecourt, «Diyalektik Maddecilik, 'İki Bilim' Teorisi ve Devlet İdeolojisi», (Çeviren: Yusuf Alp), sayı: 30/31, s. 94.

Yevgeni Samuiloviç Varga, «Politik Vasiyet», (Çeviren: M. İlker), sayı: 30/31, s. 101.

Valentino Gerratana, «Althusser ve Stalinizm», (Çeviren: Alp Kaya), sayı: 33, s. 64.

Ömer Laçiner, «Ekonomizm Konusu ve Marksist Tarihî Gelişim Teorisine Bir Bakış -II-», sayı: 26, s. 10.

Ömer Laçiner, «Ekonomizm Konusu ve Marksist Tarihî Gelişim Teorisine Bir Bakış -III-», sayı: 27, s. 18.

Ömer Laçiner, «'Sovyetler Birliği Sorunu'», sayı: 30/31, s. 26.

Ömer Laçiner, «'Sovyetler Birliği Sorunu' -II-», sayı: 32, s. 11.

Nuri Yıldırım, «Kapitalist Sistemde Gelir Dağılımı ve İş-gücünün Bileşiminde Gözlenen Bazı Değişmeler», sayı: 26, s. 20.

Murat Belge, «Bir Afiş Dolayısıyla Devrimci Resim Üstüne», sayı: 26, s. 67.

Murat Belge, «Devrimci Bir Edebiyat Örgütlenmesi Örneği», sayı: 27, s. 60.

Murat Belge, «Marksizm ve Yapısalcılık», sayı: 28/29, s. 16.

Murat Belge, «Stalin ve Stalinizm Üstüne», sayı: 30/31, s. 12.

Mehmet Bayrak, «Osman Şahin'de 'Ağa ve Maraba Milleti'», sayı: 26, s. 68.

Berna Moran, «Alafranga Züppeden, Alafranga Haine», sayı: 27, s. 6.

Sevan B. Nişanyan, «Yine Çelişki Üstüne», sayı: 27, s. 36.

Mehmet H. Doğan, «Mehmet H. Doğan'ın Atilla Özkırımlı'ya Cevabı», sayı: 27, s. 55.

Atilla Özkırımlı, «Değinmeler», sayı: 27, s. 58.

Sadık Karamustafa, «1 Mayıs Desenleri», sayı: 28/29, s. 11.

Sadık Karamustafa, «Desen», sayı: 32, s. 10.

Sadık Karamustafa, «Desen», sayı: 33, s. 19.

Tahsin Yücel, «Yapısalcılık», sayı: 28/29, s. 30.

Tosun Kaya, «Seçimler ve Sosyalizm», sayı: 28/29, s. 100.

Şeyla Benhabib, «Metaların Fetişizmi ve İdeoloji/Bilim Sorunu», sayı: 32, s. 33.

Tarık Günersel, «Şiirler», sayı: 32, s. 52.

Sabit Kemal Bayıldıran, «Dağlarca'da Kızılırmak Kıyıları», sayı: 32, s. 57.

Yusuf Alp, «Lenin'in Felsefe Anlayışı Üstüne», sayı: 32, s. 70.

Ahmet Oktay, «Karşı İdeoloji ve Edebiyat», sayı: 33, s. 20.

Ahmet Güntan, «Şiirler», sayı: 33, s. 44.

Murathan Mungan, «Tiyatro ve Bir Felsefe Sorunsalı», sayı: 33, s. 47.

Mete Tunçay, «Ankara İstiklâl Mahkemesinde Bir Heyet-i Fesadiye Dâvâsı ve Kuva-yı Milliye (Ocak 1926)», sayı: 33, s. 51.

Birikim

AYLIK
SOSYALİST KÜLTÜR
DERGİSİ

LOUIS ALTHUSSER

LENİN VE FELSEFE

15.— Lira

W. T. STACE

HEGEL ÜSTÜNE

25.— Lira

ÇAĞLAR KEYDER

EMPERYALİZM - AZGELİŞMİŞLİK VE TÜRKİYE

15.— Lira

R. MILIBAND - N. POULANTZAS - E. LACLAU

KAPİTALİST DEVLET SORUNU

20.— Lira

MEGHNAD DESAI

MARKSİST İKTİSAT TEORİSİ

25 Lira

BİRİKİM YAYIMCILIK KOLL. ŞTİ.
P.K. 538 Sirkeci - İSTANBUL